

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman	Hazırlayan
Doç. Dr. Recep ÖZMAN	Gül Zeynep MUSLU

Malatya 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Gül Zeynep MUSLU

Danışman
Doç. Dr. Recep ÖZMAN

Malatya 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Recep ÖZMAN

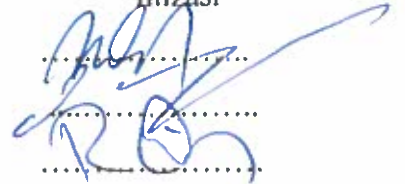
HAZIRLAYAN
Gül Zeynep MUSLU

Jürimiz tarafından 22 Temmuz 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
2. Prof. Dr. Orhan YAZICI
3. Doç. Dr. Recep ÖZMAN (Danışman)

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof .Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ahameniş Dönemi Yazıtları ve Persler” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Gül Zeynep MUSLU

ÖNSÖZ

Hint Avrupa kökenli bir kavim olan Persler II. Kyros'un (MÖ 559-530) öncülüğünde birleşerek İran'da büyük bir imparatorluğun temellerini atmışlardır. II. Kyros MÖ 550'de Med Krallığına son vererek İran'dan Kızılırmak'a kadar Ön Asya ülkelerini içine alan büyük bir Pers İmparatorluğu (MÖ 550- 330) kurmuştur.

Bu çalışmada "Ahameniş Dönemi Yazıtları ve Persler" hakkında araştırma yapılarak, yazıtların Pers tarih yazımına etkisi üzerinde durulmuştur. Ülkemizde konuyla ilgili ayrıntılı yazımlar olmadığı için ulaşılabilen yazıtlar Türkçeye kazandırılmıştır. Persepolis, Ekbatana, Sus, Behistun ve aynı zamanda Babil gibi önemli başkentler ve krallık merkezlerinde bulunan yazıtlar, Ahameniş Krallığını anlatmaktadır. Geniş bir imparatorluğa sahip olan Ahameniş krallarının bırakmış olduğu bu yazıtlar, Persler ve Ön Asya dünyasının aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır.

Eğitim hayatım boyunca destek ve gayretlerini benden esirgemeyen çok kıymetli aileme; her koşulda bana desteğini ve anlayışını esirgemeyen sevgili eşime; zor zamanlarımda yardımına koşan arkadaşım Gökmen ŞEKER'e; tez çalışmamda emeği geçen Arş. Gör. Okan AÇIL'a, bölüm hocalarıma ve akademik hayata dair ilk adımı atmama vesile olan ve desteğini her zaman hissettiğim sayın hocam Prof. Dr. Orhan YAZICI'ya; beni bu çalışmayı yapmaya yönlendiren, tez çalışmamın başından sonuna kadar başarıyla yürütülmesinde bana yol gösteren, her konuda her zaman destek veren, özveriyle yardım eden, tezimin hazırlanmasında büyük gayreti olan ve kendisinden çok şey öğrendiğim danışman hocam Doç. Dr. Recep ÖZMAN'a teşekkür ederim.

Gül Zeynep MUSLU

ÖZET

Persler hakkında bilinen ilk kayıtlara Asurlulara ait MÖ 844 tarihli kitabelerde rastlanılmaktadır. Bu belgelerde *Parsu* olarak bahsedilen Persler Urmiye Gölü etrafında Medler ile birlikte bulunmuşlar, uzun bir süre Med hâkimiyetinde yaşamışlardır. Med kralı Astyages'in kızı ile I.Kambyses'in (MÖ 590-559) evliliğinden doğan ve daha sonraları 'büyük' ünvanını alacak olan II. Kyros, Persleri İmparatorluğa dönüştüren ve MÖ 558'de dağılma emareleri gösteren hanedanlığı toplayan isim olmuştur.

II. Kyros, Mısır hariç bütün Yakındoğu'yu fethederek gücünü Orta Asya'ya kadar yaymıştır. Mısır da, II. Kyros'un oğlu II. Kambyses (MÖ 530-522) tarafından imparatorluk topraklarına katılmıştır. Onun halefi olan I.Dareios'un (MÖ 522- 486) iç isyanları bastırıp Pers egemenliğini daha da büyüttüğü ve hanedanın MÖ 331'de Büyük İskender tarafından yıkılana kadar hüküm sürmesini sağlayan yapıyı kurduğu bilinmektedir.

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş kralları, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurmuşlardır. Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kalınmış ancak, XIX. yüzyılda yapılan bilimsel kazılar sonucunda kalıntıların ortaya çıkarılmasıyla bu konu aydınlanmaya başlamıştır.

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre tarihlenmiştir. Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yazıtlar, imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içermekte, dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da oldukça önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Ahameniş, Yazıt, Pers

ABSTRACT

The first known records about Persian were found in Assyrian's inscriptions which were dated in 844 BC. In these documents, Persians mentioned as *Parsu*, resided around Urmiye Lake with Meds. They lived under Med's domination for a long time. II. Kyros was the name, that was born of the Med king's daughter Astyasges and I. Kambyses's marriage, and then get name of "Great", converted the Persians to empire and gathered the dynasties which was shown dissolution signs in 558 BC.

Kyros spread his power up to Central Asia by conquering the whole Near East except Egypt. Egypt was also joined to the empire territory by Kyros's son, Kambyses. His successor, I. Dareios was known as who suppressed the internal rebellion and enlarged the Persian's sovereignty and built the structure which provides the reign of dynasty until its demolition by Alexander the Great in 331 BC.

The Ahamenis Kings who had a large empire, built great monuments that were consequent with their power and greatness. Today, palace ruins, graves, reliefs and inscriptions which are seen in capitals, are remained from these monument. For many years, there is no information about these monuments and inscriptions, but the subject was brightened when the ruins were uncovered by scientific excavation in 19th century.

The dates of the monuments that were remained period of Ahamenis, weren't identified precisely therefore they were date on their emperors. The inscriptions used by Persians ere solved as a result of long efforts and lots of studies are made about this subject. The inscriptions gave information about their epoch owing to empire borders and useful satrap list and also crucial for Persian Language.

Keywords: Iran, Ahamenis, Inscription, Persian

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
EKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS TARİHİ

1.1. Perslerin Ortaya Çıkışı.....	5
1.2. Perslerin Yükseliş Dönemi	6
1.2.1. Kyros Dönemi.....	6
1.2.2. Kambyses Dönemi.....	8
1.2.3. I. Dareios Dönemi	10
1.3. Pers Devletinin Gerileme Dönemi	12
1.3.1. Kserkses Dönemi.....	12
1.3.2. I. Artakserkses ve II. Dareios Dönemi	14
1.3.3. II. Artakserkses'den III. Dareios'a Kadar Olan Dönem	15
1.4. Perslerin Çöküş Dönemi.....	17
1.4.1. III. Dareios Dönemi ve Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü	17

İKİNCİ BÖLÜM

PERS YAZITLARI

2.1. Pers çivi yazısının okunması	19
2.2. Ahamenişler Devrinde Dil	21
2.3. Ariaramnes'nin Yazıtı	24
2.4. Arsames'in Yazıtı	25

2.5. Kyros'un Yazıtları	25
2.6. Dareios'un Yazıtları.....	28
2.7. Kserkses'in Yazıtları.....	61
2.8. I. Artakserkses'in Yazıtları.....	70
2.9. II Dareios'un Yazıtları.....	72
2.10. II. Artakserkses Yazıtları.....	74
2.11. III. Artakserkses Yazıtları	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAZITLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE PERS TARİHİ YAZIMINA KATKISI

3.1. Pasargad Yazıtları.....	82
3.2. Taht-Cemşid Yazıtları	84
3.3. Naqş-ı Rostam Yazıtları	85
3.4. Sus Yazıtları	86
3.5. Behistun Yazıtı	87
SONUÇ	91
BİBLİYOGRAFYA	94

KISALTMALAR

1- Genel Kısaltmalar

Çev.	: Çeviren
İÖ	: İsa'dan Önce
MÖ	: Milattan Önce
s.	: sayfa
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume

2- Kişi ve Yer Kısaltmaları

Bu çalışma yapılırken kişi, yer ve kısaltmalar hususunda Kent'in eseri dikkate alınmış ve onun yöntemi kullanılarak yazılmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen eserde aşağıda yer alan açıklamalar ve kısaltmalar şu şekilde belirtilmektedir:

Am = Ariaramnes	
As = Arsames	B = Behistun
C = Kyros the Great (Büyük Kyros)	P = Persepolis
D = Daris the Great (Büyük Dareios)	N = Naqs-i Rostam
X = Kserkses	S = Susa
A ¹ = Artakserkses I	Z = Suez
D ² = Dareios II	E = Elvend
A ² = Artakserkses II	V = Van
A [?] = Artakserkses II or III (ve)	H = Hamadan
A ³ = Artakserkses III	M = Murghab
W = Weight of Dareios (Dareios ağırlığı)	I = incerto loco (belirsiz site?)
S = Seal (Mühür)	Vs = Vase (Vazo)
SD = Seal of Dareios (Dareios Mührü)	

Varsa diğer semboller: Hemen ardından küçük bir harf, önceden belirlenmiş bir yazının veya belirli bir yazının parçasını gösterir. İkinci bir küçük harf, yazının belirli bir kopyasını gösterir. Küçük bir v, değişken ortografili bir kopyayı gösterir. Bir boşluktan sonra Roma rakamı, yazının özel bir bölümünü gösterir. Boşluktan sonra iki sayı ile sütun ve çizgiyi gösteren öbekler veya kelimeler belirtilir. ¹

---

¹ Kent, 1950, s. 4-5.

3- Yazıtların Kısaltmaları

AmH =Ariaramnes, Hamadan

AsH= Arsames, Hamadan

CMa= Kyros, Murghab (Pasargad) A.

CMB= Kyros, Murghab (Pasargad) B.

CMc= Kyros, Murghab (Pasargad) C.

DB= Dareios, Behistun

DBI = Dareios, Behistun Sütun I

DBII= Dareios, Behistun Sütun II

DB III= Dareios, Behistun Sütun III

DB IV= Dareios, Behistun Sütun IV

DB V= Dareios, Behistun Sütun V

DB Küçük Yazıtlar = **Dareios Behistun Küçük Yazıtlar** :

DBa- DBb –DBc –DBd –DBe -DBf -DBg -DBh –Dbi -DBj -DBk

DPa= Dareios, Persepolis A.

DPb= Dareios, Persepolis B.

DPc = Dareios, Persepolis C.

DPd= Dareios, Persepolis D.

DPe= Dareios, Persepolis E

DPh= Dareios, Persepolis H.

DPi= Dareios, Persepolis I

DPj= Dareios, Persepolis J.

DNa= Dareios, Naqş-ı Rostam A.

DNb= Dareios, Naqş-ı Rostam B.

DNc= Dareios, Naqş-ı Rostam C

DNd= Dareios, Naqş-ı Rostam D.

DNe= Dareios, Naqş-ı Rostam E.

DSa= Dareios, Susa A.

DSb= Dareios, Susa B.

DSc= Dareios, Susa C.

DSd= Dareios, Susa D.

DSe= Dareios, Susa E.

DSf= Dareios, Susa F.

DSg= Dareios, Susa G.

DSi= Dareios, Susa I

DSj= Dareios, Susa J

DSk= Dareios, Susa K.

DSl= Dareios, Susa L.

DSm= Dareios, Susa M.

DSn= Dareios, Susa N.

DSo= Dareios, Susa O.

DSp= Dareios, Susa P.

DSq= Dareios, Susa Q.

DSs= Dareios, Susa S.

DSt= Dareios, Susa T.

DSu= Dareios, Susa U

DSv= Dareios, Susa V

DSw= Dareios, Susa w
DSy = Dareios, Susa Y.
DSz= Dareios, Susa Z.
DZ= Dareios Süveyş
DZa= Dareios Süveyş A.
DZb= Dareios Süveyş B.
DZc= Dareios Süveyş C.
DE= Dareios, Elvend
DG= Dareios, Gherla
DH=Dareios, Hamadan
DWa= Dareios, Ağırılık A.
DWb= Dareios, Ağırılık B.
DWc= Dareios, Ağırılık C.
DWd= Dareios, Ağırılık D.
SDa=Dareios, Mühür A.
DVS= Dareios? ,Vazo
SDb=Dareios, Mühür B
XPa=Kserkses, Persepolis A.
XPb =Kserkses, Persepolis B.
XPc=Kserkses, Persepolis C.
XPd=Kserkses, Persepolis D.
XPe=Kserkses, Persepolis E.
XPf=Kserkses, Persepolis F.
XPg=Kserkses, Persepolis G.
XPh =Kserkses, Persepolis H.
XPi=Kserkses, Persepolis I.
XPj=Kserkses, Persepolis J.
XPk=Kserkses, Persepolis K.
XPI =Kserkses, Persepolis L.
XPm=Kserkses, Persepolis M.
XSa=Kserkses, Susa A.
XSb=Kserkses, Susa B.
XSc=Kserkses, Susa C.
XSd=Kserkses, Susa D.
XSe=Kserkses, Susa E.
XE=Kserkses, Elvend
XV=Kserkses, Van
XH=Kserkses, Hamadan
SXa= Kserkses, Mühür A.
SXb-c= Kserkses, Mühür B-C
XVs= Kserkses, Vazo
A¹Pa= Artakserkses I, Persepolis A.
A¹ Pb= Artakserkses I, Persepolis B
A¹I= Artakserkses I, Incerto Loco?
AVsb =Artakserkses, Vazo B
AVsc-d = Artakserkses, Vazo C-D
A¹=Artakserkses I
A¹=Artakserkses I

D²Ha= Dareios, Hamadan A
D²Sa= Dareios, Susa A.
D²Sb= Dareios, Susa B.
D²Sc? = Dareios, Susa C.
D² V=Dareios II, Vazo
A²Ha= Artakserkses II, Hamadan A.
A²Hb= Artakserkses II, Hamadan B.
A²Hc= Artakserkses II, Hamadan C.
A²Sa= Artakserkses II, Susa A.
A²Sb= Artakserkses II, Susa B.
A²Sc= Artakserkses II, Susa C.
A²Sd= Artakserkses II, Susa D.
A²P=Artakserkses II ya da III Persepolis
A³Pa= Artakserkses III, Persepolis A,B,C,D
A³ Sc= Artakserkses III, Mühür

EKLER VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Ek 1: Behistun Yazıtında bahsi geçen ay isimleri ve tarihlerinin karşılığı

Ek 2: Ahemeniş Kral Listesi

Ek 3 : Pers İmparatorluğu Haritası

Resim 1: Behistun Kitabesi

Resim 2: Behistun Kitabesinin kopyası

Resim 3: Dareios I, Artakserkses I ve Dareios II mezarları

Resim 4: Büyük Dareios'un Mezarı

Resim 5: Susa Apadanası; Büyük Dareios'un devasa bir heykeli.

Resim 6: Büyük Dareios heykelinin tabanı

GİRİŞ

Tarih, başlangıcından itibaren insanlığın attığı her adımdaki sırrı araştırmak, onu bulmak ve en önemlisi onu anlamaya çalışmakla ilgilenmiştir. Bu anlamda “Ahameniş Dönemi Yazıtları ve Persler” adlı bu çalışmada Persler ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşır, bunları inceleyip değerlendirerek bu konu ile ilgili genel esaslar ve önemli hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Erken Pers tarihini anlamada kaynakların azlığı büyük bir sorun olmuştur. Genel olarak döneme ait kaynaklar, Eski Farsça yazıtlar, Persepolis, Mezopotamya ve Mısır’da bulunup Eski Farsça olmayan, o döneme ait kayıtlar; Hellen ve Roma tarihçilerine ait klasik kayıtlar ve arkeolojik bulgular olmak üzere 4 ana başlık altında karşımıza çıkmaktadır.² XIX. yüzyıldan itibaren eski dönemlerden geriye kalan abideler üzerindeki yazıtların çözülmesi ve arkeolojik çalışmalarla harabelerin ortaya çıkarılması sayesinde Eski İran tarihini aydınlatma konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu yönde İran ve Pers tarihi üzerine çalışmalar Flandin ve Goste’nin 1840-1841 yıllarında Persepolis harabelerindeki eserleri incelemeleri ile başlamıştır.³

Pers tarihine bakıldığında elde bulunan bilgilerin bir çoğunun kesin olmaması, henüz yeterli miktarda çalışmanın yapılmamış olması ve konu ile ilgili arkeolojik verilerin sınırlı olması dönemin aydınlatılmasında problem teşkil etmektedir. Bu alanda yazılmış olan kaynakların birçoğunun yabancı dillerde olması ve Türkçe yeterli yayın bulunmaması, yapılan kazı çalışmaları ve incelemelerin de yabancılar tarafından yürütülmesi ve elde edilen verilerin yabancı dilde yayınlanmış olması bu alan ile ilgili çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Sınırlı sayıda kaynağın çevirisinin bulunması dönemi açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışma kaleme alınırken, yazılı kaynaklara ve bu alanda çalışma yapmış araştırmacıların eserlerine ve incelemelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda alan ile ilgili mevcut yerli ve yabancı makale ve kitap taraması yapılmış, konu ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri mümkün olduğu ölçüde gözden geçirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda Pers tarihi ile ilgili birçok konunun ele alındığı ancak literatüre

---

² Gartwhaite, Gene, R., **İran Tarihi (Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze)**, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.23

³ Günaltay, Şemseddin, **İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender’in Asya Seferine Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s.17.

bakıldığında tez konusuyla ilgili doğrudan bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu durum yazıtları inceleme ihtiyacını doğurmuş ve dönemi aydınlatma hususunda faydalı olunabileceği düşünülerek yazıtlar incelenmiştir.

“Ahameniş Dönemi Yazıtları ve Persler” adlı bu çalışmanın amacı, Pers tarihi ile ilgili hali hazırda mevcut bilgilerin ne kadarının yazıtlardan elde edildiğini öğrenmeye çalışmak olmuştur. “Pers tarihi yazımında yazıtların katkısı ne olmuş?” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu soruya cevap verebilmek için tespit edilebilen tüm yazıtlara ulaşılmaya çalışılmış ve yazıtların farklı dillerdeki yazılı metinleri bulunup, dilimize çevrilerek incelenmiş ve temel problemimize ne kadar katkı sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ahameniş yazıtlarına bakarak Persler ile ilgili ne gibi bilgilerin buraya dayandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Medeniyetlerin üzerinde kurulmuş oldukları coğrafyanın tabii ve beşeri şartları, insan topluluklarının siyasal, ekonomik, dini ve de kültürel hayatlarını değişik şekillerde etkilediği ve tarihin gelişimine yön verdiği şüphe duyulamaz bir gerçektir.⁴ Bu nedenle konuya girmeden önce Perslerin kurulduğu İran coğrafyasından bahsetmek daha doğru olacaktır.

Coğrafi olarak Dicle Irmağı’nın doğusundan Afganistan’a kadar uzayan, kuzeyde Hazar Denizi, Harezm Bölgesi, güneyde Umman Denizi, güneybatıda Basra Körfezi⁵ batıda Zagros Dağları ile çevrilen alan, İran Platosu olarak adlandırılmaktadır. Batı sınırlarını belirleyen Zagros sıradağları İran Platosunu Mezopotamya düzlüklerinden ayırmaktadır. Dicle ve Fırat nehirleriyle Mezopotamya düzlükleri İran Platosu’nda yer almamasına rağmen, tıpkı İndus Vadisi’nin Orta Asya için önemi gibi, bu nehirlerin de İran Platosu açısından hayati önem taşıdığı belirtilmektedir. Öyle ki bu gibi geniş ve stratejik bölgelerin tarihinde sıkça görüldüğü üzere, coğrafi tanımlamalar siyasi etkenlerle ve tarihi egemenlik eğilimleriyle yakından ilişkili olmuştur. XXI. yy.ın başlangıcında bu geniş bölge günümüz İran, Azerbaycan, Afganistan devletlerinin tamamını, Güney Türkmenistan’ı ve Pakistan’ın batı yarısını oluşturmaktadır. Antik Ahameniş, Selevkos, Part ve Sasani İmparatorluklarının da bu platonun merkezini yurt edinip sık sık batısında ve doğusunda geniş toprakları istila ettiği görülmüştür.⁶ Batı ve

---

⁴Kurt, Mehmet, **Yazılı Kaynaklara Göre MÖ I.Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri**, Murat Kitabevi, Ankara, 2007,s.55

⁵Günaltay, 1948, s.1.

⁶Gartwhaite,2011,s.2-3.

kuzeydeki dağların iç kesimleri ile yaylalar yerleşime uygun alanlardır. Ülkenin ortasında yer alan step bölgelerin yerleşime uygun olmadığı görülmektedir.⁷

İran tarihinin ilk çağlarına ait en zengin yerleşimlerin güney-batı İran'da bulunduğu görülmektedir. İran'ın prehistorik ve protohistorik devirlerini aydınlatan eserler Sus ve Musyantepe bölgelerinde çıkarılmıştır. Elam adı verilen bölge sınırlarının, İran pl

atosunun Dicle Nehri, Zagros Dağları, Diyale Nehri'nin yukarı yatağı ile çevrilen güney batı eteklerini içine aldığı görülmektedir.⁸

İran'da yazılı tarih devrinin Elam bölgesinde başladığı ifade edilmektedir. Sus ve Sinear'da bulunan yazılı belgelerden MÖ III. binde İran'da bir takım küçük prenslikler kurulduğu görülmüştür. Bu prensliklerden tabletlerde adları geçenlerin Elam bölgesindekiler olduğu bilinmektedir. Bunların başında da Anşan veya Anzan denilen Elam'ın yüksek tepelerinde kurulmuş olan Sus ve onun kuzeyinde dağlık bölgedeki Avan'ın geldiği görülmektedir.⁹

Elam iktidarı ve kültürü Mezopotamya'dan Fars'a, hatta daha ötelere kadar uzanan bir alanı içine alır. Bu bölgede, özellikle Elam şehri Anşan'da son yapılan kazılarla, Elam Devleti'nin boyutlarının muhtemelen Orta Asya'ya kadar uzandığını göstermektedir. Pers tarihi açısından, antik Mezopotamya'nın yönetim ve kültür geleneğinin Kyros için model oluşturmalarının Elam vasıtasıyla olduğu düşünülmektedir. Elam'ın MÖ 3400'lerden başlayıp VI. yy ortalarına kadar giden çok uzun bir tarihi olduğu bilinmektedir. Ancak daha sonra onların yerini Zagros bölgesinde Medlerin aldığı görülmüştür.¹⁰

İran yüksek yaylasının batı bölgelerinde yaşayan kavimler arasında Medlerin tarih sahnesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Asur kralı III. Salmanasar (858-824) zamanından beri Medlerin ilk zamanlar aşiret halinde yaşadığı ve komşuları Asurlular ve Babillilerden birçok şey öğrendiği bilinmektedir. Asur kitabelerinden elde edilen bilgilerde II. Sargon (721-705) devrinden yaklaşık 640 senesine kadar Asur hâkimiyetinde yaşadıkları ancak Asur'a karşı birçok kez isyan ettikleri görülmüştür. Asurlulara karşı birleşme ihtiyacı duyan bu aşiretler Asurbanipal'in (668-627)

---

⁷ İplikçioğlu, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.84.

⁸ Günaltay, 1948, s.10.

⁹ Günaltay,1948, s.17.

¹⁰Garthwaite,2011, s.23.

ölümünden sonra VII. yüzyılın sonunda yeni bir sülale kurmuş olan Kyaksar idaresi altında birleşmişlerdir. Kyaksar ülkesine giren İskitleri yendikten sonra¹¹ Babil Kralı Nabopolassar ile ittifak yaparak Asur ülkesine saldırmıştır. Bu güç karşısında Ninova'nın yıkılmasıyla İmparatorluğunun çöktüğü görülmektedir. Medlerin batı istikametinde başlattıkları saldırılar Lidya'nın mukavemetiyle karşılaşmış ve Lidya ile yapılan savaş sonunda Kızılırmak'ın iki ülke arasında sınır olarak kabul edildiği görülmüştür.¹² Med Devleti'ne Kyaksar'ın halefi Astyag zamanında (MÖ 550'ye doğru) Persler¹³ tarafından son verildiği görülmektedir.¹⁴

İran'ın güney batısında Parsa adını taşıyan¹⁵ ve aşağı yukarı bugünkü Fars eyaletine tekabül eden bölgede Perslerin oturduğu bilinmektedir. Bunların eski zamanlardan beri Elam medeniyeti tesiri altında kaldığı görülmüştür.¹⁶ Yazılı Pers tarihinin başlangıcında Ahemeniş İmparatorluğu'nun topraklarını gösteren Persia kelimesinin günümüz fars eyaletinden geldiği bilinmektedir. Günümüz İran toprakları için Hellen tarihçiler tarafından Persia ve yine aynı kökten gelen Persis kelimesinin kullanımı yaygınlaştırılmıştır. İran kelimesi eski Farsçadaki "ariya (Ari)" kelimesinden gelen¹⁷, Airyana Vaeja adının nispeten modern bir daralmasıdır. Zamanla Airyana Vaeja, Airan Vej, sonra Eran-Vej veya Airan-Vej, sonra Eran veya Airan ve sonunda İran olmuştur.¹⁸ İran ve Pers adları genellikle aynı ülkeyi ifade etmek için birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. İran yasal addır. Persia, İran'da bulunan eski bir krallıktı. İran, bu coğrafyada hakim krallık olan Pers döneminde klasik Hellen yazarları sayesinde batıda Persia olarak bilinmeye başladı. İran ulusunu tanımlarken Sasaniler'in "Aryanların yeri" anlamına gelen Eran-shahr kelimeleri kullanılmış bu daha sonra İran-shahr kelimesine dönüşmüştür.¹⁹

¹¹Mansel, Arif, M., **Eski Doğu ve Yunan Tarihinin Ana Hatları**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1945,s.188-189.

¹²Diakov,V.-Kovalev,S., **İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)**,(Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2008,s. 215.

¹³ İÖ IX. ve VII. Yüzyıl arasında, İran'ın batısında üç bölgede ortaya çıkmış ari halkı. Bölgeler şunlardır: Parsua (Urmiye gölünün güneybatısında),Parsuma ya da Parsama (Elam'ın kuzeyinde) ve Parsa (bugünkü Fars). Bkz. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi XVIII**, ''Persler'' Maddesi, Milliyet, İstanbul, s. 9297.

¹⁴ Mansel, 1945,s.189.

¹⁵ Kılıç, Serap Ö. , "Pers Eğitim Sistemi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX/1, 2015, s.181

¹⁶ Mansel, 1945,s.189.

¹⁷ Garthwaite, 2011, s.2.

¹⁸ Eduljee K.E., *Iran and Persia*, www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/iranpersia/ (22.02.19)

¹⁹ Eduljee K.E.,*Iran and Persia*; Garthwaite,2011, s.2; Wiesehöfer,J, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci),Telos Yayınları, İstanbul 2003,s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS TARİHİ

İranın güneybatısında yapılan kazı çalışmaları sonucunda Sus, Persepolis ve Elam şehirlerinde Neolitik dönemden itibaren bir uygarlığın var olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci binin sonlarına doğru Hint- İran dilleri konuşan boylar İran'a gelmişlerdir. MÖ IX. asırdan itibaren Asur kroniklerinde iki İran kavminin -Medler ve Perslerin- adından söz edilmektedir.²⁰ Güneybatı İran'lı Persler, VI. yüzyılın ikinci yarısında tüm Yakındoğu'yu ve İndus vadisinden Kuzey Yunannistan'a, Orta Asya'dan Güney Mısır'a uzanan bölgeleri içine alan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır.²¹ İmparatorluk yaklaşık olarak 550'de II. Kyros ve II. Kambyzes'in fetihleriyle kurulmuş, İskender'in Doğu Seferi'yle yıkılmıştır.²² Çalışmanın bu bölümünde tez konusunu daha iyi kavrayabilmek ve konuyla ilgili bağı kurabilmek açısından Pers Tarihi genel hatlarıyla ele alınmıştır.

1.1. Perslerin Ortaya Çıkışı

Persler hakkında bilinen ilk kayıtlara Asurlulara ait MÖ 844 tarihli kitabelerde rastlanılmaktadır. Bu belgelerde "Parsu" olarak bahsedilen Perslerin Urmiye Gölü etrafında Medler ile birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır. Devam eden iki yüzyıl boyunca bu iki topluluğun da Asurlulara haraç ödediği görülmektedir.²³ Persler'in, Elam'ın Asurlular tarafından mağlup edilmesinden sonra, kuzeyde Basra körfezine komşu dağlık bölgelere doğru ilerledikleri görülür.²⁴

Perslerin bir süre Medlerin hâkimiyetinde yaşadıkları bilinmektedir. Ahameniş Hanedanlığı, başlangıçta dağınık halde yaşayan Pers kabilelerini birleştirip siyasal bir güç haline getirmiştir. Yazılı kaynaklarda bu hanedanlığın kayda geçen ilk yöneticisi Teispes olmuştur. Teispes, Elam krallığının Asurlar tarafından yıkılmasıyla oluşan boşluktan yararlanmış ve Pers kabilelerini birleştirerek azalan Asur etkisiyle birlikte

²⁰ V.Diakov-S.Kovalev, 2008, s. 214-215.

²¹ Mieroop, Marc Van de, **Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323**, (Çev. Sinem Gül) , Homer kitabevi, İstanbul 2018,s.252

²² Kuhrt, Amelie, **Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II**, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010,s.353.

²³ Çimen, Ali, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timal Yayınları, İstanbul 2010,s.32-33.

²⁴ V.Diakov-S.Kovalev, 2008, s. 216.

sınırlarını genişletmeye çalışmıştır. Teispes'in ardından yönetimi devam ettiren I.Kyros ve I. Kambyes döneminde Persler ile Medler uzlaşısı içinde görülmektedir. Med kralı Astyages'in kızı ile I.Kambyes'in evliliğinden doğan ve daha sonraları "büyük" ünvanını alacak olan II. Kyros²⁵, Ahemeniş'i İmparatorluğa dönüştüren ve MÖ 558 de dağılma emareleri gösteren hanedanlığı toplayan isim olmuştur.²⁶ Kyros yönetimindeki Persler İran'da Medlerin yerini almıştır.²⁷

1.2. Perslerin Yükseliş Dönemi

Kyros'tan başlayarak Kserkses (MÖ 486-465) dönemine kadar devam eden süreç Pers İmparatorluğunun yükselme ve yayılma gösterdiği dönemdir. Kyros'un, vassalı olduğu Med kralı Astyag'a karşı isyan ederek bu kralı esir alıp Med devletini ortadan kaldırdığı ve bütün İran'dan Kızılırmak'a kadar Ön Asya ülkelerini içine alan büyük bir Pers krallığı kurduğu görülmektedir.²⁸ Kyros, Mısır hariç tüm Yakındoğu'yu fethederek Orta Asya'ya kadar yayılmış, Kambyes döneminde Mısır da Pers topraklarına katılmıştır. Ardılı Dareios ise imparatorluk içerisindeki isyanları bastırarak, Kambyes'den sonra Perslerin yayılımını devam ettirmiştir.

1.2.1. Kyros Dönemi

Pers tarihinin II. Kyros'tan öncesine uzandığı kesin olarak bilinmekle birlikte, kimliklerini yazıya geçiren Kyros'tur.²⁹ Pers İmparatorluğunun kurucusu Anzanlı/Persialı Kyros'un tahta çıkışı 559 olarak kabul edilir.³⁰ Parsa'da hüküm süren Ahemenişler sülalesinin beşinci kralı Kyros'un, vassalı olduğu Med kralı Astyag'a karşı isyan ederek 550 senesine doğru bu kralı esir alıp Med devletini ortadan kaldırdığı ve bütün İran'dan Kızılırmak'a kadar Ön Asya ülkelerini içine alan büyük bir Pers krallığı kurduğu görülmektedir.³¹ II. Kyros'un başa geçtiği dönemde Med, Lidya, Babil ve Kilikya Devletleri arasında bölünmüş olan Ön Asya'da³² böyle büyük bir devletin

²⁵ Reyhan, Esmâ- Cengiz, Tülin,B., **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s.257.

²⁶ Çimen, 2010, s.32-33.

²⁷ Sevin, Veli, **Anadolu Arkeolojisi (Başlangıçtan Perslere Kadar)**, Der yayınları, İstanbul, 2003, s. 269.

²⁸ Mansel, 1945,s.189.Ayrıntılı bilgi için Bkz. Günaltay,1948,s.133-134.

²⁹ Garthwaite,2011, s.21.

³⁰ Kuhrt, 2010, s.366. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kuhrt, aynı eser s.366.

³¹ Mansel, 1945,s.189.Ayrıntılı bilgi için Bkz. Günaltay,1948,s.133-134.

³² Reyhan - Cengiz,, 2015, s.257.

ortaya çıkması Babil, Lidya ve Mısır arasındaki denklığı bozmuş ve bu üç devletin Perslere karşı birleştikleri görülmüştür.³³ Bu şekilde güvenliğini sağladığını düşünen Lidya kralı 547 yılına doğru Kyros'un nüfuz bölgesinde bulunan Kapadokya'ya girmiş burada Pers ordusuyla karşılaşan Lidyalıları Kyros, Kapodakya'dan çıkararak Kızılıрмаğın batısına sürmüş onları takip ederek başkent Sardes'e kadar gidip onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır.³⁴ Kyros'un Lidya Krallığını ortadan kaldırmasıyla birlikte Persler, Ege kıyılarındaki Ion kent devletlerini de ele geçirmiş ve Ion'lar Ege'deki hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Bununla birlikte Hellenler, Lidya'ya değil Persler'e vergi ödemek durumunda kalmışlardır.³⁵ Lidya'nın düşüşüyle birlikte Batı Anadolu'nun tamamında kapılar Pers kralına açılmıştır.³⁶ Kıyıda Hellen kentleri ve diğer Anadolu topraklarının da Pers egemenliğine girdiği bilinmektedir.

MÖ 539'da ise yeni Babil İmparatorluğunun geri kalan bölgelerinin Perslerin eline geçtiği, hatta "başkent" Babil'in, Kral Nabonid'den rahatsız olan çevrelerin yardımıyla Kyros'a savaşız teslim olduğu görülmektedir.³⁷ Kyros Babil'i ele geçirdiğinde dini törenlere katılan geleneksel bir Babil kralı olmuştur.³⁸

Kyros, Mısır hariç bütün Ön Asya'yı elde ederek gücünü Orta Asya'ya kadar yaymıştır. Mısır da, Kyros'un oğlu Kambyzes tarafından imparatorluk topraklarına katılmıştır. Onun halefi olan I.Dareios'un iç isyanları bastırıp Pers egemenliğini daha da büyüttüğü ve hanedanın MÖ 331'de Büyük İskender tarafından yıkılana kadar hüküm sürmesini sağlayan güçlü devlet sistemini kurduğu bilinmektedir.³⁹

Kyros'un son dönemleriyle ilgili bilgiler azdır. Geleneksel olarak Orta Asya'ya yöneldiği ve topraklarına bugünkü Afganistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarını kattığı görülmektedir. II. Kyros, MÖ 530'da Orta Asya'da Saka Massagetler ile yapılan savaş sırasında öldürülmüştür.⁴⁰ Herodot, Kyros'un ölümü ile ilgili çok hikâye olduğunu ancak kendisinin en doğrusunu anlattığını söylemektedir.⁴¹

³³ Mansel, 1945,s.189.Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ş.M. Günaltay,1948,s.133-134.

³⁴ Mansel, Arif, M., Ege **ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014,s.265.

³⁵ Reyhan - Cengiz,, 2015, s.258.

³⁶ Kuhrt, 2010, s.369.

³⁷ Wiesehöfer, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci), Telos Yayınları, İstanbul 2003,s.20-21.

³⁸ *Persler egemenlikleri kolaylaştırmak için fethettikleri halkların farklı siyasi geleneklere sahip olduklarının farkında olup bu geleneklere saygı duymuşlardır.* Bkz. Reyhan - Cengiz,, 2015, s. 260

³⁹ Garthwaite,2011, s. 21.

⁴⁰ Garthwaite, 2011, s. 28.

⁴¹ Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çev. Muntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.114. Bu hikayede Herodot Massagetlerin zaferinin ardından Kyros'un yirmi dokuz yıl süren

1.2.2. Kambyses Dönemi

Cyros'un ölümünden sonra tahta oğlu Kambyses (530-522) geçmişti. Kambyses'in Pers kralı olarak en büyük başarısı, MÖ. 525'te Mısır'ı fethetmesi olmuştur.⁴² Mısır'a hakim olan Kambyses Yukarı ve Aşağı Mısır'ın firavunu olarak tahta çıkmış ve kendisinden önceki Sais hanedanının halefi olarak kendini göstermiştir.⁴³ Memphis'teki antik geleneklere göre Mesuti-Re taht adıyla firavun olarak taçlandırılmıştır.⁴⁴ Mısır'ın Kambyses'e yenik düştüğünü gören Libya, hiç mücadele etmeden teslim olmuş ve kendiliğinden haraca bağlanıp armağanlar göndermiştir. Böylece Kambyses, sadece Mısır'ı değil civardaki bir çok yeri hakimiyeti altına almıştır.⁴⁵ Kambyses, Mısır seferinin ardından Kuzey Afrika kıyılarına ve Nubya'ya da yayılmak ilerlemek istemiş ancak bu girişimler başarısız olmuştur.

Hellen kaynaklarından Herodot, Kambyses'i tasvir ederken, zorba bir kral olarak insanları baskı altında alma ve hatta öldürme, ele geçirilen ulusların dini geleneklerini küçük düşürme gibi eylemlerinden bahsetmektedir. Mısır tapınaklarını yıkmak ve hatta tanrı Ptah'ın enkarnasyonu olan kutsal Apis boğasını katletmekle suçlanmaktadır. Ancak Mısır'dan gelen arkeolojik kanıtlar, Kambyses'in dini hoşgörü politikasını benimsediğini göstermiş ve Memphis'teki tapınakta (524) kutsal bir boğanın ölümünü tören ve ayinlerle onurlandırdığını doğrulamıştır.⁴⁶ Dönemin Mısır metinleri de Herodot'un söylemlerini desteklememektedir. Mısır krallarının yüksek memurlarından olan Ucahorresnet'in heykelindeki hiyeroglif yazıtında şunlar yazmaktadır:

---

saltanatının sonunu şöyle anlatmaktadır: *"Tomris, elinde kan dolu bir tulum, ölümler arasında Kyros'u arıyordu; onu buldu ve kafasını tulumun içine daldırdı. Ölünün her yanını kana bularken şunları söylüyordu: "Canım sağ ve savaştan zaferle çıktım, ama sen beni öldürdün, hileyle oğlumu yakaladın; ama işte sen de sana önceden söylediğim gibi, benim elimle kana doyuyorsun! "* Bkz. Herodotos, 2015, s. 114.

⁴² Garthwaite, 2011, s. 28; Reyhan - Cengiz,, 2015, s.258; Lloyd Llewellyn-Jones, "The Achaemenid Empire", **King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE)** Edited by Touraj Daryaee, Ancient Iran Series, Vol. IV, s.63-105,2017,s.68; Mieroop, Marc Van de, **Eski Yakınoğu Tarihi MÖ 3000-323**, (Çev. Sinem Gül) , Homer kitabevi, İstanbul 2018,s.252; Wiesehöfer, 2003, s.21;

⁴³ Wiesehöfer, 2003,s.21; Garthwaite, 2011, s. 28.

⁴⁴ Llewellyn-Jones,2017,s.68.

⁴⁵ Herodotos,2015,s.217.

⁴⁶ Llewellyn-Jones, 2017, s.68.

“Yukarı ve Aşağı Mısır kralı, Sais’e geldi. Majesteleri Neith tapınağının yolunu tuttu. Her kralın yaptığı gibi, yüce tanrıçanın huzurunda yeri öptü. Tanrı’nın anası Yüce Neith ve Sais’te bulunan büyük tanrılar için, her mükemmel kralın yaptığı gibi, bütün güzel şeylerden oluşan bir şölen hazırladı. Majesteleri bunu yaptı, çünkü ben onun majesteleri tanrıçanın önemini anlamasını sağlamıştım; çünkü tanrıça Re’nin annesidir.”⁴⁷

Bu yazıtta Kambyses’in Mısır geleneklerine uyan biri olarak tanrıları nasıl onurlandığı, ritüellere ve tapınaklara dokunmadığı belirtilmektedir. Kambyses Mısır’da, Kyros’un Babil’de uyguladığı gibi bir politika uygulamıştır.⁴⁸

Kambyses’in uzun süre Mısır’da kalması kardeşi Smerdis’e tahta ortak çıkma fırsatı sağlamıştır.⁴⁹ Herodot’un anlattığına göre, Kambyses rüyasında kardeşi Smerdis’in kral tahtına oturacağını görmüş ve bu tehlikeden ötürü kardeşini öldürmesi için bir adam yollatmış ve kardeşini öldürtmüştür. Ancak Mısır seferinde iken bir Mag (Gaumata)’ın, öldürttüğü kardeşi Smerdis adıyla tahta çıktığı haberini almıştır.⁵⁰ Bu haber üzerine Kambyses, Suriye üzerinden ülkesine dönmek için harekete geçmiş ancak yolda bir kaza sonucu ölmüştür.⁵¹

Dareios’un Behistun yazıtında da Kambyses’in kardeşini öldürdüğü anlatılmaktadır. Ardından Gaumata adında bir yetkili kendisinin Kyros oğlu Smerdis olduğunu söyleyerek meşru kral olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden Herodot onu “sahte Smerdis” , Behistun yazıtında Dareios ise “Sahtekâr Gaumata” diye nitelemiştir. Smerdis Kyros’un gerçek oğlu ya da bir suikastçi bile olsa çok fazla hüküm sürememiştir.⁵² Otones, İntaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes ve Dareios’dan oluşan yedi soylu suikastçi tarafından öldürülmüştür.⁵³

Garthwaite’a göre, Smerdis/Gaumata Kyros’un gerçek oğludur. Kambyses’e karşı kardeşinin ayaklanması üzerine Dareios, ona bir darbe düzenlemiş ve Kyros’un soyundan gelen meşru bir halefi öldürmesini gizlemek için Gaumata’nın sahtekâr olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Herodot’un kaynağının da kesinlikle Dareios olduğu düşünülmektedir.⁵⁴ Aslında MÖ 622 yılında Kambyses’in ölüm sebebi de tam olarak

---

⁴⁷ Khurt, 2010, s. 376.

⁴⁸ Khurt, 2010, s.376; Garthwaite, 2011, s.29.

⁴⁹ Mieroop, 2018,s.252.

⁵⁰ Herodotos, 2015,s.243-244.

⁵¹ Wiesehöfer, 2003,s.21; Garthwaite, 2011, s.30.

⁵² Garthwaite, 2011, s.30.

⁵³ Herodotos, 2015,s.248.

⁵⁴ Garthwaite, 2011, s.30.

bilinmemektedir.⁵⁵ Mısır'dan dönen Kambyses'in, Smerdis ya da daha sonra Smerdis'i öldürecek olan Dareios tarafından öldürüldüğü sanılmaktadır.⁵⁶

1.2.3. I. Dareios Dönemi

Hystapses'in oğlu Dareios, altı diğer Pers soylularıyla birlikte Gaumata'yı tahttan atmak için bir araya gelerek, olaylar başlatmış ve MÖ 29 Eylül 522 tarihli bir saray darbesinde, sahtekâr Gaumata öldürülmüştü. Bunun ardından Dareios, Pers tahtına çıktı.

Dareios'un tahta çıkmasının ardından Babil, Elam, Armenia, Med ülkesi, Saka ülkesi hatta İran'da Smerdis olduğunu iddia edenler, İmparatorluğun tamamında isyanlar çıkarmıştır.⁵⁷ Bu durum Dareios tarafından meşruiyetine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Dareios kral olmasının ardından ilk olarak Kalde, Susa ve Kafkaslardaki isyanları bastırmıştır.⁵⁸ Dareios çıkan isyanları bir yıldan daha kısa bir sürede bastırmış ve imparatorluğu güçlendirerek nasıl kudretli bir askeri lider olduğunu göstermiştir.⁵⁹ Dairus, Persia, Armenia, Afganistan'ın tamamı ve Orta Asya'nın bazı kısımlarını etkisi altına alan bu isyanları bastırmasının ardından isyanın elebaşlarını ve ona destek olanları halkın önünde acımasızca cezalandırmıştır. Dareios, Behistun yazıtında tasvir ettiği bu durum karşısında, kendisine sadık kalan komutanlarının desteği ile yeniden düzen tesis edebilmiştir.⁶⁰ Bu yazıtta ayrıca Gaumata'nın Dareios ve diğer altı suikastçi tarafından öldürüldüğünü bilgisi mevcuttur.⁶¹

Dareios, İmparatorlukta isyanları bastırması ve yeniden düzen sağlamasının ardından Hindistan'a yönelmiş ve daha sonra Sakalar üzerine yürümüştür. Sakalar savaşımadan Pers ordusu karşısında geriye çekilmiş ve bu çekilmenin ardından Trakya, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyıları Perslerin kontrolü altına girmiştir.⁶² Dareios, Kambyses'den sonra Perslerin yayılmasını devam ettirerek Libya'yı fethedip Nubya'dan da haraç almış ve Batı Hindistan'ı ilhak etmiştir.⁶³ Dareios döneminde İmparatorluk batıda Mısır ve Libya'ya, doğuda İndus ve Orta Asya'ya kadar uzanmıştır.

---

⁵⁵ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.258;

⁵⁶ Mieroop, 2018,s.252; Ayrıca bkz: OLMSTEAD, A.T. , “*Darius and His Behistun Inscription*”, **Amerikan Journal of Semitic Languages and Literature**,Vol. 55, 4 / 1938, s.396.

⁵⁷ Garthwaite, 2011, s.30.

⁵⁸ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.

⁵⁹ Garthwaite, 2011, s.30.

⁶⁰ Khurt, 2010, s.379; Garthwaite, 2011, s.30.

⁶¹ Llewellyn-Jones,2017, s.69;

⁶² Garthwaite, 2011, s.30; Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259; Wiesehöfer, 2003,s.22.

⁶³ Mieroop, 2018,s.254.

Dareios krallığı boyunca başarılı bir idareci olmuştur. Onun yönetimde oluşturduğu örnek, Ahamenişler zamanında halefleri tarafından da uygulanmıştır. Herodot, Dareios'un ülkeyi her birinin başında birer satrapın bulunduğu yirmi satraplığa ayırdığını söylemektedir.⁶⁴ Dareios Ahameniş hükümdarlarından para basan ilk kişi olmuştur. Dareios, Susa'dan Sardes'e kadar uzanan bir kral yolu inşa etmiş ve burada kurduğu menzil noktalarıyla imparatorluğun batısı ile doğusu arasında haberleşmeyi sağlamıştır. Ayrıca inşaat ve mühendislik projeleriyle de ilgilenmektedir: Mısır'da, Nil ve Kızıldeniz arasında bir kanal yaptırdığı görülmektedir.⁶⁵ İran'ın merkezinde bulunan Susa, Ecbatana ve Pasargad Dareios tarafından genişletilip, süslenmiş ve Persepolis'teki inşaat programına da başlanmıştır.⁶⁶

Dareios İskender'in doğu seferine kadar devam eden Ahameniş hanedanlığının Pers kraliyet soyundan olmasını sağlayan kişi olmuştur. Bugün Ahameniş hanedanlığından ve Ahameniş imparatorluğundan söz edilebiliyor olması Dareios'un sayesinde olmuştur. Dareios, İmparatorluk topraklarını bir araya toplamış ve dilini yazmak için tek tip bir yazı oluşturarak Pers yazı karakterini güçlendirmiştir.⁶⁷

Son yıllarında Hellenler ile mücadele eden Dareios döneminde, zaten az olan Pers kaynaklarının tamamen kaybolduğu ve dönemle ilgili kaynakların büyük çoğunluğunun Hellenler ve kutsal kitaplara dayandığı görülmektedir. Başlıca kaynak Herodot olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde imparatorluğun batısında ayaklanan İyonyalılar, Atinalılar ve Eretrialılar Sardes'i yağmalamışlardır. Dareios satraplık merkezi olan bu önemli kaleye yapılan saldırı üzerine Avrupa'ya büyük bir ordu göndermiş, Atina ve Eretria'ya saldırmıştır. Ancak ordular başlangıçta stratejik bir geri çekilme yaşamış ve daha sonra toplanan daha güçlü bir kuvvetle Eretria'ya saldırarak başarı elde etmişlerdir. Ardından Maraton Ovasında karaya çıkan Pers kuvvetleri yenilmiştir. Daha sonra donanma Atina'ya saldırmak için tekrar harekete geçmiş ancak yine yenilen Pers ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁸ Helenlere karşı yeni bir plan hazırlığında olan

---

⁶⁴ Herodotos, 2015, s.258; Bu sayı bazı kaynaklarda farklılık göstermektedir. Mesela Behistun kitabesinde (I.13-17) yirmi üç satraplık adı yer alırken, daha sonraki kitabelerde Behistun'dan farklı olarak Sagartia, Hinduş, Trakya, Libya ve Karya gibi farklı memleket isimleri ile karşılaşılmaktadır. Bu durum I. Darius'un hükümdarlığı ve sonrasında bazı değişikliklerin olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bkz. DURAN, Muzaffer, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", **Sosyal Bilimler Dergisi**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, 34, s.66.

⁶⁵ Garthwaite, 2011, s.30; Llewellyn-Jones,2017, s.70-71.

⁶⁶ Llewellyn-Jones,2017,s.71.

⁶⁷ Khurt, 2010, s.380.

⁶⁸ Garthwaite, 2011, s.33;

Dareios MÖ 486'da hayatını kaybetmiştir. Bu mücadele kendisinden sonra tahta çıkacak olan Kserkses'e kalmıştır.⁶⁹

1.3. Pers Devletinin Gerileme Dönemi

Perslerin Kserkses'le başlayıp III. Dareios'a kadar devam eden dönemi genellikle gerileme dönemi olarak adlandırılmaktadır. Kserkses zamanında Persler, Helenlere karşı sefer yaparak sınırlarının dışına taşmak istemiş ancak bu konuda başarısız olmuşlardır. Bununla birlikte hâkimiyet sınırlarını genişletmek isteyen Persler, bir dizi isyanla da uğraşmışlardır. I. Artakserkses (MÖ 465-424/423), II. Dareios (MÖ 423-405), II. Artakserkses (MÖ 405-359) zamanlarında git gide artan isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. İsyanların etkisiyle gücünü yitiren Pers Devleti'nin, Hellenler karşısındaki mağlubiyetleri ve iç karışıklıkların da etkisiyle çöküşü hızlanmıştır.

1.3.1. Kserkses Dönemi

Saltanatının sonlarında Dareios, Helenlerle temasa geçmiş ve Hellenleri imparatorluğa dahil etme isteğindeyken, bir Hellen seferine başlamadan önce, MÖ 486'nın kışında ölmüştür. Helenleri cezalandırmak Kserkses'e kalmıştır.

Kserkses (486-465) I. Dareios ve Büyük Kyros'un kızı Atossa'nın oğluydu. Kserkses, kralın en büyük oğlu olmamasına rağmen Dareios tarafından veliaht olarak atanmıştır. ⁷⁰Bunu Persepolis'te oyduktuğu bir yazıtta dile getirmektedir: “Kral Kserkses diyor ki: Kral Dareios'un başka oğulları da vardı. Ama Ahuramazda'nın arzusu böyleydi babam Dareios beni halefi yaptı.”

Kserkses, MÖ 485 Ekim'inde tahtın kontrolünü ele geçirmiş ve babasının politikalarına devam etmiştir; Ancak, Kserkses'in saltanatı neredeyse tamamen imparatorluğun batı çevresi ile sınırlı olmuştur.⁷¹

Dareios dönemine bakıldığında, ayaklanmaları bastırmak, birliği sağlamak, fetihleri pekiştirmek ve Perslerin uyruğundaki toprakların elde tutulması konusunda katı önlemler alındığı görülmektedir. Kserkses de babasının politikalarını devam ettirmiştir. Onun ilk görevi Dareios'un ölümünden önce başlayan ve sonlanması 1 yıl süren

⁶⁹ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.

⁷⁰ *Darius'un Xerxes'i seçme nedeni için:* Bkz. Llewellyn-Jones,2017,s.73.

⁷¹ Llewellyn-Jones,2017,s.74.

Mısır'daki ayaklanmayı bastırmak olmuştur. MÖ 481 yılında Babil'de çıkan bir isyanı bastırması gerekmiştir.⁷² Kserkses Babil'i iki eyalete bölerek Pers eyalet idaresini yeniden düzenlemiştir. Bu eyaletlerden biri günümüzde Fırat'ın doğusunda Irak ve Suriye topraklarını, diğeri Fırat'ın batısında Maveraünehir adı verilen Suriye ve Filistin topraklarını içine almaktadır.⁷³

Kserkses MÖ 480'de, ana karadaki Helenlerle, özellikle Atinalılar ve Spartalılarla karşılaşmak için büyük bir orduyla Çanakkale Boğazı'nı geçmiş, Trakya, Makedonya ve Teselya üzerinden ilerleyerek Termofil Geçidin'de Helenlerle karşılaşmıştır. Helenlere karşı başarılı bir saldırı gerçekleştiren Pers ordusu Atina'ya ilerleyip şehri işgal etmiştir. Donanmalarıyla Salamis'e çekilen Helenler Korint Kıstağı'nda Pers donanmasını batırmıştır. Bunun üzerine Asya'ya geri çekilmek zorunda kalan Kserkses Babil'de çıkan ikinci bir isyanı tamamen bastırmak için Hellen'de ordu bırakarak Babil'e yönelmiştir. Pers ve Hellen orduları yeniden ünlü bir savaşta (Mikale Savaşı) karşılaşmış ve Persler burada yenilgiye uğratılmıştır. Bunun ardından Asya'ya çıkan Helenler, geri çekilmekte olan Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratmış ve başka yenilgilerin de ardından Ahamenişler'in, Helenleri hâkimiyet altına alma girişimleri sona ermiştir.⁷⁴ Kserkses, halefi olan Dareios ile birlikte MÖ 465'te saray entrikaları sonucu öldürülmüştür. Yerine diğeri oğlu I.Artakserkses (MÖ 465-424) kral olmuştur.⁷⁵

Kserkses'in saltanat yılları ile ilgili meselelerin neredeyse tamamı Hellen kaynaklarına dayanmaktadır. Buna göre imparatorluğun batı çevresi ile sınırlı olduğu belirtilmek zorunda olsa da, Kserkses babasının politikalarına devam etmiştir. Dahası, saltanatının sonraki yıllarının olaylarına dair kanıtlar, seyrek ve farazidir. Hellen topraklarına yönelik agresif politikasından dolayı, klasik kaynaklar, Kserkses'i bir megalomani olarak tasvir eder, ancak bunun gerçeklerden çok uzak olduğu düşünülmektedir.⁷⁶ Kserkses, babasının izinden giderek Persepolis'teki inşaat projelerini devam ettirmiş aynı zamanda yönetim biçimini de korumuştur.⁷⁷

---

⁷² Khurt,2010, s.386.

⁷³ Garthwaite, 2011, s.33; Khurt,2010, s.386.

⁷⁴ Garthwaite, 2011, s.33-34.

⁷⁵ Garthwaite, 2011, s.34; Khurt,2010, s.387.

⁷⁶ Llewellyn-Jones,2017,s.74.

⁷⁷ Garthwaite, 2011, s.34.

1.3.2. I. Artakserkses ve II. Dareios Dönemi

Kserkses halef olarak seçtiği Dareios ile birlikte MÖ 465'te saray entrikaları sonucu öldürülünce yerine diğer oğlu I. Artakserkses geçmiştir. Ancak bu süreçte gerçekleşen olaylar belirsizdir. Ancak bu komplonun bazı etkili saray adamlarının iş birliği ile Artakserkses tarafından gizlice hazırlanmış olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki kral Artakserkses taç giydiğinde, sözde suikastçıları halka açık bir şekilde idam ederek babasının ve erkek kardeşinin intikamını aldığı şeklinde bir tavır takınmıştır.⁷⁸

Artakserkses tahttaki başarısının ardından Mısır'da Atina'nın desteklediği bir ayaklanmayla karşı karşıya kalmıştır.⁷⁹ Saray cinayetlerinin yarattığı kaos ortamından yararlanarak Mısır'da, Inarus adlı Mısırlı bir liderin başlattığı ayaklanma sonucu Batı Deltası Pers yönetiminden kopmuştur. İsyanlarla ilgili meselelerde Hellen kaynaklarına bağlı kalınmakta, bu nedenle Perslerin, ayaklanmayı nasıl gördüğü veya tam olarak etkisini nasıl yönettiği net olarak söylenememektedir. Ancak, MÖ 460/59'da başlayan beş yıl boyunca devam eden mücadelede, Inarus, Persleri başarıyla Nil Nehrinin dışına çıkarmış ve başkent Memphis'i ele geçirmiştir. Ancak Pers kuvvetleri Mısır'a odaklanmış ve MÖ 451'de, Inarus'un öldürülmesi ile isyan bastırılmıştır. Bu mücadelenin başarısı, Ahameniş generali Megabuzus'a bağlanmıştır.⁸⁰

Bu isyanlar nedeniyle gücü sarsılan Persler, Hellenler ile yaşanan savaşlarda mağlup olunca MÖ 449 yılında Kallias Barışı adı verilen antlaşmayı imzalama zorunda kalmıştır. Bu antlaşmayla Hellen- Pers sınırı çizilmiş, Perslerin kuzey batı sınırındaki mevcut durumu kesinleşmiş, Atina'nın da daha doğuya müdahale etme girişimlerini bırakma kararı alınmıştır.⁸¹ Ancak *Peleponnes Savaşı* adlı eserinde 479-431 yılları Hellen siyasi tarihinin geniş bir çerçevesini çizen Thukydides'in bu konudan bahsetmemesinden dolayı antlaşmanın tarihsel gerçekliğinin olup olmadığı tartışma konusu olmuş ve henüz bilim insanları arasında ortak bir görüş birliği sağlanamamıştır.⁸²

Hellen tehdidi, Atina ve Sparta arasında meydana gelen Peloponnes Savaşlarına kadar devam etmiştir. Onlar arasında bozulan birlik Perslere rahatlama fırsatı

⁷⁸ Llewellyn-Jones,2017,s.75; Khurt,2010, s.387.

⁷⁹ Garthwaite, 2011, s.34.

⁸⁰ Llewellyn-Jones,2017,s.75; Khurt,2010, s.387-388.

⁸¹ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.; Khurt,2010, s.388.

⁸² Khurt,2010, s.388.

sunmuştur. Artakserkses döneminde Persepolis'in devam eden inşası büyük ölçüde tamamlanmıştır.

I. Artakserkses'ten sonra Ahameniş İmparatorluğu canlılığını ve gücünü kaybetmiş ve bir asır sürecek bir gerileme dönemine girilmiştir.⁸³ Kırk beş yıllık bir saltanatın (465-424) ardından Artakserkses ölmüş, yerine II. Dareios adıyla gayrimeşru oğlu Ochus geçmiştir.⁸⁴

Atina Sicilya ile uğraşırken II. Dareios Helenlere karşı güçlenmeye başlamıştır. Persler Atinalıları zayıflatmak amacıyla Sparta ile ittifak yaparak İyonya'yı yeniden haraca bağlamışlardır.⁸⁵ II. Dareios'un saltanatı, ailelerinin nesiller boyunca hüküm sürdüğü bölgelerde güçlenen satrapların önderlik ettiği ayaklanmalarla dikkat çekmektedir.⁸⁶

II. Dareios ile başlayan dönemde Hellen yazarlarının yeni bir mücadele alanına işaret ettikleri bir süreç başlamıştır. Dareios döneminden başlayarak III. Artakserkses (MÖ 359-338) dönemine kadar Persler'in, Med ülkesinin kuzeyinde Hazar Denizi'nin güneybatısında yaşadıkları bilinen Kadusiler adındaki bir topluluk ile defalarca savaştıklarından bahsedilmektedir.⁸⁷

1.3.3. II. Artakserkses'den III. Dareios'a Kadar Olan Dönem

II. Dareios'un yerine oğullarının büyüğü II. Artakserkses (MÖ 404- 359) geçmiştir. Artakserkses'in hükümdarlığının dördüncü yılında küçük kardeşi Kyros ona karşı meydan okumuş ve yaşanan çatışma sonucunda Kyros öldürülmüştür.⁸⁸ Kyros ile II. Artakserkses arasındaki taht mücadelesi Hellen paralı askerlerden biri olan Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde anlatılmıştır.⁸⁹ Pers kralları arasında hükümdarlığı en uzun süren Artakserkses kırk altı yıl hüküm sürmüştür. Ancak bu kadar uzun süren bir hükümdarlık olmasına rağmen onun hakkında birkaç konu dışında pek fazla bilgi bulunmamaktadır.⁹⁰ Plutarkhos'un eserine bakıldığında, onun cömert bir

---

⁸³ Garthwaite, 2011, s.34.

⁸⁴ Llewellyn-Jones,2017,s.76; Garthwaite, 2011, s.35; Khurt,2010, s.389.

⁸⁵ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁶ Llewellyn-Jones,2017,s.76

⁸⁷ Khurt,2010, s.389.

⁸⁸ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁹ Ksenophon, **Anabasis**, (Çev. Hayrullah Örs),Dünya Edebiyatından Tercümeler-Yunan Klasikleri:61, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962,s.3vd.

⁹⁰ Garthwaite, 2011, s.35.

hükümdar, sevecen bir koca ve gözü pek bir savaşçı olarak tanıtılarak hükümdarlık erdemlerinin övüldüğü görülmektedir.

Artakserkses döneminden kalan yazıtlar ise ilginç bir değişimi ortaya koymaktadır. Bu yazıtlarda Tanrı Ahuramazda'nın desteğini almanın yanında, sebebi bilinmeyen bir şekilde, İran tanrılarında Mithra ve Anahita'nın⁹¹ da adının yer aldığı görülmektedir. Bu, Ahamenişlerin krallık ve kült kavramlarında bir gelişme olduğunu düşündürmektedir. Babil tarihçisi Berossos, Artakserkses'in bir Anahita heykel kültünü, Persia ve Baktria'nın yanı sıra, imparatorluk kentleri olan Sardes, Babil, Susa, Şam ve Hamadan'a getirdiğinden bahsetmektedir. Bununla İmparatorlukta Pers toplumlarının siyasal bağlarının güçlendirdiği yorumu yapılmakta ve bu bilgi ile kral yazıtlarındaki yeni öge (Mithra ve Anahita adından bahsedilmesi) arasında bir bağlantı olacağı düşünülmektedir.⁹²

MÖ 401- 399'da Artakserkses'e karşı Mısır'da çıkan ayaklanmanın başarıyla sonuçlanması Ahemenişleri oradan çıkmak zorunda bırakmıştır. II. Artakserkses'in hâkimiyeti yeniden tesis etme çabasının sonuç vermemesi neticesinde hâkimiyet III. Artakserkses döneminde sağlanmıştır. Mısır'ın kaybından sonra II. Artakserkses, stratejik açıdan önemli olan Filistini elde tutmayı başarmış, Helenleri Anadolu'dan çıkartarak Pers hâkimiyetini yeniden kabul ettirecek güce kavuşmuştur.⁹³

II. Artakserkses'in ölümünün ardından tahtı elde etmek için kardeş kavgalarının arttığı görülmektedir. II. Artakserkses'in veliahtı Dareios'un da aralarında olduğu oğullarının üçü ölürken, III. Artakserkses adıyla tahta çıkan dördüncü oğul Ochus, ölümleri düzenlemekle ünlenmiştir.⁹⁴

Saltanatının asıl başarısı, Hellen paralı askerlerinin yardımıyla Sidon hükümdarı Tennes'in önderliğindeki Fenikelilerin başını çektiği, sert bir isyandan sonra, MÖ 343'te Mısır'ın yeniden fethi olmuştur. Artakserkses hızla Sidon'u cezalandırmış, Tennes idam edilip, şehrin bir kısmı tahrip edilmiş ve nüfusunun bir kısmı sürgün edilmiştir. Bu durumun bir Babil tarihçesinde kaydedildiği görülmektedir:

---

⁹¹ *Mithra, komik düzenden sorumlu tanrı. Anahita, su ve yaşam kaynağı tanrıçasıdır.* Bkz. Garthwaite, 2011, s.35.

⁹² Khurt,2010, s.389.

⁹³ Garthwaite, 2011, s.35.

⁹⁴ Llewellyn-Jones,2017,s.78; Khurt,2010,s. 391.

“Artakserkses olarak adlandırılan Umasu'nun on dördüncü [yıl] (yani 345 MÖ): Tishri (Eylül / Ekim) ayında kralın Sidon'dan Babil ve Susa'ya esirler getirdi. Aynı ayın on üçüncü günü bu birliklerden birkaçı Babil'e girdi. On altıncı günde... kral Babil'e gönderdiği Sidonlu kadın esirler - o gün kralın sarayına girdiler.”

Artık Mısır'a giden yollar açılmış, Mısır'ın yeniden ele geçirilmesiyle, Artakserkses'in sertlik ve zalimliği doğrulanmıştır.⁹⁵

1.4. Perslerin Çöküş Dönemi

Bu bölümde III. Dareios'tan itibaren meydana gelen olaylar ve Pers İmparatorluğunu çöküşe götüren süreç ele alınacaktır. III. Dareios Batı Anadolu'da bazı başarılar kazanmakla birlikte, Makedonyalı İskender'in Persler üzerine yaptığı büyük seferi ile karşılaşmıştır. Bu seferler karşısında alınan yenilgi ve Dareios'un ölümünün ardından Pers hâkimiyeti son bulmuştur.⁹⁶

1.4.1. III. Dareios Dönemi ve Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü

Artakserkses III ve ailesinin çoğu, Artakserkses'in hayatta kalan genç oğlu Arses'i tahtta çıkaran Bagoas adında bir hadım tarafından yapılan bir katliamda (MÖ 338) ölmüştür. IV. Artakserkses (MÖ 338-336) adını alan Arses, sadece iki yıl sonra, Ahameniş ailesinin yan kollarından birinin üyesi olduğunu idda eden Artashata'yı destekleyen, Bagoas tarafından öldürülmüştür. Olağan üstü fiziksel cesaretiyle ün salan Artashata, III. Dareios (MÖ 336-330) kraliyet adını benimseyerek tahtını sağlamlaştırdıktan sonra Bagoas'ı idam ettirmiştir.⁹⁷ Hükümdarlık ilk kez babadan oğula geçmek yerine, ikinci dereceden kuzen olan III. Dareios adıyla tahta çıkan (MÖ 336-330) Artashata'ya geçmiştir.⁹⁸

III. Dareios Pers İmparatorluğunu ayakta tutmaya çalışan son kral olmuştur. Dareios'un krallığı döneminde Makedonya Kralı II. Philip'in ülkesini güçlü bir krallığa dönüştürdüğü görülmektedir. İlk olarak Hellen'i ele geçirmek isteyen II. Philip'in bir sonraki amacı Pers İmparatorluğu'na son vermek olmuştur.

Makedonyalı II. Philip'in Hellen dünyasına hakim olma isteğini gerçekleştiren isim, oğlu İskender (MÖ 330-323) olmuştur. Babasının MÖ 336'da ölümünün ardından

⁹⁵ Llewellyn-Jones,2017,s.78; Khurt,2010,s. 391-392.

⁹⁶ İplikçioglu, 1990, s. 90.

⁹⁷ Llewellyn-Jones,2017,s.78.

⁹⁸ Garthwaite, 2011, s.36.

İskender, MÖ 334'e kadar konumunu güçlendirmiş ve Çanakkale Boğazını geçip Pers seferine başlamıştır. Önce Biga Çay'ında daha sonra İssus'ta iki ordunun karşılaşmasıyla meydana gelen savaşlar Perslerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁹⁹ İssus'taki Pers yenilgisinin ardından İskender, Suriye, Filistin ve Mısır'ı ele geçirmiştir.

İskender, Pers ordusu ile MÖ 331'de yaptığı Gavgamela savaşının ardından "Asya Kralı" ilan edilmiştir. Bu savaşta İskender, Persleri ortadan kaldırmak amacıyla Suriye üzerinden Mezopotamya'ya hareket etmiş ve savaşın neticesinde zafer kazanmıştır.¹⁰⁰ III. Dareios'un Babil'e kaçması, Susa, Persepolis ve Hamadan kapılarını İskender'e açmıştır.

MÖ 330 yılında III. Dareios Bessus adındaki bir general tarafından tahttan indirilip öldürülmüş ve Bessus kraliyet nişanlarını ele geçirerek IV. Artakserkses adını almıştır. Ancak İskender, onu yakalayıp öldürerek kendini Kral Dareios'un intikamını alan kişi ve onun gerçek mirasçısı ilan etmiş ve "Asya Kralı" ünvanını benimsemiştir.¹⁰¹ Ancak İskender'in, Pers İmparatorluğunu hâkimiyetine almadan önce doğudaki eyaletleri peş peşe ele geçirmesi gerekmiştir.¹⁰² MÖ 323'te hayatını kaybeden İskender, Ahameniş-Pers soylusuyla Makedonyalı ileri gelenler arasında denge kurmayı başarmıştır. Kyros ve Ahameniş geleneği, Persepolis yakılsa da onurlandırılmıştır.

İskender'in ölümünün ardından İmparatorluğu paylaşmak için iktidar mücadeleleri yaşanmış ve bu mücadelenin sonunda I.Selevkos önderliğinde İran'da yeni bir hanedanlık kurulmuştur.¹⁰³

---

⁹⁹ Garthwaite, 2011, s.36.

¹⁰⁰ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.262.

¹⁰¹ Garthwaite, 2011, s.36; Khurt,2010,s. 393.

¹⁰² Khurt, 2010, s. 393.

¹⁰³ Garthwaite, 2011, s.37; Reyhan - Cengiz, 2015, s.262.

İKİNCİ BÖLÜM

PERS YAZITLARI

2.1. Pers çivi yazısının okunması

Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve anlaşılması için çok sayıda çalışma yapılmıştır.¹⁰⁴ Pers yazıtlarının yazısı önceki başlıklarda belirtildiği üzere, çivi yazısı türündendir: yani karakterler, açılı bir ucu olan bir kalemle yumuşak malzemeler üzerinde etkilenebilen vuruşlardan yapılır. Sert malzemelerin üzerinde yer alan Eski Farsça yazıtları, yumuşak malzemelerden etkilenen vuruşların taklit edildiği gravür araçlarıyla yapılmış olmalıdır. Antik dönemlerden gelen, karakterlerin önemi konusunda bir gelenek yoktu ve daha önce bilinen bir yazı sisteminde bir versiyonun eşlik ettiği herhangi bir Eski Pers yazısı bulunmamaktaydı; Modern bilim adamları bu nedenle deşifre görevinde en baştan başlamak zorunda kaldılar.¹⁰⁵

Şifre çözme işleminde ilk adımlar şu şekilde olmuştur. Eski Pers yazıtları ve yazıları, Herodot'tan başlayarak çok sayıda antik yazarda belirtilmiş ve on yedinci yüzyılın başlarında Persepolis'te rastladıkları yazıtların bölümlerini yayınlayan bazı modern gezginler tarafından dikkat çekmiş ve anlatılmıştır.¹⁰⁶ Günaltay eserinde, şövalye Pietro dela Valle'nin 1622 tarihinde bu yazıtların Avrupa yazılarındaki gibi soldan sağa yazıldığına işaret ettiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁷ Tam şekliyle yayınlanacak ilk yazıt, 1711'de Chardin tarafından verilen DPc olmuştur. Yazıtların üç yazı sisteminden oluştuğunu ve yazının soldan sağa doğru gittiğini kabul eden Carsten Niebuhr tarafından 1778 yılında daha iyi kopyalar verilmiştir.¹⁰⁸ Yazının yönü, XPe'nin iki kopyası ile biraz farklı çizgi bölümlerine sahiptir. 1798'de O.G. Tychsen, üç yazı sisteminin üç farklı dili temsil ettiğini ve üç tipin en basitinde tekrarlayan bir köşegen kama'nın bir kelime bölücü olduğunu keşfetmiştir, ancak yanlış bir şekilde Parth dönemine tarihlenmiştir. 1802'deki Friedrich Münter, bölücü kelimesini bağımsız bir

---

¹⁰⁴ Günaltay, 1948, s.312

¹⁰⁵ Kent, 1950, s.9

¹⁰⁶ Kent, 1950, s.10

¹⁰⁷ Günaltay, 1948, s. 313

¹⁰⁸ Burada Günaltay, Carsten Niebuhr tarafından kopyaların 1765 tarihinde çıkarıldığı bilgisini vermekte ve üç alfabeden ilkinin en kolay olduğunu ve 42 işaretin bulunduğunu tespit eden kişi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Günaltay, 1948, s. 313.

şekilde tanımlamış, ve sık sık yinelenen karakter dizisinin “kral” kelimesi olması gerektiğini düşünerek: yazıtları Ahemeniş dönemine tarihlemiştir.¹⁰⁹

1802'de Frankfurt'lu G. F. GROTEFEND, şifre çözme probleminde DPa ve XPe yazıtlarını karşılaştırarak (Niebuhr'un kopyalarında) ilk gerçek ilerlemesini yapmıştır. Yazıtların Ahemeniş krallarının yazıtları olduğunu, esasen kralların adlarını ve unvanlarını içerdiğini ve en basit yazı tipinde olanların Farsça olduğunu, Avesta dilini yakından andırdığını varsaymıştır. Silvestre de Sacy'nin son zamanlarda Pehlevi'deki kraliyet unvanlarını çözmesi (büyük kral, kralların kralı, İran ve İran'lı olmayan, büyük oğlu, vb.), onun ne düşeneceğine yardım etti.¹¹⁰

Grotefend, yazıtlarda yaptığı incelemeler sonucunda “büyük kral, kralların kralı” ünvanı ile okunan işaretlerle birlikte yer alan iki farklı kral adı işaretlerine ulaşmıştır. Devamında yazıtlardan birinde kral olmayan birinin adını gösteren üçüncü bir işaretin olduğunu ve ardından kralın babasının adını izleyen işaretlerin takip ettiğini doğru bir şekilde anlamıştır. Adına ulaştığı krallardan ilkinin, ikincinin babası olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ahemeniş kral isimlerini inceleyerek sözü edilen iki kralın kim olabileceğini araştırması sonucunda birinci yazıttaki ad işaretlerinin Dareios, ikinci yazıtta yer alan ad işaretlerinin oğlu Kserkses ve yanında kral ünvanını belirten işaretlerin yer almadığı üçüncü ismin ise Dareios'un babası Hystaspes olduğu sonucuna ulaşmıştır. Böylece yazıtlarda Hystaspes, Dareios, Kserkses adında üç isim tanımlamıştır. Grotefend Dpa ve XPe yazıtlarında 22 işaret tanımlamış, tanımladığı bu 22 işaretten yalnızca 10'u doğru çıkmıştır. Üç ismin yanı sıra doğru tanımladığı tek kelime ‘kral’ ve ‘büyük’ kelimeleri olmuştur. 1815 yılında ise CMa yazıtında Kyros adını belirlemiştir.

Yirmi bir yıllık bir boşluğun ardından diğer alimler görevi üstlenmişler, ancak ilerleme esas olarak bireysel karakterleri ve tek kelimeleri tanımlamak olmuştur.¹¹¹ Grotefend'in keşfinin değerini ve önemini ilim dünyasına tanıtan Silvestre de Sacy olmuştur. Yapılan bir takım çalışmalar sonucunda P.Bopp, J.Saint Marlin ve R. Rask'ın çalışmalarından faydalanarak “memleketler kralı” kelimesini belirten işaretleri çözen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1836'da Elvend ve Van kitabelerinin kopyaları üzerinde çalışan, Ahuramazda ismini gösteren işaretle birlikte bir takım başka işaretleri

¹⁰⁹ Kent, 1950, s.10; *F.Münter'in yazıtların zend lehçesinde olduğunu düşünerek, işaret tekrarına dayanan bir sistem uygulayarak çözmeye çalıştığı ancak başarılı olamadığı da belirtilmektedir. Bkz. Günaltay,1948,s. 313.*

¹¹⁰ Kent, 1950, s.10

¹¹¹ Kent, 1950, s.10-11.

de çözen E.Burnouf, bunun yanı sıra Aynı dil ailesinden olan Avesta'daki dil ile Ahameniş kitabelerindeki dilin aynı olmadığını ortaya çıkarmıştır. ¹¹² Deşifre içinde kayda değer adımlar şunlardır: 1836'da Lassen, ünlü harfleri birçok ünsüzden sonra vermiş; yani, bu seslerin bir a sesi olduğunu fark etmiştir. 1839'da Lassen bazı karakterlerin sadece i ve u önünde başka kullanıldığını belirtmiş; 1846'da Rawlinson, 1846'da Hincks ve 1847'de Oppert bağımsız olarak bu ünsüzlerin i ve u'ya sahip olduğunu fark etmişlerdir. ¹¹³

Kent, Deşifre içinde yer alan alimleri ve yayın tarihlerini aşağıdaki kısaltmalar ile göstermiştir;

<i>B</i> Beer 1838	<i>L</i> Lassen 1836 39 '45
<i>Bf</i> Burnouf 1836	<i>M</i> Münter 1802
<i>Br</i> Brandenstein 1932	<i>Op</i> Oppert 1817 '51 74
<i>E</i> Evetts 1890	<i>Rk</i> Rask 1823
<i>G</i> Grotefend 1802	<i>RI</i> Rawlinson 1816
<i>H</i> Hincks 1846	<i>Sc</i> Scheil 1929
<i>HI</i> Holtzmann 1845	<i>SM</i> Saint-Martin "23 32
<i>Hz</i> Herzfeld 1931	<i>Ty</i> Tychsen 1798
<i>J</i> Jacquet 1838	<i>W</i> Windischmann 1815'' ¹¹⁴

42 işaretten ve her bir işareti çivi şeklinde yatay veya dikey olarak kullanılan 1-5 kadar nakıştan oluşan Pers çivi yazısı soldan sağa doğru yazılmaktadır ve şu şekilde taksim edilmiştir.

1. İlk dör işaret (1-4) anlam ifade etmekte her biri bir kelimeyi göstermektedir. Bu kelimeler Ahuramazda, yer, kıral ve memlekettten ibarettir.
  2. Üç işaret a, o, i seslerini ifade etmektedir.
  3. Bir işaret, y harfine delâlet etmektedir.
  4. İki işaret kelimeler arasındaki haddi fâsılı göstermektedir.
  5. Geri kalan 32 işaret sessiz harfleri ifade etmektedirler.
- Sesli harflerle birleşen 32 sessiz harften 21 harf a ile, dört harf l ile, 7 harf de o ile birleşmişlerdi. ''¹¹⁵

2.2. Ahamenişler Devrinde Dil

İran dilleri, diğer birçok dil grubu gibi kronolojik olarak; Eski İran Dili, Orta İran dili ve Modern İran dili şeklinde üç döneme ayrılabilir. Bu Dil, güneyde Basra körfezine, batıda Meopotamyada Kafkas dağlarına, doğuda Hazar Denizinin doğusunda Afganistan ve Indus Nehrine, kuzeyde ise Türkistan bölgesindeki Pamir Platosuna kadar

¹¹² Günlaltay, 1948,s.313-314

¹¹³ Kent, 1950, s.11; Günlaltay,1948,s.314.

¹¹⁴ Kent, 1950, s.11

¹¹⁵ Günlaltay,1948,s.314.

yayılmıştır. Tüm dönemlerde bu bölge ve çevresi hem İranî dilleri konuşan hem de İranî olmayan dillerin konuşulmasına rağmen bugün bile hala İranî konuşan halkların alanıdır.¹¹⁶

Persler, dilleri açısından İranî dillerini konuşan geniş bir topluluğun koludur. Sadece günümüz İran'ında değil Afganistan'da ve Orta Asya'nın bazı bölümlerinde de aynı dil ailesine ait dilleri konuşanlar görülmektedir. İranî dilinin, Hindistan'daki klasik Sanskritçe'yle de akrabalığı bulunmaktadır.¹¹⁷ Batı İran dil grubunun bir lehçesi olan Farsça, İmparatorluğun merkezi Persia'nın dilidir.¹¹⁸

Eski İran Dili, metinlerde Eski Farsça ve Avestanca yazılmış iki dil ve az da olsa bilinen çok sayıda lehçeyi içerir.

Bunlardan Eski Farsça, Ahameniş Hanedanının çivi yazılı yazıtlarında kullanılan dildir. Bu dil güneybatı Perslerinin konuştuğu ya da dar anlamda Persler olarak yerelleştirilebilen ve Ahameniş yöneticilerinin yerel konuşma diliydi. Eski Farsça yazıtlarına genellikle diğer çivi yazısı türlerinde oyulmuş olan Elam ve Akadca bazen de Aramice bir versiyon veya Mısırcı bir hiyeroglif versiyonu eşlik etmiştir. Eski Farsça, Persis bölgesindeki, Persepolis'te, Naqş-ı Rostam ve Murghab'da (Pasargadae) bulunan yazıt metinleri ile tanınır; Elam'da, Sus'da; Media (Med ülkesi)'da, Hamadan'da ve çok uzak olmayan Behistun ve Elvend; Armenia'da, Van'da; ve Süveyş Kanalı çizgisi boyunca yer alır. Bunlar esas olarak Büyük Dareios (521-486) ve Kserkses (486-465) yazıtlarıdır; fakat diğerleri, çoğunlukla dilin bozuk şekliyle, çizgiyi Artakserkses III'e (359-338) taşır. Dilbilimsel olarak Eski Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin ana bölümlerinden biri olan İran-Hint-İran veya Aryan'ın İran dalına aittir.¹¹⁹

Avesta dili, Persler olarak da bilinen Mazdayasnyalıların kutsal yazılarının ve dini, peygamber olan Zerdüş'tün ya da Zerdüş'tün takipçilerinin dilidir. Dilsel olarak iki bölümden oluşur. Zerdüş kendisi kuzeybatıdan gelmiştir ama inanca dönüşmedeki

---

¹¹⁶ Kent, 1950, s.6

¹¹⁷ Hindistan ile İran arasında ortak inanç ve dini düşünceler olduğu, İran'da çıkan Avesta ve Hindistanda'ki Vedalarda yer alan metinlerin bu iki coğrafya arasındaki Arî'liğe dayanan geçmişteki birlikteliği ortaya koyduğu bilinmektedir. İran'daki tanrı Ahuramazda tipolojik olarak Hintlilerdeki Varuna'nın karşılığı olarak görülmektedir. Ancak eski Pers tanrılarının Hindistan'da kötü ruhlar olarak görülmesi, Persler tarafından en büyük tanrı kabul edilen Ahuramazda'nın klasik Sanskrit metinlerinde 'Asura' olarak geçmesi ve 'şeytan' anlamına gelmesinden bahsedilerek iki coğrafya arasındaki bu dönüşümün Zerdüş'tün dinsel reformuna bağlanabileceği düşünülmektedir. Bkz. Özman, Recep, "İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri", **Gaziantep Üniversty Journal Of Social Sciences XIII/4**, Gaziantep 2014, s.1009

¹¹⁸ Khurt, 2010, s.360

¹¹⁹ Kent, 1950, s.6

başarıları kuzeydoğuda, Bactria'dadır. Bu yüzden Avestan'ın kuzeybatı mı yoksa kuzeydoğu dili mi olduğu konusu tartışmalıdır. Eski Farsça'dan ziyade Med Lehçesi ile uyuşması dikkat çekicidir, ancak bu kesin değildir.¹²⁰ Eski Farsça dilinin Ahamenişler zamanında ortak ve Avesta diliyle aynı kökten olduğu da ileri sürülmektedir. Fakat Avesta zamanına ait bir kitap mevcut değildir. Bilinen en eski eser Eski Farsça dilinden ele geçmiştir.¹²¹

Daha az bilinen Eski İran dilleri arasında en önemli olan şey, Eski Farsça'nın anlaşılması için çok önemli olan, yalnızca açıklamalar, yer ve kişisel isimlerden bilinen Med lehçesi ve Orta Farsça'daki gelişmelerdir.¹²²

Çoğu ve ya belgelerin belki de tüm diğer belge serilerinde olduğu gibi, Eski Farsça yazıtlar dışarıdan gelen katkılardan arınmış, saf Eski Farsça lehçesinde değildir. Kişi ve yer isimlerinin ve muhtemelen bazı kültürel malzemelerin beklenen alıntılarını içerirler. Böylece Asur, Babil, Mısır Sami dilinden; Izalâ (Asur'da bir bölge), Babil'de Dubala bölgesi), Lübnan, Haldita- (Ermeni adı) gibi İranlı olmayan karakterleri açığa vurur; “akik”, “kereste”, “yaka (bir tür odun)”, “zayıf” gibi birkaç sözcük tatmin edici bir Hint-Avrupa etimolojisine sahip değildir ya da Aramice'den “abartılmış cilt” gibi açık alıntılardır. Fakat asıl dış etki, fonetik ve sözcüksel farklılıklarda, belki de değişken gramer biçimlerinde görülen Med lehçesidir. Aramice, ifadelerin ve söz dizimi üzerinde de belli bir etkiye sahip görünüyor. Eski Farsça yazıtların tam olarak, bu yazıtların kendisinden başka herhangi bir literatüre sahip olduğuna dair bir kanıt yoktur.

Med Lehçesi, 594' te Cyaxares'in ölümüyle İndus'tan Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük Med İmparatorluğu'nun diliydi; Son Med hükümdarı, 559'da, Kambyzes ile evlendirdiği kızı Mandane'den olan torunu Kyros tarafından fethedilen ve görevden alınan Cyaxerex oğlu Astyages idi. Yeni yönetici doğal olarak Med Başbakanlığını ve Med kraliyet unvanlarını devraldı ve etkileri hâlâ Dareios ve takipçilerinin Eski Farsça yazıtları dilinde görülmektedir.¹²³

Eski İran dili'nin dil bilginleri tarafından daha Ahamenişler devrinde eskimiş bir dil olarak yalnızca resmi fermanlar ile kitabelerde kullanıldıkları ileri sürülerek, halk arasında ve hatta sarayda konuşulan ve özel haberleşmelerde kullanılan lehçenin daha

---

¹²⁰ Kent, 1950, s.6

¹²¹ Perviz, Abbas, **Tarih-i Du Hezar Pansed Sale-i İran**, (I), I, Elmi, 1343, s.130.

¹²² Kent, 1950, s.6

¹²³ Kent, 1950, s.6.

sade olduğu belirtilmektedir. Kitabelerde görülen hatalar halkın bu resmi dili iyi bilmediklerine atfedilse de bu sağlam bir sebebe dayanmadığı gibi aksine yazıtlardaki dilin o zaman ki saray dili olma olasılığı gerçeğe daha yakın görülmektedir. Ancak bu dilin Ahameniş İmparatorluğu döneminde idare dili olmadığı kesindir. Devlet dairelerinde o dönemlerde ortak kültür dili olan Aramice kullanılmıştır. Mezopotamya'yı, Suriye'yi, küçük Asya'yı kuşatan Kyros'un yanında Pers komutanları bulunmuş ancak katipler ve muhasebeciler olmamış, bu görevler için Babil'den II Kyros zamanında devlet hizmetine alınan yetişmiş memurların, Arami yazısını kullanmış oldukları kesin görülmektedir. Pers çivi yazısını düzenleyenlerin de bu kişiler olma ihtimali vardır.¹²⁴ Aramice Yakınoğuda kullanımı uzun zamandır yaygınlaşmış bir dil olduğu için yeni imparatorlar o dili imparatorluğun idari dili olarak benimsemiş olabilirler.

Hint Avrupa ailesinin bir üyesi olup adına “Eski Farsça” denen bugünkü Farsçanın erken bir biçimini konuşan Ahameniş dönemi Persleri¹²⁵ imparatorluklarını kurana kadar yazılı gelenekleri olmayıp, eski bürokratik gelenekleri bulunan ülkeleri fethettiklerinde, yerel kullanımda bu gelenekleri benimsemişlerdir. Persepolis'te ortaya çıkarılan 25.000 tabletin yer aldığı arşivlerden, Persia'da idari belgelerde Elam dili ile çivi yazısı kullanıldığı, Mezopotamya'da Babil kayıt uygulamalarının devam ettiği ve Mısırdaki hiyeroglifler ve papirüsün kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁶

2.3. Ariaramnes'nin Yazıtı

AmH =Ariaramnes, Hamadan

Bu yazıt 1930 yılında bulunmuştur.

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Altın Tablet

Yazıt:

1.1-4: “Ariaramnes büyük kral, krallar kralı, Pers kralı, Kral Teispes'in oğlu, Ahamenes (Ahameniş)'in torunu.

---

¹²⁴Günaltay,1948, s.310.

¹²⁵ Khurt, 2010, s.356- 357.

¹²⁶ Mieroop,2004, s.258

2.4-9: Kral Ariaramnes diyor ki: Benim sahip olduğum bu Pers ülkesinin iyi atları ve iyi erkekleri vardır. Tanrı Ahuramazda onu bana verdi. Ahuramazda'nın lütfuyla bu ülkenin kralı oldum.

3.9.11: Kral Ariaramnes diyor ki: Ahuramazda bana yardım etti. ¹²⁷

2.4. Arsames'in Yazıtı

AsH= Arsames, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Altın Tablet

Yazıt:

1.1-4: “Arsames, büyük kral, krallar kralı, Pers kralı Ahamenişli, Kral Ariaramnes'in oğlu.

2.5-14: Kral Arsames diyor ki: Ahuramazda büyük tanrı, Tanrıların en büyüğü beni kral yaptı. O bana iyi halkı ve iyi atlarıyla Pers ülkesini bahşetti. Ahuramazda'nın lütfuyla ben bu ülkeyi korudum. Ahuramazda beni, kraliyet sarayımı ve sahip olduğum toprakları korusun!”¹²⁸

2.5. Kyros'un Yazıtları

CMA= Kyros, Murghab (Pasargad) A.

Buluntu Yeri: Pasargad Giriş Holü

Türü: Taş Sütun

Yazıt:

“Ben Ahamenişli büyük kral Kyros”

CMb= Kyros, Murghab (Pasargad) B.

---

¹²⁷ Kent, Roland, **Old Persian (Grammar Texts Lexcion)** ,American Oriental Scoiety, New Haven, Connecticut, 1950, s.116;< https://iranatlas.info/parseh/pe_aryaramne.htm> (16.09.18)

¹²⁸ Kent,1950,s.116;< https://iranatlas.info/parseh/pe_arsham.htm> (16.09.18); *I.Darius'un büyük dedesi Arsames'in altın üzerinde kitabesini kendisinin mi yaptırdığı ya da sonradan onun için mi yapıldığı tam belli değildir. Arsames 520 yılında yaşamıştır. Çünkü bu konuyu Darius Sus kitabesinde zikretmiştir. Arsames'in üç oğlu vardır ve şuan onlardan ikisi bilinmektedir: Darius I'in babası Hiştaseb ve Darius I'in hazinedarı. Arsames'in tableti 1945 yılında bulunmuştur. Bkz. <https://iranatlas.info/parseh/pe_arsham.htm> (16.09.18)*

Buluntu Yeri: Pasargadda bir kapı

Türü:

Yazıt:

“Ahamenişli kral Kambyses’in oğlu büyük kral Kyros diyor ki... yaptığında...”

CMc= Kyros, Murghab (Pasargad) C.

Buluntu Yeri: Pasargaddaki Saray

Türü:

Yazıt:

“Ahamenişli büyük kral Kyros.”¹²⁹

Kyros Silindiri¹³⁰

Buluntu Yeri: Esagila temelinde¹³¹

Türü: Kaya

Yazıt:

1- Kyros dünyanın kralı, büyük kral, güçlü kral, Babil kralı, Sümer ve Akkad kralı ... dünyanın [kralı] bölgeleri¹³²

2- O (Nabonidus) Esagila'nın taklidini U r'a ve diğer kült merkezlerine [. . .] yaptı. Uygunsuz bir kült buyrugunu [. . .] her gün dilinden düşürmedi ve kötü olan düzenli adak adamayı bıraktı [. . .] kült merkezlerine sundu. Tanrıların kralı Marduk' a tapınmayı aklından çıkardı.

3- Kent için kötü olan bu şeyleri defalarca yaptı. Her gün [...] hepsini [tebaasını] sonu gelmeyen boyunduruga vurdu. Onların feryatlarına karşılık tanrıların Enlil'i (Marduk) çok öfkeleni, topraklarını [. . .]. Orada yasayan tanrılar mekânlarını terk ettiler. Öfkesine(?) rağmen onları Babil'e getirdi. Marduk [...] mekanları harabeye dönmüş bütün yerler ve cesetten farksız olan Sümer ile Akkad sakinleri hakkında fikrini değiştirdi ve merhamete geldi.¹³³

---

¹²⁹Kent,1950,s.116; Lecoq, Pierre, **Les inscriptions de la Perse achéménide**, Gallimard,1997,Paris, s.179-186 ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm>(16.09.18)

¹³⁰ *Babil kazılarında 1879'da bulunan ve kırkbeş hattan oluşan kil silindiri. Metnin başlangıcı ve sonu kesilir. Yale Üniversitesi koleksiyonlarında yeni bir parça keşfedildi.* Bkz. Lecoq, 1997, s.181.

¹³¹ Babil'in Marduk tapınağı. Bkz. Ghasemi, Shapour, “Büyük Cyrus Silindiri”, <http://www.iranchamber.com/history/cyrus/cyrus_charter.php > (24.06.19)

¹³² Lecoq, 1997, s. 181.

¹³³ Khurt, 2010, s.293-295.

4- O Marduk gönlüne göre adil bir hükümdar arıyordu. Onun elini tuttu: Kyros'u çağırdı, onu dünya hükümdarlığına atadı. Guti ülkesi Umman- manda'nın tamamını ayağına attı (ona tabi kıldı). Siyahlar elini onun ellerine uzattı. O -Kyros- doğrulukla onları kabul etti. İnsanların koruyucusu yüce efendi Marduk onun (Kyros) yaptığı iyi ve adil kalbine baktı ve

5- Onu kendi şehrine Babil'e gitmesini buyurdu. Babil'e ulaşınca kadar Kyros'un bir dostu gibi ona eşlik etti.

Irmak suları gibi sayılamayacak kadar çok olan orduları yanlarında silahlarıyla ilerlediler. Marduk savaşı ve kavgasız Babil şehrine girmesini sağladı.¹³⁴

O Babil'i sıkıntıdan kurtardı. Marduk'a ibadet etmeyen (tapmayan) Babil kralı Nabonidus kendisine teslim edildi.

6- Babil'in tüm adamları, Sümer ve Akad'ın tamamı , soylular ve valiler eğildi ve onun ayaklarına kapandılar. Onun krallığına sevindiler, yüzleri aydınlandı;

Onun gücüyle ölümlere can vermiş ve herkesi yok olmaktan ve sıkıntıdan korumuş, Marduk'u sevinçle kutsadılar ve ismini andılar.

7- Ben Kyros, dünyanın kralı, büyük kral, Babil kralı, Sümer ve Akad'ın kralı, dünyanın dört bir yanının kralı, - Anzan şehrinin kralı, büyük kral Teispes soyundan, Anzan şehrinin kralı, büyük kral Kambyzes'in oğlu,

Krallığı Bel ve Nabu tarafından sevildi ve gönüllerin hoş olması için onun hükümdarlığını arzu ettiler, krallığın ebedi halefi Kyros-

8- Babil'e barışçıl bir şekilde girdiğimde, sevinç içinde prenslerin sarayına egemenlik tahtını yerleştirdim. Sonra büyük efendi Marduk Babilliler'in geniş kalbini [kazandı! Lecoq.] her gün ona ibadet ettim. Sayısız askerlerim barış içinde Babil çevresine girdiler. Sümer ve Akad'ın tamamında hiçbir düşman hareketine izin vermedim.

9- Babil içinde ve ...yı

Onlara yakışmayan boyunduruğundan kurtardım. Onların virane konutlarının dağılmasını önledim. Yüce efendi Marduk iyi işlerimden dolayı mutlu oldu.

---

¹³⁴ Cyrus MÖ 539 yılında Babil'i feth etti. Bu coğrafya Irak Suriye Lübnan ve Filistin'in kuzeyiydi. Babilliler Cyrus'u kendilerinin meşru kralları olarak kabul ettiler. Cyrus Babil'de sürgün Yahudilerinii affetti. Ve onları kendi memleketlerine gönderdi. Cyrus'un 45 Satırlık silindiri Babil'de keşfedilmiş ve o insan hakları tüzüğü olarak adlandırılmıştır ve Britanya Müzesine götürülmüştür. Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_cb.htm (05.04.19) ; <https://www.livius.org/sources/content/cyrus-cylinder/cyrus-cylinder-translation/> (05.04.19)

Ve ben kral Kyros'a saygı duyan oğlumu ve tüm askerlerimi şefkatle kutsadı. Sonra biz onun ilahi makamını [tanrısallığını] övdük.

10- Kuzey denizinden güney'e, Amurru kralları ve dünyanın her tarafından tahtta oturan krallar-- ... ki ... yaşıyorlardı, Batı'dan Akdeniz'e kıyısına kadar çadırdan yaşayan kralların tamamı bana ağır bir haraç getirdiler ve Babil'de ayaklarımı öptüler.

Kutu ülkesi topraklarıyla diclenin diğer tarafındaki şehirler ki onlar antik zamanlarda kurulmuşlardı - Agade, Eşnunna, Zamban, Meturnu, Deri -

Onlarda [içinde] yaşayan tanrıları yerine geri getirdim ve bu yerleri [bütün insanları] topladım ve sonsuz bir eve yerleştirdim. Bütün insanları bir diğeriyle birleştirdim ve onların yaşam alanlarını yeniden düzenledim.

11- Büyük tanrı Marduk'un emriyle Nebonidus, tanrıların öfkesini üstüne alan Sümer ve Akad tanrılarını Babil'e getirmişti. Yüce Efendi Marduk'un emriyle onları kendi rahatsız olmayan tapınaklarına kalplerini mutlu eden evlerine taşınmalarına izin verdim. Kendi evine döndürdüğüm tanrıların Bel ve Nabu huzurunda her gün bana ömür boyu dua etmelerini ve şefaet etmelerini diliyorum.

Yüce efendi Marduk'a söyleyin.¹³⁵

12- Kyros, size saygı duyan kral ve oğlu Kambyzes, Babil halkı krallığını kutsadı ve ben bütün toprakları barışçıl yerlere yerleştirdim.

... [... Bir] kaz, iki ördek ve on güvercin, kaz, ördekler ve güvercinler ...

13- [...] Yükselttim ...

Babil'in büyük duvarı Imgur-İllil'in duvarı inşaatı güçlendirmek istediğim ve ... kentin çukurlarının kenarındaki tuğla kenarlar, önceki bir kralın inşa etmeye başladığı ... dışında ... hiçbir kralın yapmadığı askerleri onu Babil'e kaldırıyor ... [bitüm] ve tuğla ile yaptım, ... yeni ve ... bronz kaplamalı, Eşikler ve [kapılar ...]

14- Benden önce gelen bir kral Assubanipal bir yazıt
Sonsuzluk için¹³⁶

2.6. Dareios'un Yazıtları

DB= Dareios, Behistun

Buluntu Yeri: Babil'den Hamadan'a giden yol üzerinde, Behistun dağı

¹³⁵ https://iranatlas.info/parseh/pe_cb.htm

¹³⁶ Lecoq, 1997, s. 185.

Türü: Kaya

Yazıt:

DBI

“ Sütun 1

1.1.1-3: Kral Dareios diyor ki; Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli Arsames’in torunu.

2.1.3-6: Kral Dareios diyor ki; Benim babam Hystaspes idi, Hystaspes’in babası Arsames idi, Arsames’in babası Ariaramnes idi, Ariaramnes’in babası Teispes idi, Teispes’in babası Ahamenes (Ahameniş)’di.

3.1. 6-8: Kral Dareios diyor ki; Bu yüzden biz Ahamenişliler olarak adlandırıyoruz. Çok eskiden beri soyluyuz. Çok eskiden beri ailemiz kral aileseydi.

4.1. 8-11: Kral Dareios diyor ki; Hanedanlığımızdan 8 kişi bundan önce kral idi. Ben onların dokuzuncusuyum. Biz ard arda kral olduk.

5.1. 11-12: Kral Dareios diyor ki; Ben Ahuramazda’nın isteği ile kral oldum. Ahuramazda krallığı bana verdi.

6.1. 12-17: Kral Dareios diyor ki; Ahuramazda’nın lütfuyla bana gelen ülkeler şunlardır; Ben onların kralıyım: “Persia, Elam, Babil, Asur, Arabia, Mısır, bunlar denizin yanında olanlar (Sardes, Ionia), Media, Armenia, Kapodokya, Parthia, Drangiana, Chorasmia, Bactria (Belh), Sogdiana (Sogd), Gandara, Scythia (Saka), Sattagydia (7 nehir / Pencab, Arahuziya, Rehc, Helمند¹³⁷ ırmağının üst bölgesi, Maka” yani 23 topraktır.

7.1. 17-20: Kral Dareios diyor ki; Bunlar bana tabi ülkelerdir. Ahuramazda’nın isteğiyle bana tabiidirler (benim emrimdedirler) ve bana haraç veriyorlar. Onlara söylediğim gibi her şeyi gece gündüz yaptılar.

8.1. 20-24: Kral Dareios diyor ki; Bu ülkelerde layık olan her bir adamı ödüllendirdim ve kötü insanları cezalandırdım. Ahuramazda’nın isteğiyle bu ülkeler benim kanunlarıma uydular. Onlara söylediğim gibi yaptılar.

9.1. 24-26: Kral Dareios diyor ki; Ahuramazda krallığı bana ihsan etti. Ahuramazda bu krallıkta hakimiyetini kurana kadar bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla bu krallağa sahibim.

---

¹³⁷ Afganistan ve İran arasındaki sınırda bulunan nehir. Bkz. < <http://m.payam-aftab.com> > (11.06.19)

10.1. 26-35: Kral Dariuus diyor ki; Kral olduktan sonra benim yaptığım işler budur; Kyros'un bir oğlu, hanedanlığımızdan Kambyses burada kraldı. Bu Kambyses'in, Kambyses ile aynı anne ve babadan Smerdis adında bir kardeşi vardı. Ondan sonra Kambyses bu Smerdis'i öldürdü. Kambyses öldürdüğü zaman halk Smerdis'in öldürüldüğünü bilmiyordu. Sonra Kambyses Mısır'a gitti. Kambyses Mısır'a gittiğinde halk düşman oldu ve Perslerde, Medlerde ve diğer ülkelerde / topraklarda yalan çoğaldı.

11.1. 35-49: Kral Dareios diyor ki; Daha sonra Gaumata adlı bir Magian (Mecusi) Paishiyauvada da ortaya çıktı. Arakadri adında bir dağda isyan etti. O Viyakhna ayının 14.gününden (11 Mart 522) itibaren isyan etmişti. O halka şöyle yalan söyledi: ben Kyros'un oğlu, Kambyses'in kardeşi Smerdis'im. Bundan sonra tüm halk Kambyses'e karşı ayaklandı ve Pers, Med ve diğer şehirler onun tarafına geçtiler. O krallığı ele geçirdi. O krallığını Garmapada ayının 9. Günü (1 Temmuz 522) ele geçirmiştir. Ondan sonra Kambyses intihar etti.

12.1. 43-48: Kral Dareios diyor ki; Magian (Mecusi) Gaumata Uzun zamandır bizim hanedanlığımıza bağlı olan bu krallığı Kambyses'den aldı. Magian Gaumata Pers, Med ve diğer şehirleri Kambyses'den aldı ve kendisinin yaptı. O kral oldu.

13.1. 48-61: Kral Dareios diyor ki: Krallığı Magi Gaumata'dan geri alabilecek ne Pers, ne Med, ne de hanedanlığımızdan bir kimse, hiçbir adam yoktu. Halk ondan çok korkuyordu; daha önceden Smerdis'i tanıyan çok sayıda insanı katledecekti. Hiç kimse Kyros'un oğlu Smerdis olmadığını bilmesin diye halkı öldürecekti. Hiç kimse Magi Gaumata hakkında konuşamıyordu. Ta ki ben gelene kadar. Ondan sonra ben Ahuramazda'dan yardım istedim. Ahuramazda bana yardım etti. Bagayadi ayından 10 gün (29 Eylül 522) geçtiği sırada ben birkaç adamla, Magi Gaumata ve önde gelen taraftarlarını öldürdüm. Media'da Nisaya denilen bölgede Sikayauvati kalesinde onu öldürdüm. Ondan krallığı aldım. Ahuramazda'nın lütfuyla kral oldum. Ahuramazda krallığı bana verdi.

14.1. 61-71: Kral Dareios diyor ki; Ailemizden alınan krallığı yeniden kurdum. Onu temelleri üzerinde tekrar kurdum. Magi Gaumata'nın yıktığı tapınakları eskisi gibi yaptım. Magi Gaumata'nın halktan aldığı sürülerini, meralarını, evlerini, işlerini, onlara geri verdim. Ben hem Pers hem Med hem diğer halkları kendi yerlerinde iskan ettim. Yani yerinden götürülen ne varsa eski yerlerine geri getirdim. Bu işi Ahuramazda'nın

lütfuyla gerçekleştirdim. Kraliyet evimizi daha önceki haline getirene kadar uğraştım. Ahuramazda'nın lütfuyla o kadar çabaladım ki Magi Gaumata hanedanlığımızı ortadan kaldıramadı.

15.1. 71-72: Kral Dairus diyor ki; Yaptıklarım bunlardır. Sonra ben kral oldum.

16.1. 72-81: Kral Dareios diyor ki; Ben Magi Gaumata'yı öldürdükten sonra Upadarma oğlu Açina adında bir adam Elam'da isyan etti. O halka şöyle dedi: Ben Elam kralıyım. Bunun üzerine Elam halkı isyankarlaştı ve Açina'nın tarafına gittiler. O Elamda kral oldu. Ainaira'nın oğlu Niduntu-Bel adında Babilli bir adam Babilde isyan etti. O halkı “ Ben Nabonidus oğlu Nabukadnezar'ım diye kandırdı. Sonra tüm Babil halkı onun tarafına gitti. Babil isyan etti ve o Babil'de krallığı ele geçirdi.

17.1. 81-83: Kral Dareios diyor ki: Sonra Elam'a bir buyruk gönderdim. Açina esir olarak benim karşıma getirildi ve ben onu öldürdüm.

18.1. 83-90: Kral Dareios diyor ki; Ondan sonra ben kendini Nabukadnezar olarak nitelendiren Niduntubel üzerine Babil'e gittim. (yürüdüm). Niduntubel'in ordusu dicleye yerleşmiş ve orada durmuşdu. Nehir yürüyerek geçilemezdi. Bunun üzerine orduları şişirilmiş deriler üzerine bindirdim ve diğerlerini atlar ve develer ile birlikte gönderdim. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla Dicle'den geçtik. Orada Niduntubel'in ordusunu yendim. Açiyadiya ayının 26.günü (13 Aralık 522) savaştık.

19.1. 90-96: Kral Dareios diyor ki; Ondan sonra Babil'e yürüdüm. Henüz Babil'e ulaşmamışdım ki kendini Nabukhadrezar olarak adlandıran Niduntubel benimle savaşmak için ordularıyla Fırat yakınında “Zazana” şehrine ulaştı. Sonra biz savaştık. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla Niduntubel'in ordularını kurdum.(yendim) Geriye kalanlar (düşmanlar) suya atıldı ve su onları götürdü(uzaklaştırdı.) .Biz savaşa katıldığımızda Anamaka ayından 2 gün (18 Aralık 522) geçmişti.

DBII

Sütun 2

20.2. 1-5: Kral Dareios diyor ki; Bundan sonra Niduntubel birkaç süvariyle (atlı ile) kaçtı ve Babil'e gitti. Bunun üzerine ben Babil'e gittim(yürüdüm). Ahuramazda'nın lütfuyla Babil'i ve Niduntubel'i aldım. Daha sonra Niduntubel'i Babilde öldürdüm.

21.2. 5-8: Kral Dareios diyor ki; Ben Babil’de iken bu eyaletler bana isyan ettiler; Pers, Elam, Med, Asur Mısır, Part, Margiana, Sattagydia, Scythia, Pencab ve Saka.

22.2. 8-11: Kral Dareios diyor ki; Cincikhri oğlu Martiya adlı biri Persia’da Kuganaka şehrinde yaşıyordu. Elamda isyan etti ve halka “Ben Imanish, Elam kralıyım” diyordu.

23.2. 11-13: Kral Dareios diyor ki; O sırada ben Elam yakınındaydım. Elamlılar benden korktular. Onların lideri olan Martiya’yı tutukladılar ve öldüler.

24.2. 13-17: Kral Dareios diyor ki: Phraortes adında Medli bir adam ayaklandı. Halka “ ben Cyaxares (Huhiştere) ailesinden Khshathrita’yım dedi. Sonra benim sarayımdaki Medli askerler bana isyan ettiler ve Phraortes tarafına geçtiler. O Med’de kral oldu.

25.2. 18-29: Kral Dareios diyor ki; Emrim altındaki Medli ve Persli asker az sayıdaydı. Bunun üzerine ben asker (ordu) gönderdim. Onların komutasını tebamdan Hydarnes adlı Persli birine emanet ettim. Onlara gidin ve kendini benden bilmeyen Med ordusunu kırın.” dedi. Ardından Hydarnes orduyla birlikte yürüdü. Media’ya ulaştığı sırada Media’da Maru adında bir şehirde Medlerle savaştı. O zaman orada Medlerin şefi olan kişi yoktu. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduyu mağlup etti. Bu savaş başladığında Anamaka ayında 27.gün (12 Ocak 521) geçmişti. (Yani -> Anamaka ayının 27.günü savaş başladı.) Ardından ben Media’ya ulaşınca kadar ordum beni Kampanda adlı bir bölgede bekledi.

26.2. 29-37: Kral Dareios diyor ki; Armania’lı Dadarshi adlı birini Armenia’ya gönderdim ve ona şöyle söyledim, “ git ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kır.” Ardından Dadarshi gitti. O Armenia’ya geldiğinde isyancılar Dadarshi ile savaşmak için bir araya geldiler. Armenia’da ‘Zuzahya” adlı bir yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum, isyancı orduları yendi. Bu savaş başladığında Thuravahara ayından 8 gün (20 Mayıs 521) geçmişti.

27.2. 37-42: Kral Dareios diyor ki; İsyancılar ikinci kez toplandılar ve Dadarshi ile savaş için ilerlediler. Armenia’da Tigra adlı kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum, isyancıları yendi. Bu savaş başladığında Thuravahara ayından 18 gün geçmişti. Bu savaş Thuravahara ayının 18.günü (30 Mayıs 521) başlamıştı.

28.2. 42-49: Kral Dareios diyor ki: İsyancılar üçüncü kez bir araya geldiler ve Dadarshiyle savaş için ilerlediler. Armenia’da Uyama adlı bir kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduları yendi. Bu savaş başladığında “ Thaigarci” ayından 9 gün (20 Haziran 521) geçmişti. (Bu savaş Thaigarci ayının 9.günü başlamıştı.) Ardından Dadarshi ben Media’ya ulaşınca kadar Armenia’da bekledi.

29.2. 49-57: Kral Dareios diyor ki; Daha sonra tebamdan Vaumisa adında bir Pers’liyi Armenia’ya gönderdim ve ona şöyle dedim; “git ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kır! Ardından Vaumisa yola koyuldu. O Armenia’ya ulaştığında isyancılar Vaumisa ile savaşmak için bir araya gelmişlerdi. Asur’da “Izala” denilen bir yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduyu yendi. Bu savaşa başladığında Anamaka ayından 15 gün (31.12.522) geçmişti.

30.2. 57-63: Kral Dareios diyor ki; İsyancılar ikinci kez toplandılar ve Vaumisa ile savaşmak için yola koyuldular.(ilerlediler.) Onlar Armenia’da Autiyara bölgesinde (denilen bir yerde) savaştılar(karşılaştılar.).Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduyu yendi. Bu savaş başladığında Thuravahara ayının sonuydu (11 Haziran 521). Bundan sonra Vaumisa ben Media’ya ulaşınca kadar beni Armenia’da bekledi.

31.2. 64-70: Kral Dareios diyor ki; Sonra ben Babil’den çıktım. Media’ya gittim. Media’ya ulaştığımda kendini Med kralı olarak adlandıran Phraortes Media’nın Kunderu şehrine bir orduyla bana karşı geldi ve savaştık. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla Phraortes’in ordusunu yendim. Savaştığımızda Adukanaisa ayından 25 gün (8 Mayıs 521) geçmişti.

32.3. 70-78: Sonra Phraortes birkaç süvari ile kaçtı ve Media’da Raga bölgesine gitti. Ardından peşine bir ordu gönderdim. Phraortes tutuklandı (alındı) ve benim karşıma getirildi. Burnunu, kulaklarını ve dilini kestim, gözünün birini çıkardım. Ellerinden kapağı bağladım ve tüm insanlar onu gördü. Daha sonra onu Ecbatana (Hamadan)’da kağıta oturttum ve onun seçkin adamlarını Ecbatana’da kale içinde astım.

33.2. 78-91: Kral Dareios diyor ki Sogartianlardan Ciçantakhma adında bir adam isyan etti. O halka şöyle diyordu: Ben Sagartia (Sogartian) kralıyım. Cyaxares hanedanlığındanım.” Bunun üzerine ben bir Pers ve Med ordusu gönderdim. Takhmaspada adında Medli bir tebami onların başına atadım. Onlara şöyle söyledim; “

gidin ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kırım (yenin). “Takhmaspada ordusuyla yola koyuldu ve Ciçantakhma ile savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın inayetiyle (lütfuyla) benim ordum o isyancı orduları vurdu ve Ciçantakhma’ı tutukladı (tuttu) ve onu benim huzuruma getirdi. Daha sonra ben burnunu, kulaklarını ve dilini kestim ve gözünün birini çıkardım. Sarayımın girişine bağladım ve tüm insanlar onu gördü. Ondan sonra onu Arbela da kazığa oturttum.

34.2. 91-92: Kral Dareios diyor ki; Benim Media’da gerçekleştirdiğim iş budur.

35.2. 92-98: Kral Dareios diyor ki; Partia ve Hyrcania bana isyan etti. Kendilerine Phraortes’in (taraftarları) diyorlardı. Babam Hystaspes Partia’daydı. İnsanlar onu terk etti ve ayaklandılar. Bunun üzerine Hystaspes sadık ordularıyla yola koyuldu. Parthia’daki Vishpauzati adlı bir şehirde Parthia’lılarla (Partlılarla) savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla Hystaspes isyancı orduyu yendi. Savaşa başladığımızda Viyakhna ayından 22 gün (8 Mart 521) geçmişti.

DB III

Sütun 3

36.3. 1-9: Kral Dareios diyor ki; Sonra ben bir Pers ordusunu Raga’dan Hystaspes’in yanına gönderdim. Bu ordu Hystaspes’in yanına ulaştığında Hystaspes bu orduyu aldı ve yola koyuldu. Patigrabana adında bir Part şehrinde isyancılarla savaşa girdi. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla Hystaspes isyancı orduyu yendi. Bu savaş başladığında Garmapada ayından 1 gün (11 Temmuz 521) geçmişti.

37.3. 9-10: Kral Dareios diyor ki; Sonra o eyalet (il) benim oldu. Benim Partia’da gerçekleştirdiğim iş budur.

38.3. 10-19: Kral Dareios diyor ki; Margiana adında bir eyalet bana karşı isyan etti. Frada adında bir Margian lider seçilmişti. Bunun üzerine Bactria’da (Belh’de) satrap olan tebamdan Dadarshi adında bir Pers’liyi ona karşı gönderdim. Ona şöyle söyledim; “Git ve kendini benden bilmeyen orduyu yen.” Ondan sonra Dadarshi orduyla yola koyuldu ve Margian’lar ile savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduyu yendi. Savaş başladığında Açıyadiya ayından 23 gün (10 Aralık 522) geçmişti.

38.3. 19-21: Kral Dareios diyor ki; Sonra o eyalet (il) benim oldu. Benim Bactria’da gerçekleştirdiğim iş budur.

40.3. 21-28: Kral Dareios diyor ki; Persia’da Yauatiya adlı bir bölgede Tarava şehrinde Vahyazdata adında bir adam yaşıyordu/oturuyordu. Persia’da ki ikinci isyanı o çıkardı. Halka şöyle diyordu; “ Ben Kyros’un oğlu Smerdis’im.”Bunun üzerine sarayda bulunan daha önce “Anshan”dan gelmiş olan Pers ordusu, bana isyan etti ve Vahyazdata’nın tarafına geçti. O Persia’da kral oldu.

41.3. 28-40: Kral Dareios diyor ki: Bunun üzerine ben Pers ve Med ordularımı sevk ettim. Artavardiya adlı Persli bir tebamı onların başına geçirdim. Pers ordumun geri kalanı benim ardından diğer Media’ya gittiler. Daha sonra Artavardiya kendi ordusuyla Persia’ya gitti. Persia’ya vardığında Persia’daki Rakha şehrinde kendini Smerdis olarak adlandıran Vahyazdata ordusuyla Artavardiya’ya karşı savaşmak için geldi. Ardından savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla/yardımla ordum, Vahyazdata’nın ordusunu yendi/kırdı/yenilgiye uğrattı. Savaşa başladığında Thuravahara ayından 12 gün (24 Mayıs 521) geçmişti.

42.3. 40-49: Kral Dareios diyor ki: Sonra Vahyazdata süvarilerinin birazıyla kaçtı ve Pişiuvida’ya gitti. Buradan bir ordu topladı sonra savaşmak için Artavardiya’ya karşı ilerledi. Parga adlı bir dağda savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla (yardımıyla) ordum Vahyazdata’nın ordusunu yendi. Savaş başladığında Garmapada ayından 5 gün (15 Temmuz 521) geçmişti. Vahyazdata esir alındı ve baş takipçileri ele geçirildi.

43.3. 49-52: Kral Dareios diyor ki: Sonra ben Vahyazdata ve baş takipçileri olan insanları Persia’da Uvadaicaka adlı bir şehirde kazığa oturttum.

44.3. 52-53: Kral Dareios diyor ki: Benim Persia’da gerçekleştirdiğim şey budur.

45.3. 54-64: Kral Dareios diyor ki: Kendini Smerdis olarak adlandıran Vahyazdata, Arahosia’ya bir ordu gönderdi. Arachosia’da satrap olan tebamdan Vivana adlı bir Persli’yi ona karşı yolladım. O bir adamı onların lideri yaptı ve onlara dedi ki; “Gidin ve kendini Dareios’dan bilen Vivana ve ordusunu yenin.” Sonra Vahyazdata’nın Vivana ile savaşmak için yolladığı ordu ilerledi. Onlar Kapishakani adlı bir kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum, isyancı orduyu yendi. Onlar savaşa başladığında Anamake ayından 13 gün (29.12.522) geçmişti.

46.3. 64-69: Kral Dareios diyor ki: Asiler ikinci kez toplandılar ve Vivana’yla savaşmak için yola koyuldular. Gandutava adında bir yerde savaştılar. Ahuramazda

bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordum, isyancı orduyu yendi. Onlar savaşa başladığında Viyakhna ayından 7 gün (21.02.521) geçmişti.

47.3. 69-75: Kral Dareios diyor ki: Sonra Vahyazdata'nın Vivana'ya karşı gönderdiği ordunun başındaki bu adam birkaç atlı ile oradan kaçtı. Arahosia'da Arshada adlı bir kalenin yanından geçti. Sonra Vivana ordusuyla onların ardından gitti. Orada onu yakaladı ve baş takipçileri olan adamları öldürdü.

48.3. 75-76: Kral Dareios diyor ki: Sonra o şehir benim oldu. Benim Arahosia'da gerçekleştirdiğim şey budur.

49.3. 76-83: Kral Dareios diyor ki: Ben Persia'da ve Media(Med)'da iken; Babilliler (Babylonialılar) ikinci kez bana karşı ayaklandılar. Haldita'nın oğlu, Arkha isimli bir Armenia'lı Babil'de Dubala adında bir bölgede ayaklandı. Orada insanlara şöyle yalan söyledi: "Ben Nabonidus oğlu Nebuchadrezzar'ım". Bunun üzerine Babilliler bana karşı ayaklandı ve Arkha'nın tarafına geçtiler. O Babil'i ele geçirdi ve Babil kralı oldu. (Babil de kral oldu.)

50.3. 83-92: Kral Dareios diyor ki: Bunun üzerine Babil'e bir ordu gönderdim. Intaphernes isimli Persli bir tebami onların başına geçirdim. Onlara şöyle söyledim: "Gidin kendini benden bilmeyen (beni tanımayan) Babil ordusunu yenin. Bunun üzerine Intaphernes Babil üzerine yürüdü. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla, Intaphernes Babillileri yendi ve esir aldı. Varkazna ayından 22 gün (27.11.521) geçtiğinde kendisini Nebuchadrezzar olarak adlandıran Arkha ve baş takipçileri ele geçirildi. Sonra şöyle buyurdum:" Arkha ve baş takipçilerini Babil'de kazığa oturtun."

DB IV

Sütun 4

51.4. 1-2: Kral Dareios diyor ki: Benim Babil'de yaptığım işler budur. (Ben Babil'de bu işleri gerçekleştirdim.)

52.4. 2-31: Kral Dareios diyor ki: Bunlar tek bir yıl içinde yaptıklarımıdır ve sonra aynı yıl içinde kral oldum. Ahuramazda'nın lütfuyla 19 savaşta savaştım. Ve Ahuramazda'nın lütfuyla onları yenilgiye uğrattım ve 9 kralı esir aldım. Biri, Gaumata adında bir Magian idi. O, " Ben Kyros'un oğlu Smerdis'im diyerek yalan söyledi. O Persia'yı(Persi) isyan ettirdi.

Biri, Ačina adında bir Elamlıydı. O, "Ben Elam kralıyım" diyerek yalan söyledi. Elam'ı isyan ettirdi.

Biri, Niduntu-Bel adında bir Babilliydi. O, “ Ben Nabonidus’un oğlu Nebuchadrezzar’ım” diyerek yalan söyledi. Babil’i isyan ettirdi.

Biri, Martiya adında bir Persliydi. O, “ Ben Elam kralı Imanish” diyerek yalan söyledi. Elam’ı isyan ettirdi.

Biri ise, Phraortes adında bir Med’li idi. O, “ Cyaxares ailesinden Khshathrita (Heşşerite)’yım diyerek yalan söyledi. Med’i (Media’yı) isyan ettirdi.

Biri, Ciçantakhma adında bir Sagartia’lıydı. O, “Ben Sagartia kralıyım, Cyaxares hanedanlığındanım.” Diyerek yalan söyledi. Sagartia’yı isyan ettirdi.

Bir diğeri, Frada adında bir Margianalıydı. O, “ Ben Margiana kralıyım.” Diyerek yalan söyledi. Margiana’yı isyan ettirdi.

Biri de Vahyazdata adında bir Persliydi. O, “Ben Kyros’un oğlu Smerdis’im” diyerek yalan söyledi. Persia’yı isyan ettirdi.

Biri Arkha adında bir Armenia’lıydı. O, “ Ben Nabonidus’un oğlu Nebuchadrezzar’ım.” diyerek yalan söyledi. Babil’i isyan ettirdi.

53.4. 31-32: Kral Dareios diyor ki: 9 kralı bu savaşlarda esir aldım.

54.4. 33-36: Kral Dareios diyor ki: Bana isyan eden eyaletler bunlardır. Yalan yalan onları asi yaptı böylece halkı aldattılar. Sonra Ahuramazda onları elime teslim etti. Onlara istediğim gibi davrandım.

55.4. 36-40: Kral Dareios diyor ki: Bundan sonra kral sen olacaksın; kendini yalandan tüm gücünle koru! Eğer “ülkem güvende olsun” diye düşünüyorsan, yalancıları sert bir şekilde cezalandır.

56.4. 40-49: Kral Dareios diyor ki: Benim yaptığım budur. Ahuramazda’nın lütfuyla bir yılda yaptım. Bundan sonra sen bu yazıtları okuyasın ve yaptığım şeylere inanasın ve asla bunu yalan sanmayasın.

57.4. 43-45: Kral Dareios diyor ki: Ben Ahuramazda’yı tanık ediyorum ki hepsini tek bir yılda yaptım, doğrudur, yalan değildir.

58.4. 45-50: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın ve benim lütfumla bu yazıtta kaydedilmeyen çok sayıda başka işler de yapıldı. Bundan sonra bu yazıları okuyanlara, elimle gerçekleştirdiğim şeyler çok fazla geleceği ve buna inanmayıp yalan kabul edeceği için yazılmadı.

59.4. 50-52: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla benim bir yıl içinde yaptıklarımı önceki krallar hayatları boyunca yapamadılar.

60.4. 52-56: Kral Dareios diyor ki: Şimdi benim yaptığım işlere inan. Onu halka anlat ve onu gizleme. Eğer bu kaydı gizlemezsen ve halka anlattırsan; Ahuramazda sana yardım eder. Hanedanlığın bolluk içinde olur ve uzun süre yaşayabilirsin.

61.4. 57-59: Kral Dareios diyor ki: Eğer bu kaydı gizlersen ve halka anlatmazsan Ahuramazda seni vurur ve hanedanlığını yok eder!

62.4. 59-61: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla tek bir yılda yaptığım budur. Ahuramazda ve diğer tanrılar beni korur!

63.4. 61-67: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda ve diğer tanrılar bana yardım ettiler. Çünkü ben kötü vefasız değilim, yalancı değilim, zorba değilim, ne ben ne de hanedanlığım. Adaletli davrandım. Ne zayıflara ne de güçlülere kaba davrandım. Benim hanedanımla iş birliği yapan bir adamı ödüllendirdim. Zarar vereni cezalandırdım.

64. 4. 67-69: Kral Dareios diyor ki: Bundan sonra kral olacak kişi; yalancı ya da isyancı bir adamı dost yapmasın. Onları cezalandırsın.

65.4. 69-72: Kral Dareios diyor ki: ...Bundan sonra benim yazdırdığım bu yazıtı ve kabartmaları gören kişi; onları yok etme! Güç sahibi olduğun sürece onları bu şekilde koru!

66.4. 72-76: Kral Dareios diyor ki: Eğer sen bu yazıt veya kabartmaları görür ve onları yok etmezsen, gücün olduğu sürece onları korursan; Ahuramazda sana yardımcı olur. Hanedanlığın bolluk içinde ve uzun olur. Ahuramazda seni yaptığın her şeyde başarılı kılar.

67.4. 76-80: Kral Dareios diyor ki: Eğer sen bu yazıtları ve bu kabartmaları görürsen ve yok edersen ve gücün olduğu sürece onları korumazsan; Ahuramazda seni, hanedanlığını ve yaptığın her şeyi yok eder.

68.4. 80-86: Kral Dareios diyor ki: Ben kendini Smerdis olarak adlandıran Magian Gaumata'yı öldürdüğüm zaman; bunlar o zamanlar orada olan adamlardı. O zamanlar bu adamlar benim takipçilerim olarak işbirliği yaptılar; bir Pers, Vayaspara oğlu Intaphernes; bir Pers, Thukhra oğlu, Otanes; bir Pers Mardonius oğlu, Gobryas; bir Pers olan Bagabigna oğlu, Hydarnes; bir Pers olan Datuvahya oğlu, Megabyzus; bir Pers Vahauka oğlu, Ardumanish.

69.4. 86-88: Kral Dareios diyor ki: Bundan sonra kral olacak kişi; bu adamların ailesini iyi koruyacaksın.

70.4. 88-92: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla bu yazıtı başka şekillerde de yaptım. Ek olarak Aryan'da da deri üzerine yapıldı. Ek olarak, bu yazıt bir bütün olarak bir mühür damga ile de doğrulanmıştır. Ve yazılmıştır. Ardından bana okunmuştur. Daha sonra bu yazıt benim tarafımdan her yere gönderildi; insanlar hoşnut oldular. (Bu son maddeyi nasıl yazsam bilemedim Lecoq'da şu şekilde: Ahuramazda sayesinde Aryan'a tercüme ettiğim metin burada; ve tablette ve deri üzerinde de çevrildi; soy ağacımı bildirdim; onayladım; ve benden önce yazılmış ve okundu; Sonra bu metni ordunun işbirliği yaptığı insanlar arasında her yere gönderdim.)

DB V

SÜTUN 5

71.5. 1-14: Kral Dareios diyor ki: Kral olduktan sonra ikinci ve üçüncü yılda yaptığım şey budur. Elam denilen eyalet isyan etti. Atamaita (Etmeite) adında Elamlı bir adamı lider yaptılar. Bunun üzerine ben Elam'a bir ordu gönderdim. Gobryas (Gobravve) adında Persli bir tebamı onların başına geçirdim. Sonra Gobryas ordusuyla Elam'a yöneldi. Elamlılarla savaştı. Bunun üzerine Gobryas Elamlıları yendi ve onları cezalandırdı. Onların komutanını yakaladı. Onu bana getirdi ve ben onu öldürdüm. Sonra bu eyalet benim oldu.

72.5. 14-17: Kral Dareios diyor ki: Bu Elamlılar inançsızdı ve Ahuramazda'ya ibadet etmezlerdi. Ben Ahuramazda'ya tapıyordum. Ahuramazda'nın lütfuyla onlara istediğim gibi davrandım.

73.5 18-20: Kral Dareios diyor ki: Kim Ahuramazda'ya ibadet ederse; hem yaşamında hem de öldükten sonra o affedilecektir.

74.5. 20-30: Kral Dareios diyor ki: Sonra ben ordumla Scythia (Saka ülkesi) tarafına yürüdüm. Sivri başlık takan sakalara karşı gittim. Sonrasında deniz kenarına vardığımda ordumla sallarla geçtim. Sakaları çok ağır bir şekilde yendim ve onlardan bir başkasını (lideri) esir aldım. O elleri bağlı bana getirilmişti ve ben onu öldürdüm. Aynı şekilde onların Skunkha adında liderini yakaladılar ve bana getirdiler. Sonra ben onlar için bir lider seçtim. İstedğim birini lider atadım. Sonra bu eyalet benim oldu.

75.5. 90-99: Kral Dareios diyor ki: Sakalar inançsızdılar ve Ahuramazda'ya ibadet etmiyorlardı. Ben Ahuramazda'ya tapıyordum. Ahuramazda'nın lütfuyla onlara istediğim gibi davrandım.

75.5. 33-36: Kral Dareios diyor ki: Kim Ahuramazda'ya ibadet eder; hem yaşamlarında hem de öldükten sonra, o affedilecektir.”¹³⁸

DB Küçük Yazıtlar

DBa

Yazıt:

- “1. 1-4. ... (= DB 1. 1-3).
2. 4-8. ... (= DB 1. 3-6).
3. 9-13. ... (= DB 1. 6-8).
4. 13-18. ... (=DB 1. 8-11).”

DBb

Yazıt:

“Bu Magian Gaumata. ... (= DB 4.8-9); Ben kralım.”

DBc

Yazıt:

“Bu Açına. ... (= DB 4.10-11).”

DBd

Yazıt:

“Bu Nidintu-Bel. ... (= DB 4.13-14); Ben Babilde kralım.”

DBe

Yazıt:

“Bu Phraortes. ... (= DB 4. 4.18-20); Ben Mediada kralım.”

---

¹³⁸Kent,1950,s.116-117 vd; Lecoq,Pierre, s.187-188 vd ; Fryre,R.N, **The History Ancient Iran**, C.H. Beck'sche Yayınevi, Münih,1983, s.363-364 vd; Rawlinson,Major H.C., **Persian Cuneiform Inscription at Behistun**, Londra,1846, s. 27-28 vd; Frowde,Henry, **Sculptures and Inscription of Darius Great on the Rock of Behistun in Persia**, Oxford University Press, Londra,1907,s.1-2vd. ; Emir, Hüseyin Khonji, **Bazhani Tarih-i İran Zemin**, İran,s.301-302vd.; Armin,Kesrevi, **Bistun**, İran,1386,s.9-10 vd (e-kitap) <<https://pdf.tarikhema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>> (17.08.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm>(02.05.17) ; < <https://www.livius.org/sources/content/behistun-persian-text/> > (02.05.17)

DBf

Yazıt:

“Bu Martiya. ... (= DB 4. 16- 17).”

DBg

Yazıt:

“Bu Ciçantakhma. ... (= DB 4.21-22).”

DBh

Yazıt:

“Bu Vahyazdata. ... (= DB 4.26-28); Ben kralım.”

DBi

Yazıt:

“Bu Arkha. ... (= DB 4.29-30); Ben Babilde kralım.”

DBj

Yazıt:

“Bu Frada. ... (= DB 4.24-25).”

DBk

Yazıt:

“Bu İskitli Skunkha.”¹³⁹

DPa= Dareios, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı (Hizmetkârların ve kralın başının yukarısında)

Türü: Kaya

Yazıt:

“Büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli. Bu sarayı yaptı.”

---

¹³⁹ Kent,1950, s.135; Lecoq, 1997, s.214;Armin, Kesrevi, s.8-9; < <https://www.livius.org/sources/content/behistun-persian-text/behistun-minor-inscriptions/> > (02.05.17)

DPb= Dareios, Persepolis B.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı (Bu yazı Teçar Sarayında Dareios'un Elbiseleri üzerindedir.)

Türü: Elbise

Yazıt:

“Ahemenişli Hystaspes'in oğlu büyük kral Dareios.”

DPc = Dareios, Persepolis C.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı

Türü: Taş

Yazıt: “Kral Dareios sarayından bir taş kapı.”

DPd= Dareios, Persepolis D.

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid'in giriş kapısının güneyinde

Türü: Taş

Yazıt:

1.1-5: “Tanrıların en büyüğü, Büyük Ahuramazda, kral Dareios'u yarattı, ona krallığını ihsan etti. Ahuramazda'nın lütfuyla Dareios kraldır.

2.5-12: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda'nın bana ihsan ettiği bu Pers ülkesi iyi atlara ve iyi insanlara sahiptir. Ahuramazda ve ben Kral Dareios'un lütfuyla ülkesi kimseden korkmuyordu.

3.12-24: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda kraliyet evinin diğer tanrılarıyla beraber bana yardım eder. Ahuramazda bu ülkeyi işgalden, kuraklıktan ve yalandan koruyabilir. Ahuramazda ve tanrılara bunun için dua ediyorum. Ahuramazda tanrılarla bana bu iyiliği yaparlar!”¹⁴⁰

DPe= Dareios, Persepolis E

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid'in giriş kapısının güneyinde

Türü: Taş

---

¹⁴⁰ Bu yazıtın metni DPe' de devam etmektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpd/>> (17.09.18)

Yazıt:

1.1-5: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

2.5-18: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla, hakimiyet kurduğum ülkelerle birlikte Pers halkı benden korktu ve bana haraç verdiler: Elam, Med, Babil, Arabia, Asur, Mısır, Armenia, Kapadokya, Sard, Ionia ki bunlar ana karada ve deniz kıyısında dırlar ve deniz ötesindeki ülkeler Sagartia, Part, Drangiana (Zarangi), Aria (Herat), Bactria (Belh), Sogdiana (Sogd), Chorasmia (Harezmi), Sattagydia (Sattaguş), Arachosia (Rahc), Sind (Hind), Gandara (Kandahar), Scythian (Saka ülkesi), Maka.

3.18-24: Kral Dareios diyor ki: Eğer “başkalarından korkmamalıyım şeklinde” düşünürsen Pers halkını korursun. Eğer Pers halkı korunursa uzun süren mutluluk kırılmaz ve Ahuramazda’nın bu arzusu, bu sarayın üzerinde olacaktır.”¹⁴¹

DPh= Dareios, Persepolis H.

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid Apadana Sarayı (Apadana’nın kuzeydoğu köşesinde bir kutuda)

Türü: Altın ve Gümüş Tablet

Yazıt:

1.1-3: “Büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

2.3-10: Kral Dareios diyor ki: Benim sahip olduğum bu ülke Scythia (Sakalar)’dan tutun da Sogdlar’ın ötesinde Ethiopia’a kadar ve Sind (Hind)’den Sardis (Lidya)’e kadardır. Tanrıların en büyüğü Ahuramazda onu bana bahşetti. Ahuramazda beni ve hanedanımı korur.”

DPI= Dareios, Persepolis I

Buluntu Yeri: Teçar Sarayı

Türü: Taş (Havan)

---

¹⁴¹Bu yazıtta Darius imparatorluğunun büyüklüğünü anlatmakta ve korunması için dua etmektedir. DPd’nin devamı niteliğindedir. Elam ve Babil’de de benzer yazıtlar vardır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpe/>> (17.09.18)

Yazıt:

“Ben Dareios, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu ülkenin kralı, Hystaspes’in oğlu.”¹⁴²

DPj= Dareios, Persepolis J.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Taş (Sütun tabanı)

Yazıt:

“Dareios”¹⁴³

DNa= Dareios, Naqş-ı Rustam A.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rustam

Türü:

Yazıt:

1.1-8: “Dünyayı, gökyüzünü, insanı, insanlar için mutluluğu yaratan, Dareios’u kral yapan, birçok kişinin tek kralı yapan, birçok kişinin efendisi yapan, Büyük tanrı Ahuramazda’dır.

2.8-15: Ben büyük kral Dareios, kralların kralı, her türden insan barındıran ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde ki kral, Hystaspes’in oğlu bir Ahamenişli, bir Pers’in oğlu Aryan sülalesine bağlı bir Aryan.

3.15-30: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla Persia’dan başka bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç (vergi) ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunlarım yürürlüktedir. Bu ülkeler; Med, Elam, Parthia, Aria (Herat), Bactria (Belh), Sogdiana (Sogd), Chorasmia (Harezm), Drangiana (Zarangi), Arachoisia, Sattagydia (Sattaguş), Gandara (Kandahar), Sind (Hind), hauma için Sakalar, sivri başlıklı Sakalar, Babil, Asur, Arabia, Mısır, Armenia, Kapadokya, Sardis (Lidya), Ionya, denizin karşısındaki Sakalar, Skudra, (başının üstünde kalkan takan), Libyalılar, Etiyopya (Habeş), Maka ve Karyahılar.

---

¹⁴² Kent,1950,s.135vd. ; Lecoq, 1997, s.226 vd. ; *Yazıt Tahran Ulusal Arkeoloji Müzesindedir.* Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpi/>>(17.09.18); <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (17.09.18)

¹⁴³ Lecoq,1997, s.230 ; <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpi/>> (17.09.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_dpi.htm> (17.09.18)

4.30-47: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda bu dünyayı karışıklık içinde gördü ve bunun üzerine onu bana verdi. Beni kral yaptı. Ben kralım. Ahuramazda'nın lütfuyla ben bu ülkeyi yerine koydum(düzenledim). Ben ne söylersem benim isteklerime göre yaptılar.

Eğer şimdi “Kral Dareios’un hükümdarlığı altında kaç ülke var” diye düşünüyorsanız; tahtını taşıyan heykellerine bakın, o zaman bir Pers erkeğinin mızrağının çok uzaklara gittiğini anlayacaksınız. Bir Pers erkeği Persia’dan çok uzakta da savaşı.

5.47-55: Kral Dareios diyor ki: Yaptığım şeylerin hepsini Ahuramazda'nın isteğiyle yaptım. Ahuramazda bana işi başarana kadar yardım etti. Ahuramazda beni, hanedanımı ve bu ülkeyi tehlikelerden korusun! Ahuramazda’dan bu iki şeyi istedim. Ahuramazda bunu bana verdi.

6.56-60: Ey insan! Ahuramazda'nın emrini kendin için kötü görme, doğru yoldan ayrılma, isyankar olma!¹⁴⁴

DNb= Dareios, Naqş-ı Rustam B.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rustam-Dareios’un Mezarında

Türü:

Yazıt:

7.1-5: “Ahuramazda, Kral Dareios’a bilgelik ve yetenek katan, insanlar için mutluluk yaratan, bu mükemmel dünyayı yaratan büyük bir tanrıdır.

8a 5-11: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla öyleyim ki, doğruluğu seviyorum ve yalandan nefret ediyorum. Ben güçlünün zayıfa zulmetmesini istemiyorum. Aynı şekilde güçlünün zayıftan zarar görmesini istemiyorum (Ne zayıfın güçlüden adaletsizlik görmesini, ne de güçlünün zayıftan adaletsizlik görmesini istiyorum).

8b 11-5: Doğru olan benim irademdir. Tanrının isteğiyle fitneci değil aynı zamanda barış yanlısı ve iyi yöneticiyim. Ben yalancının dostu değilim ve sıcak duygularım yoktur. Öfkemde gelişen şeyleri sıkıca kontrol altına alırım. Dürtülerim üzerinde sıkı hâkimiyete sahibim.

---

¹⁴⁴ Elde ettiği başarılarından ötürü kendi politik otobiyografisi olarak kabul edilebilir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dna/>>(16.11.18)

8c 16-21: Benimle çalışan adamı (herkesi), kendi çabasına göre ödüllendiririm. Kim zarar verirse, verdiği zarara göre cezalandırırım. Bir kimsenin zarar vermesini ve cezalandırılmasını istemiyorum.

8d 21-24: Bir kişinin başka bir kişiye karşı söylediği, ikisinin de yeminli ifadesini duyana kadar beni ikna edemez (Bir kişinin başka bir kişiye karşı söylediği, yasaya ve yargıya göre olmadıkça beni ikna edemez).

8e 24-27: Mutlululuğumuzu getiren kendi gücüne layık iş yapan kimseden mutlu olurum ve hoşnutluğumun sınırı yoktur.

8f 27-31: Sanma ki gizli ve kulaktaki mırıltılar en iyi sözdür. Daha çok engelsiz olarak işitebildiğin sözlere kulak ver. Sen en iyi işlerin güçlülere ait olduğunu sanma. Ve daha çok güçsüzün yaptığı işe bak. Sen gerek doğduğum yerde, gerekse savaş alanında benim bir şey yitirdiğimi görür ve ya duyarsan bil ki, benim gücüm zannın ve şüphenin gücünden daha üstün ve daha keskindir.

8g 31-40: Bu benim yeteneğimdir; azıgım ve gücüm olduğu sürece savaşma konusunda iyi bir savaşçıyım. Bir kimseyi savaş alanında uzakta gördüğümde algı (düşünce) gücüyle kötü niyetli olup olmadığını anlıyorum. Her zaman kendi irade ve algı gücümle karar veren bir kişiyim, çünkü düşmanlığı ve dostluğu gören bir adamım.

8h.40-45: Hem ellerde hem ayaklarda yetenekliyim. Bir süvari olarak iyi bir süvariyim. Okçu olarak, hem yaya hem at sırtında iyi bir okçuyum. Bir mızrakçı olarak hem yaya hem de atlı olarak iyi bir mızrakçıyım.”

8i 45-49: Ahuramazda'nın bana vermiş olduğu (fiziksel) yetenekler ve onları kullanma gücüm bu şekildeydi. Tanrı Ahuramazda'nın lütfuyla yaptığım işlerin hepsini Ahuramazda'nın bana bahsettiği yeteneklerle gerçekleştirdim.

9a 50-55: Ey İnsan! Benim nasıllığımı, yeteneklerimi ve üstünlüğümü ve ölçüsünü iyi anla! Senin kulaklarınla duyduklarının sana yanlış gözükmesine izin verme. Sana anlattıklarımı inan yalan sanma, yazılarımı koru. Kanunlarıma itaatsizlik etme.

9b 55-60: Benim tarafımdan yapılmış olan sana yanlış görünmesin. Görüyorsun ki bu sizin için yazıldı. Kimsenin itaatizlik etmesine izin vermeyin.¹⁴⁵

DNc= Dareios, Naqş-ı Rustam C

---

¹⁴⁵ Kent,1950, s.137; Lecoq, 1997, s. 219 vd. ;< <https://www.livius.org/category/persia/> > (16.11.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (16.11.18)

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rustam

Türü: Kaya

Yazıt:

Bir Patischorian olan Gobryas

“Kral Dareios’un mızrak taşıyıcısı”

DNd= Dareios, Naqş-ı Rustam D.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rustam

Türü: Kaya

Yazıt:

“Okçu Aspathines Kral Dareios’un savaş baltasını taşıyor.”¹⁴⁶

DNe= Dareios, Naqş-ı Rustam E.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rustam, Dareios’un Kaya Mezarı

Türü: Kaya

Yazıt:

Bu yazıtta ulusların adı belirtilmiştir.

“1-Bu Persli

2-Bu Medli

3-Bu Elamlı

4-Bu Parthian (Partlı)

5-Bu Arian (Heratlı)

6-Bu Bactrian (Belhli)

7-Bu Sogdian (Sogdlu)

8-Bu Chorasman (Harezmlı)

9-Bu Drangian (Zarangili)

10-Bu Arachosian (Rahcli)

11-Bu Sattagyddian (Sattaguşlu)

12-Bu Gandara (Kandaharlı)

13-Bu Sind (Hintli)

14-Bu Haumavarga Sakalı (Hauma içen Sakalı)

---

¹⁴⁶ Kent,1950 s.140. ; Lecoq, 1997, s.224-225. ;< <https://www.livius.org/category/persia/> > (17.09.18) ;
<https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (17.09.18)

15-Bu Tigrakhauda Sakalı (Sivri Şapkalı Saka)

16- Bu Babilli

17-Bu Asurlu

18-Bu Arabian

19-Bu Mısırlı

20-Bu Armenian

21-Bu Kapadokyalı

22-Bu Sardian (Lidya)

23-Bu Ionian

24-Bu Scythia (Denizin ötesindeki Sakalar)

25-Bu Skudra

26-Bu Trakyalı

27-Bu Libyalı

28-Bu Ethiopian (Habeşli)

29-Bu Maka

30-Bu Karyalı”¹⁴⁷

DSa= Dareios, Susa A.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Tuğla

Yazıt:

1.1-3: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

2.3-5: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla yaptığım bu şey herkese mükemmel görülebilir.”

DSb= Dareios, Susa B.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Tuğla

---

¹⁴⁷ Lecoq,1997, s.225-226 ; <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dne/>> (16.09.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_dpeople.htm> (16.09.18)

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli. Bu sarayı yaptı.”

DSc= Dareios, Susa C.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun Tabanı

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, Ahamenişli Hystaspes’in oğlu.”

DSd= Dareios, Susa D.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Dareios diyor ki: Bu sarayı Ahuramazda’nın lütfuyla yaptım.”

DSe= Dareios, Susa E.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Taş ve Kil tablet

Yazıt:

1.1-7: “Büyük bir tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Dareios’u kral yapan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi olan Ahuramazda’dır.

2.7-14: Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, çeşitli insanlarıyla birçok ülkenin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde kral, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli, bir Persli, bir Persli’nin oğlu, bir Aryan, Aryan soyundan.

3.14-30: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla Pers(İran) dışında bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç(vergi) ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunlarım uygulanır(yürürlüktedir). Bu ülkeler; Med, Elam, Part, Aria, Bactria (Belh), Sogd,

Harezm, Drangian (Zarangi), Arachosia (Rahcili), Sattagydia (Sattaguş), Kandahar, Sind (Hind), hauma içen Sakalar, sivri başlıklı Sakalar, Babil, Asur, Arabia, Mısır, Armenia, Kapadokya, Lidya, denizin ötesindeki ve denizin yanındaki Helenler, Libya, Ethiopia (Habeş), Karyalılar

4 30-41: Kral Darius diyor ki: Kötü olanı iyi yaptım. İller kargaşa içindeydi, bir adam diğerini öldürüyordu. Ahuramazda'nın lütfuyla ben onları biri diğerini öldürmeyecek şekilde iyi yaptım. Herkes yerindeydi. Benim kanunlarımdan korktuklarından dolayı güçlü olanın zayıf olanı yok etmiyordu.

5 41-49: Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla daha önce bozulmuş işleri yoluna koydum. ... adında bir şehrin surları onarılmadığı için yıkılmıştı. O zamandan geleceğe (hizmet etmek için) başka bir sur inşa ettim.

6 49-52: Kral Darius diyor ki: Ahuramazda diğer tanrılarla birlikte beni, kraliyet evini ve benim tarafımdan yazılanları korusun!¹⁴⁸

DSf= Dareios, Susa F.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer, kil veya sırlı fayanslar halinde.

Yazıt:¹⁴⁹

1.1-5: “Büyük bir tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Dareios'u kral yapan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi olan Ahuramazda'dır.

2.5-8: Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, bu yeryüzünde kral, Hystaspes'in oğlu, bir Ahamenişli.

3a 8-12: Kral Dareios diyor ki: Beni yaratan, beni kral yapan, bana iyi atlara sahip, iyi insanlara sahip bu büyük ülkenin krallığını veren tanrıların en büyüğü Ahuramazda'dır.

3b 12-15: Ahuramazda'nın lütfuyla, babam Hystaspes ve dedem Arsames – bu ikisi de- Ahuramazda beni kral yaptığında yaşıyorlardı.

---

¹⁴⁸ Kullanışlı bir satrap listesi içeren metin üç dilde yazılmıştır ve on bir Eski Pers, beş Elam ve üç Babil parçası bilinmektedir. Bunlardan biri, 25×37 cm'lik bir Babil taş tableti neredeyse tamamlandı. Kil tabletleri ve küçük bir fiçî içeren birkaç kopyaya ait olmalıdır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dse/>> (19.11.18)

¹⁴⁹ Apadana'da ve aynı zamanda tepedeki diğer yerlerde de keşfedilmiş. Dsa (Babil) ve Dsz (Elam) paralel metinler var. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsf/>> (19.11.18)

3c 15-18: Ahuramazda'nın arzusu böyleydi: Beni tüm dünyadaki adamı olarak seçti; beni tüm dünyada kral yaptı.

3d 18-22: Ben Ahuramazda'ya tapdım(inandım, ibadet ettim). Ahuramazda bana yardım etti. Yapmam için emrettiği şeyi yaptım ve benim için iyi oldu. Yaptığım şeyin hepsini Ahuramazda'nın lütfuyla yaptım.

3e 22-27: Susa'da kurduğum bu saray, malzemelerini ve süslemelerini uzak yerlerden getirttim. Toprak, kayaya ulaşınca kadar derin kazıldı. Bir su yolu yapıldı ve oraya kum ve çakıl döküldü. Kısmen 40 cubit (arşın), kısmen 20 cubit (arşın) derinliğinde. Bu çakıllar üzerine sarayı inşa ettim.

3f 28-30: Toprağın derin kazınmasını ve çakıl yığılmasını ve tuğlalar ile doldurulması görevini Babil halkı yerine getirdi.

3g 30-35: Sedir ağacından keresteler Lübnan dağlarından getirildi. Onları Asur halkı Babil'e getirdiler. Karyalılar ve İyonyalılar onları Babil'den Susa'ya getirdiler. Kandahar ve Kirman'dan Yaka ağacından kereste getirildi.

3h 35-49: Altın, Sardis (Lidya) ve Bactria (Belh)'dan getirildi ve burada kullanıldı. Burada işlenmiş olan kıymetli taş Lapis Lazuli (Lacivert taşı) ve akik, Sogdiana'dan; Firuze(Turkuaz) taşı Chorasmia'dan temin edildi.

3i 40-45: Gümüş ve Abanoz Mısır'dan, duvar süslemeleri İyonya'dandır. Burada kullanılan Fildişi, Ethiopia (Habeş), Sind (Hind) ve Arachosia'dan getirilmiştir.

3j 45-49: Taş sütunlar Elam'da Abirâdu adlı bir bölgeden getirildi.

3k 49-55: Taşı işleyenler İyonyalılar ve Sardisliler (Lidyahılar); altını işleyen kuyumcular, Medler ve Mısırlılardı; Marangozlar, Lidyalılar ve Mısırlılar; pişirilmiş tuğlayı işleyenler Babiller; duvarları süsleyenler, Medler ve Mısırlılardı.

4. 55-58: Kral Dareios diyor ki: Susa'da büyük bir iş emri verdim ve tamamlanması için çok iyi bir çalışma yapıldı. Ahuramazda beni, babam Hystaspes ve ülkemi korusun! “

DSg= Dareios, Susa G.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun Tabanı

Yazıt:

1.1-2: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

2.2-3: Kral Dareios diyor ki: Saraydaki bu sütunları ben yaptırdım.”

DSi= Dareios, Susa I

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

1.1-2: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

2.2-4: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda beni bu yerin kralı yaptı. Ahuramazda’nın lütfuyla her şeyi güzel yaptım.”

DSj= Dareios, Susa J

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

1.1-2: “Ben büyük kral Dareios, krallar, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

2.2-4: Kral Dareios diyor ki: Yaptığım her şeyde Ahuramazda’nın arzusundan başka bir şey yapmadım. Ahuramazda’nın isteği böyleydi. Ahuramazda bana yardım etti. Yaptığım her şey benim için başarılı oldu.

3.4-6: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla (isteğiyle) yaptığım bu saray onu gören herkes için mükemmel görülebilir. Ahuramazda beni ve ülkemi koruyabilir.”

DSk= Dareios, Susa K.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

1.1-3: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

2.3-5: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda ben, ben ondanım. Ben Ahuramazda’ya taptım. Ahuramazda bana yardım etti.”

DSI= Dareios, Susa L.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Pişmiş Kil Tuğla

Yazıt:

“Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla, planladığım ve yaptığım her şey başarılı oldu.”

DSm= Dareios, Susa M.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sırlı tuğla üzerine yazılmış eksik yazıt.

Yazıt:

1.1-2: “Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, tüm ulusların kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

2.3-11: Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda bana bu büyük krallığı verdi, erkeklerle dolu bu dünyada kral yaptı. Ahuramazda’nın lütfuyla Persia’dan başka benim kral olduğum ülkeler şunlardır: Elam, Babil, Asur, Arabia, Mısır, Sardis, Ionia, Media, Armenia, Kapadokya, Parthia, Drangiana, Aria, Chorasmia (Harezm), Bactria, Sogdiana, Gandara (Kandahar), Sattagydia, Arachosia, Sind (Hind), Skudra (Trakya-Makedonya), Ionia (şapka giyen İyonyalılar) ...” [kalan kayıp]

DSn= Dareios, Susa N.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Heykel?

Yazıt:

“Kral Dareios’un emriyle bu heykel yapıldı. ... Ahuramazda Kral Dareios’u ve yaptığı şeyi koruyabilir.”¹⁵⁰

DSo= Dareios, Susa O.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“... bunu ben yaptım.

Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla Sus’da çok güzel şeyler yaptım.”

DSp= Dareios, Susa P.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“Tanrıların en büyüğü, Dareios’u kral yapan büyük Ahuramazda. Ona iyi atlı arabaları, iyi atları, iyi insanları olan bu güzel ülkeyi bahşetti.”

DSq= Dareios, Susa Q.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“...Kral Dareios... göz... gördü
... olmayabilir ...”¹⁵¹

DSs= Dareios, Susa S.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

---

¹⁵⁰Bu yazıt kırık bir heykelin giysisine yazılmış. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsn/>> (19.09.18)

¹⁵¹ Çok zarar görmüş eski Farsça yazıtın iki parçası.Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsq/>> (19.09.18)

Yazıt:

“Herşeyi bu yeryüzünü yaratan büyük tanrı Ahuramazda’dır. O insanı yaratan, insanlar için mutluluk veren, iyi atları ve arabaları yaratan Ahuramazda bana bunları bahşetti. Ahuramazda beni ve yaptığım şeyleri korusun.”

DSt= Dareios, Susa T.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

1.1-6: “Yeryüzünü yaratan, gökyüzünü yaratan, insanlar için mutluluk veren büyük tanrı Ahuramazda iyi atlı arabaları, iyi atları ve iyi insanlarıyla bu güzel ülkeyi bana bahşetti.”

2.6-10: ... (= Dse 49-51) ve sana, bundan sonra her kim kral olacaksa”

DSu= Dareios, Susa U

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı [...] kim yarattı ve [...] bu dünyada iyi olan her şeyi, [...]”¹⁵²

DSv= Dareios, Susa V

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“ Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç (vergi) ödüyorlar. Bu ülkeler; Media [...] Kapadokya [...], Asur

---

¹⁵² Mermer bir levha üzerine Elamca yazılmış kısa ve eksik yazıt. Okuma kesin bir okuma değildir. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsu/>> (19.09.18)

[...], Sind (Hind) [...], Chorasmia (Harezmi) [...] Ahuramazda'nın benim emrime verdiği, bana haraç getiren ülkeler bunlardır.

Ahuramazda tarafından korunan [...] emrettiğim şeyleri yaptılar.”¹⁵³

DSw= Dareios, Susa w

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“ [...] Ahuramazda'nın emrettiği [...] [...] benim için cezalandırılmadı ve benim yaptığım şey [...]”

Ahuramazda beni korusun!”¹⁵⁴

DSy = Dareios, Susa Y.

Buluntu Yeri: Sus (Sütun tabanı)

Türü: Mermer

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.”¹⁵⁵

DSz= Dareios, Susa Z.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, Hystaspes'in oğlu bir Ahamenişli.

Kral Dareios diyor ki: Tanrıların en büyüğü olan Ahuramazda beni yarattı, bana bu büyük ve güzel krallığı onun iyi atlarını ve adamlarını bana verdi.

---

¹⁵³ Babil dilinde yazılmış [konu ulusların hasarlı bir listesi. Üç parça.] Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsv/>>

¹⁵⁴ Mermer bir levha üzerinde Babil dilinde yazılmış kısa ve hasarlı yazıt. Okuma şüphelidir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsw/>>

¹⁵⁵ Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki Yazıt Tahran Ulusal Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsy/>> (19.09.18)

Ahuranazda'nın lütfuyla, babam Hystaspes ve dedem Arsames-bunlar ikisi de-Ahuraamazda beni bu dünyada kral yaptığında yaşıyorlardı. Ahuraamazda'nın arzusu buydu: Beni tüm dünyada adamı seçti; tüm dünyanın kralı yaptı.

Ben Ahuraamazda'ya ibadet ettim. Ahuraamazda bana yardım etti. Banim tarafımdan yapmamı emrettiği şey buydu, yaptığım şey benim için başarılı oldu. Yaptıklarımın hepsini Ahuraamazda'nın lütfuyla yaptım.

Susa'da kurduğum bu saray, malzemelerini uzaktan getirdim. Yeryüzünde kayaya ulaşınca kadar derin kazıldı. Toprak kazıldıktan sonra, oraya çakıl döküldü, kısmen 40 cubit (arşın), kısmen 20 cubit (arşın) derinliğindedir. Bu çakıl üzerine saray inşa edildi.

Toprağın derin kazınmasını ve çakıl yığılmasını ve güneşte kurutulmuş tuğla ile doldurulması görevini Babil halkı yerine getirdi.

Lübnan dağlarından Sedir ağacından keresteler getirildi. Asur halkı onları (ağaç gövdelerini) Babil'e getirdiler. Karyalılar ve İyonyalılar onları Babil'den Sus'a getirdiler. Gandhara (Kandahar) ve Kirman'dan Yaka kerestesi getirildi.

Burada işlenen altın, Sardis (Lidya) ve Bactria (Belh)'dan getirildi. Burada işlenmiş olan kıymetli taş Lapis Lazuli (Lacivert taş) ve Akik, Sogdiana (Sogd)'dan; Turkuazlar (firuze), Chorasmia (Harezm)'dan getirildi.

Gümüş ve Abanoz Mısır'dan getirildi. Duvar süslemeleri İyonya'dandır. Fildişi, Nubia, Sind (Hind) ve Arachosia'dan getirildi. Burada işlenen taş sütunlar, Elam'da Abiradu adlı bir bölgeden getirildi. Taşı işleyenler, İyonyalılar ve Lidyalılar; altını işleyen kuyumcular, Medler ve Mısırlılardı; ahşabı işleyen adamlar, Lidyalılar ve Mısırlılar; Pişirilmiş tuğlayı işleyenler, Babilliler; Duvarları süsleyenler, Medler ve Mısırlılardı.

Kral Dareios diyor ki: Sus'da büyük bir iş emri verdim ve tamamlanması için çok iyi bir çalışma yapıldı. Ahuraamazda beni, babam Hystaspes'i ve ülkemi korusun!"¹⁵⁶

DZ= Dareios Süveyş

DZa= Dareios Süveyş A.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü: Taş

---

¹⁵⁶ Dsf'nin bir çeşididir. Farsça metnin küçük parçası vardır.Fakat en iyi kopya Elamca metindir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsz/>>(19.11.18)

Yazıt:

“Dareios”

DZb= Dareios Süveyş B.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü: Granit (livius)

Yazıt:

“Büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük dünyada, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”¹⁵⁷

DZc= Dareios Süveyş C.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü:

Yazıt 1:

“1. 1-4: Yeryüzünü yaratan, gökyüzünü yaratan, Dareios’u kral yapan, Dareios’a iyi atları, iyi insanları olan büyük bir krallık kazandıran büyük tanrı Ahuramazda’dır.

2. 4-7: Ben Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş toprakların kralı, Hystaspes’in oğlu Ahamenişli.”

Yazıt 2:

“3. 7-12: Kral Dareios diyor ki: Ben Persliyim. Persia’dan Mısır’ı aldım.¹⁵⁸ Mısırdaki Nil nehrinden Persia’ya giden denize bu kanalın kazılmasını emrettim. Sonrasında bu kanal emrettiğim gibi kazıldı ve gemiler benim arzu ettiğim gibi Mısır’dan Persia’ya kanalla gitti.”¹⁵⁹

DE= Dareios, Elvend

Buluntu Yeri: Elvend dağı

Türü: Taş (dağ)

---

¹⁵⁷ Yazıt (Dzb) Paris Loure Müzesindedir. Bkz. <<https://www.livius.org/pictures/egypt/chalouf/dzb/>> (19.09.18)

¹⁵⁸ Aslında Mısır Fetheden Cambyses’di. Bkz.< <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dz/>> (19.09.18)

¹⁵⁹ Bu üç metin (DZa-DZb-DZc) 1866 yılında bulunmuş Granit bir stela parçasıdır. Charles de Lesseps tarafından, kabil yakınında, Süveyş’e 130 km de bulunmuştur. Antik Pers ve Elamca yazılmıştır. ‘Chalouf steli’ olarak da bilinen anıt, Nil nehri ve Kızıldeniz’i birbirine bağlayan bir kanalın yapımını belgelemektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dz/>> (19.09.18)

Yazıt:

“1. 1-11: Bu yeri, gökyüzünü, halkı yaratan, Dareios’u kral yapan, birçok kişinin hükümdarı yapan büyük tanrı Ahuramazdadır.

2. 11-20: Ben kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, birçok kişinin efendisi, bu uzak ve geniş yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu bir Ahamenişli.”¹⁶⁰

DG= Dareios, Gherla¹⁶¹

Buluntu Yeri: Romanya’nın kuzeybatısında Gherla

Türü: Toprak (kırık bir çömlek parçası)

Yazıt:

“Hystaspes’in oğlu kral Dareios... yaptı...”¹⁶²

DH=Dareios, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan Sarayı

Türü: Altın ve Gümüş

Yazıt:

“1. 1-2: Büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, Ahamenişli Hystaspes’in oğlu.

2. 3-8: Kral Dareios diyor ki: Benim sahip olduğum bu ülke; Scythia’dan Sogdi’na’ya kadar ve Sind (Hind)’den Sardis (Lidya)’e kadardır. Tanrıların en büyüğü Ahuramazda onu bana bahşetmiştir. Ahuramazda bana ve ailemize geçit verdi.”

DWa= Dareios, Ağrılık A.

Buluntu Yeri:

Türü: Ağrılık Taşı (Karşa)

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

---

¹⁶⁰ Ecbatana antik yolunda vadinin sonunda Hamadan’ın 5 km güneyinde. Şehrin güneyinde Gencname denilen çivi yazılı iki kitabe bulunmaktadır. Her iki kitabede de 20 satırdan oluşan iki sütun vardır. Bu kitabeler eski Farsça, Elam ve Babil dillerinde yazılmıştır. Bu yazıtlardan biri I.Darius’a diğeri Xerxes’e aittir. Aşağıda I.Darius’a ait olan yazıt bulunmaktadır. Bkz. <https://iranatlas.info/parseh/pe_ganjnameh.htm> (16.09.18)

¹⁶¹ Bu yazıt 1937 yılında Romanya’nın kuzey batısında bulunmuştur. Avrupa’da bulunan tek eski Pers yazıtıdır. Romanya’ya hiçbir zaman Ahameniş ordusunun gitmediği bilinmektedir. Bu yazıt buraya nasıl ulaşmıştır bilinmemektedir. Bkz.< https://iranatlas.info/parseh/pe_gherla.htm >(16.09.18)

¹⁶² Lecoq, 1997, s.218;< https://iranatlas.info/parseh/pe_gherla.htm > (16.09.18)

DWb= Dareios, Ağırlık B.

Buluntu Yeri:

Türü: Ağırlık Taşı

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

DWc= Dareios, Ağırlık C.

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid Hazinesi

Türü: Taş

Yazıt:

“120 arş- Ben büyük kral Dareios, , krallar kralı, ülkeler kralı, dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

DWd= Dareios, Ağırlık D.

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid Hazinesi

Türü: Taş

Yazıt:

“60 arş- Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, ülkeler kralı, dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

SDa=Dareios, Mühür A.

Buluntu Yeri: Mısır

Türü: Akik silindir¹⁶³

Yazıt:

“Ben Kral Dareios.”¹⁶⁴

---

¹⁶³ Yaklaşık 3.7 cm yüksekliğindeki bir akik silindiri olan Darius’un mühürlerinden biri, savaş arabasından bir kral avının resmiyle oyulmuş, muhtemelen Mısır yakınlarında bir mezarda bulunmuştur. Avlanma sahnesinin ve iki palmye ağacının yanı sıra, gökyüzünde Ahuramazda’yı ve solda Elam, Babil ve Pers dilinde üç dilli bir yazıt görülmektedir. Bkz. < <https://www.livius.org/articles/person/darius-the-great/sources/darius-seal/> > (30.09.18)

¹⁶⁴ Kent, Roland, s.157; Lecoq, 1997, s.249; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.09.18); <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.09.18)

SDB=Dareios, Mühür B

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Ben Dareios”

DVS= Dareios? ,Vazo

Buluntu Yeri: —

Türü: Altın

Yazıt: (I ya da II Dareios’a aittir.)

“Büyük Kral Dareios.”¹⁶⁵

2.7. Kserkses’in Yazıtları

XPa=Kserkses, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persopolis sarayı, milletler kapısı duvarı üzerinde

Türü: Taş

Yazıt:

1. 1-6: Büyük tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, birçoklarının kralı, birçokların lideri Kserkses’i yaratan büyük tanrı Ahuramazda’dır.

2. 6-11: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, birçok insana sahip bu geniş ve büyük ülkenin kralı, Dareios’un oğlu, Ahamenişli.

3. 11-17: Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla bu milletler kapısını inşa ettim. Persepolis’te Benim inşa ettiğim ve babamın inşa ettiği başka birçok güzel yapı vardır. Biz tüm bu güzel yapıları Ahuramazda’nın lütfuyla inşa ettik.

4. 17-20: Kral Kserkses diyor ki: krallığımı, benim tarafımdan inşa edilenleri ve babam tarafından inşa edilenleri Ahuramazda korusun. ...”

XPb =Kserkses, Persepolis B.

Buluntu Yeri: Apadana’nın doğu ve kuzey merdivenlerinin dış duvarlarında

Türü: Taş

---

¹⁶⁵ Lecoq, 1997, s.249 ;< https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.09.18); *Şuanda Metropolitan Müzesindedir. Bkz. <https://iranatlas.info/parseh/pe_dvase.htm>* (30.09.18)

Yazıt:

“1. 1-11: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçok kişinin kralı, birçok kişinin lideri, Kserkses'i kral yapan, büyük tanrı Ahuramazda'dır.

2. 11-21: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, çeşitli insanlarıyla ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş dünyanın kralı, Kral Dareios'un oğlu, Ahamenişli.

3. 21-30: Büyük kral Kserkses diyor ki: benim burada ve daha uzakda yaptığım şeylerin hepsini Ahuramazda'nın lütfuyla yaptım. Ahuramazda diğer tanrılarla beraber beni, krallığımı ve inşa ettiklerimi korusun.”

XPc=Kserkses, Persepolis C.

Buluntu Yeri: Teçar Sarayı¹⁶⁶

Türü:

Yazıt:

“1. 1-5: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi, Kserkses'i kral yapan büyük tanrı Ahuramazda'dır.

2. 6-9: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyanın, çeşitli insanları sahip ülkelerin kralı, kral Dareios'un oğlu bir Ahamenişli.

3. 9-15: Büyük kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla babam kral Dareios bu sarayı yaptı. Ahuramazda diğer tanrılarla birlikte beni ve yaptığım şeyleri, babam kral Dareios'un yaptığı şeyleri korusunlar.”

XPd=Kserkses, Persepolis D.

Buluntu Yeri: Hediş- Saray merdivenleri

Türü: Taş

---

¹⁶⁶ Darius Sarayının güney merdivenlerinin doğu ayağı üzerinde bir yazıttır. İlk eski Farsça metnin altında Elam ve Babil çeviri görülebilir. Metinler batı sütununda tekrarlanır. Bu metnin üçüncü bir kopyası sarayın inşa edildiği terasın güney duvarında okunabilir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpc/>> (30.09.18)

Yazıt:

“1. 1-8: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçoğunun lideri, Kserkses kral yapan büyük tanrı Ahurmazda’dır.

2. 8-14: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyada, çeşitli insanlara sahip ülkelerin kralı, kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.

3. 15-19: Büyük kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla bu sarayı inşa ettim. Ahuramazda diğer tanrılarla beraber beni, ülkemi ve yaptığım her şeyi korusun!”

XPe=Kserkses, Persepolis E.

Buluntu Yeri: Hediş Sarayı

Türü: Taş

Yazıt:

“ Kserkses, büyük kral, krallar kralı, kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.”

XPf=Kserkses, Persepolis F.

Buluntu Yeri: Kraliçenin Persepolis Sarayının dairelerinde (Harem Yazıtı)

Türü: Kıl tablete benzeyen kireç taşı.

Yazıt:

“1. 1-8: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçoğunun lideri, Kserkses kral yapan büyük tanrı Ahurmazda’dır.

2. 8-15: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyada, çeşitli insanlara sahip ülkelerin kralı, kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.

3. 15-27: Kral Kserkses diyor ki: Benim babam Dareios, Dareios’un babası Hystaspes, Hystaspes’in babası Arsames’di. Babam Dareios Ahuramazda’nın arzusuyla kral olduğu zaman hem Hystaspes hem Arsames ikisi de yaşıyorlardı. Dareios kral olduğu zaman çok görkemli binalar inşa etti.

4. 27-43: Kral Kserkses diyor ki: Kral Dareios’un başka oğulları da vardı. Ama Ahuramazda’nın arzusuyla babam Dareios beni halefi yaptı. Babam Dareios tahtan gittiğinde Ahuramazda’nın lütfuyla babamın tahtında ben kral oldum. Kral olduğumda çok görkemli yapılar inşa ettim. Babamın emriyle yapılanları korudum ve ona başka

binalar ekledim. Benim yaptıklarım ve babamın yaptıklarını bütün bunları Ahuramazda'nın lütfuyla inşa ettik.

5. 43-48: Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda beni, ülkemi, benim ve babamın inşa ettiklerini korusun!“

XPg=Kserkses, Persepolis G.

Buluntu Yeri: Apadana'dan renkli bir fayans, Apadana Sarayı

Türü: Fayans

Yazıt:

“Büyük kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla babam Dareios çok güzel binalar inşa etmişti. Ben de Ahuramazda'nın lütfuyla o binalara ekledim ve onları artırdım (daha fazla yaptım). Ahuramazda ve diğer tanrılar beni ve krallığımı korusun!”¹⁶⁷

XPh =Kserkses, Persepolis H. (Daiva Yazıtı)¹⁶⁸

Buluntu Yeri: = Persepolis

Türü: Taş levha

Yazıt:

“ 1. 1-6: Büyük tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun (birçok insanın) kralı, birçoğunun (birçok insanın) lideri, Kserkses'i kral yapan büyük tanrı Ahurmazda'dır.

2. 6-13: Ben büyük kral Kserkses, , krallar kralı, ülkeler kralı, her kökenden halkların kralı, bu geniş yeryüzünün (ve hatta uzakların bile) kralı, kral Dareios'un oğlu, bir Ahamenişli, bir Persli, bir Persli'nin oğlu, Aryan soyundan bir Aryan.

3. 13-28: Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla Pers dışında benim kral olduğum ülkeler bunlardır. Ben onlara hükümdarlık yapıyorum. Bana vergi ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunum yürürlüktedir; Media, Elam, Arachosia, Armenia, Drangiana (Zarangi), Parthia, Aria, Bactria (Belh), Sogdiana, Choarisma (Harezmi), Babil, Asur,

---

¹⁶⁷ Yazıt bir dekoratif plaket üzerine ve Tahran'daki İran Ulusal Arkeoloji Müzesindeki pek çok camlı tuğla üzerine yazılmıştır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpg/>> (30.09.18)

¹⁶⁸ En önemli Ahameniş kraliyet yazıtlarından biri “ Daiva yazıtı'dır.” Eski Pers metni 3 taş levhadan bilinmektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xph/>> (30.09.18)

Sattagydia, Sardis (Lidya), Mısır, Ionians ve denizin bu tarafında yaşayanlar Maka, Arabia, Gandara (Kandahar), Sind (Hind), Kapadokya, Dahae, hauma içen Sakalar, sivri şapkalı Sakalar, Skudra, Akaufaka, Libyalılar, Karyalılar, Ethiopia (Habeş).

Kserkses diyor ki: Ben kral olduğum sırada bu ülkeler arasında karışıklıklar vardı. Sonra Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla bu ülkeleri yendim ve işleri yoluna koydum.

4b 35-41: ... Bu ülkeler arasında daha önce sahte tanrılara ediliyordu. Daha sonra Ahuramazda'nın lütfuyla şeytanların tapınaklarını yıktım ve şu bildiriği verdim: “Şeytanlara ibadet edilmeyecek!” Daha önce şeytana ibadet ettikleri yerlerde ben Ahuramazda ve Arta'ya saygıyla ibadet ettim.

4c 41-46: Daha önce kötü yapılmış işleri düzelttim. Yaptığım işlerin hepsi Ahuramazda'nın isteğiyleydi. Ahuramazda bu işleri yapmak için bana yardım etti.

4d 46-56: Bundan sonra kim, “ Yaşarken mutlu olabilir miyim ve öldüğümde kutsanabilir miyim” diye düşünürse, Ahuramazda'nın emirlerine uysun; Ahuramazda ve Arta'ya saygıyla ibadet etsin. Ahuramazda ve Arta'ya saygıyla ibadet eden ve Ahuramazda'nın emirlerine uyan kişi, hem yaşarken mutlu olur hem de öldüğünde kutsanır.

5 56-60: Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda beni her kötülükten korur, aynı şekilde hanedanımı ve bu ülkeyi korur. Bunu Ahuramazda'dan istedim. Ahuramazda onların hepsini bana bahsetti.”¹⁶⁹

XPi=Kserkses, Persepolis I.

Buluntu Yeri: Persepolis¹⁷⁰

Türü: kapı tokmağı

Yazıt:

“ Kral Kserkses sarayında Lapis lazuli taşından yapılmış kapı kolu.”

XPj=Kserkses, Persepolis J.

Buluntu Yeri: Persepolis sütun kaideleri üzerinde

---

¹⁶⁹ Kent,1950, s.148vd. ; Lecoq, 1997, s.251 vd.; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.09.18) ; <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.09.18)

¹⁷⁰ Kral Xerxes sarayında kraliçenin mahallesinde bulunmuş. Bkz. <[https://www.livius.org/ sources /content/achaemenid-royal-inscriptions/xpi/](https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpi/)>(30.10.18)

Türü: Taş sütun

Yazıt:

“1. 1-3: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.

2. 3-4: Kral Kserkses diyor ki: Bu sarayı ben inşa ettim.”¹⁷¹

XPk=Kserkses, Persepolis K.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Giysi (Kserkses’in) (Eski Fars ve Elamca yazılmış)

Yazıt:

“ Kserkses, Dareios oğlu, bir Ahamenişli.”¹⁷²

XPI =Kserkses, Persepolis L.

Dareios’un DNb’sine benzer taş levha.

XPm=Kserkses, Persepolis M.

Buluntu Yeri: Persepolis (XPj’nin son satırıyla benzer)

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Kral Kserkses diyor ki: Bu sarayı ben inşa ettim.”¹⁷³

XSa=Kserkses, Susa A.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla babam kral Dareios bu sarayı inşa etti.”¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Yazıt Xpj, (Eski Fars, Elam ve Babil), Persepolisteki en az beş sütun üssü üzerinde bulundu, hepsi harem odasında bulundu, ancak birkaçı Xerxes Sarayından olabilir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpj/>> (30.10.18)

¹⁷² Kent,1950, s.148vd. ; Lecoq, 1997, s.251 vd. ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.10.18) ; <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.10.18)

¹⁷³ Lecoq, 1997, s.259 vd; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.10.18) ; XPm Eski Pers, Elam ve Babil dilinde yazılmıştır. Bkz. <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.10.18)

XSb=Kserkses, Susa B.

Buluntu Yeri: Susa (Babil varyantı üzerinde)

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“ Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Dareios’un oğlu bir Ahamenişli.” ¹⁷⁵

XSc=Kserkses, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa (eski Farça)

Türü: Mermer bir levha

Yazıt:

“1. 1-2: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Dareios’un oğlu bir Ahamenişli.

2. 2-5: Kral Kserkses diyor ki: Ben kral olduktan sonra bu sarayı inşa ettim. Ahuramazda diğer tanrılarla beni, krallığını ve benim tarafımdan yapılmış olanı korusun!”¹⁷⁶

XSd=Kserkses, Susa D.

Buluntu Yeri: Susa’nın büyük kapısı ¹⁷⁷

Türü: Taş

Yazıt:

“Kral Kserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla babam kral Dareios bu sundurmayı inşa etti.”

XSe=Kserkses, Susa E.

Buluntu Yeri: Susa (Babil Yazıtı)

---

¹⁷⁴ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.261-262;< https://iranatlas.info/parseh/pe_xsa.htm> (30.10.18); <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsa/>> (30.10.18)

¹⁷⁵ Lecoq,1997,s.262;< <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsb/>> (30.10.18); <https://iranatlas.info/parseh/pe_xsb.htm> (30.10.18)

¹⁷⁶ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.262; <https://iranatlas.info/parseh/pe_xsc.htm> (30.10.18) ; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsc/> (30.10.18)

¹⁷⁷ Bu kare sütun kaidelerindeki metin üç dildedir. Eski Farsça ve köşede Elam ve Babil. Bkz. <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsd/> (01.11.18)

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben kral Kserkses, büyük kral, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Dareios’un oğlu bir Ahamenişli.

Büyük kral Kserkses diyor ki: Burada ve bu dünyanın başka yerlerinde yaptığım her şeyi Ahuramazda’nın korumasıyla yaptım.”¹⁷⁸

XE=Kserkses, Elvend

Buluntu Yeri: Elvend (Ganj nameh)

Türü: Taş

Yazıt:

“1. 1-11: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanlar için mutluluk yaratan Kserkses, kral yapan tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahuramazda’dır. Herkes için bir kralı, herkes için bir lider.

1. 12-20: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, yeryüzünün (?) kralı, (çok insanların sahibi yeryüzünün kralı, bu geniş dünyanın kralı, Dareios’un oğlu, Ahamenişli.”¹⁷⁹

XV=Kserkses, Van

Buluntu Yeri: Van (ilçe postanesi yakınında)

Türü: Kaya

Yazıt:

“1. 1-9: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçok insanın kralı, birçok insanın lideri, Kserkses’i kral yapan, tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahurmazda’dır.

2. 9-16: Ben büyük kral Kserkses, krallar kralı, farklı milletlere sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde (hatta uzakların bile) kralı, kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.

---

¹⁷⁸ Lecoq,1997,s.262-263; <https://www.livius.org/category/persia/> (01.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/pe_xsd.htm (01.11.18)

¹⁷⁹ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.250; <https://www.livius.org/articles/place/gandj-nameh/gandj-nameh-xerxes-inscription/> (30.09.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_xe.htm (30.09.18)

3. 16-27: Kral Kserkses diyor ki: Babam kral Dareios idi. Ahuramazda'nın lütfuyla (isteğiyle) güzel binalar inşa etti ve burayı kazma emri verdi, ama bir yazıt yazmamıştı. Ondan sonra ben bu yazıtları yazma emrini verdim. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptığım şeyleri korusun!"¹⁸⁰

XH=Kserkses, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Gümüş

Yazıt:

"Kral Kserkses'in evinde yapılmış."¹⁸¹

SXa= Kserkses, Mühür A.

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

"Büyük kral Kserkses."

SXb-c= Kserkses, Mühür B-C

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

" Ben kral Kserkses."¹⁸²

XVs= Kserkses, Vazo

Buluntu Yeri: Yivli bir çanak üzerinde

Türü:

Yazıt:

---

¹⁸⁰ Kent, 1950,s.152-153; Lecoq,1997,s.263; <https://www.livius.org/articles/place/tuspa-van/inscription-xv/> (01.11.18); *Yazıt, Van gölünün doğusunda, Van ilçe postanesi yakınında, şimdi Ermenistan'da yer almaktadır.Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_xv.htm* (01.11.18)

¹⁸¹ Kent, 1950,s.153; Lecoq,1997,s.250; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xh/> (30.09.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_xh.htm (30.09.18)

¹⁸² Kent,1950,s.157; Leceq,1997,s.264; https://iranatlas.info/parseh/pe_xseals.htm (01.11.18); https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/x_seals/ (01.11.18)

“Büyük kral Kserkses.”¹⁸³

2.8. I. Artakserkses’in Yazıtları

A¹Pa= Artakserkses I, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Taş blok

Yazıt:

“**1. 1-8:** Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artakserkses’i kral yapan, birçokları için kralı, birçokları için bir lider olan, büyük tanrı Ahuramazda’dır.

2. 9-16: Ben Kserkses, büyük kral, krallar kralı, farklı milletlere sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde (hatta uzakların bile) kralı, kral Kserkses’in oğlu, Dareios’un torunu, bir Ahamenişli.

3. 17-24: Büyük kral Artakserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla, babam kral Kserkses bu sarayı inşa etti. Ondan sonra ben binayı tamamladım. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptığım şeyleri korusun!”¹⁸⁴

A¹ Pb= Artakserkses I, Persepolis B

Buluntu Yeri: Persepolis (Babil Yazıtı)

Türü: Taş levha

Yazıt:

“ Kral Artakserkses diyor ki: Babam Kserkses bu sarayın temellerini attı. Ahuramazda’nın lütfuyla ben onu tamamladım.”¹⁸⁵

A¹I= Artakserkses I, Incerto Loco?

Buluntu Yeri:

Türü: Gümüş tabak

---

¹⁸³ Kent,1950,s.157; Leceq,1997,s.264; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a-jar-with-the-name-of-king-xerxes/> (01.11.18)

¹⁸⁴ Kent,1950,s.153; Lecoq,1997, s.265; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a1pa/> (01.11.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_a1pa.htm (01.11.18)

¹⁸⁵ Lecoq,1997, s.265-266; Bu yazıt babil dilindedir. Bkz. Lecoq, 1997, s. 265 ;<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a1pb/> (01.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/pe_a1pb.htm (01.11.18)

Yazıt:

“Büyük kral ArtakKserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, kral Kserkses’in oğlu, kral Dareios’un torunu, bir Ahamenişli. Bu gümüş tabak (kase) onun sarayında yapıldı.”¹⁸⁶

AVsa =Artakserkses, Vazo A

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Büyük kral Artakserkses”

AVsb-d = Artakserkses, Vazo B-C-D

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Kral Artakserkses”

Vazolar üzerinde iki özdeş yazıt.¹⁸⁷

A¹=Artakserkses I

Buluntu Yeri:

Türü: Silindir Mühür

Yazıt:

“Ben büyük kral Dareios”¹⁸⁸

A¹=Artakserkses I

Buluntu Yeri: Mısır

Türü: Mermer Vazo

Yazıt:

---

¹⁸⁶ Kent,1950,s.153; *Sadece bir satırda dört gümüş tabakta aynı yazıt. Bkz. Kent, 1950, s.113. Dört gümüş kaseden biri Louvre müzesinde korunuyor.Bkz. <https://www.livius.org/pictures/a/iran/silver-bowl-with-inscription-a1-vase-a-of-artaxerxes-i-makrocheir/> (02.11.18)*

¹⁸⁷ Kent,1950,s.157; *Xerxes’inkiler gibi, dört dilde. Gri prorfirden Vazo a, Venedik’te Aziz Mark Kilisesinde; Vazo b, Philadelphia Üniversitesi Müzesi’nde; Vazo c, İmparatorluk Müzeleri, Berlin; Bazı parçalar da Susa’da Morgan’ın keşfi ile bulunmuştur. Bkz. Kent,1950,s. 115*

¹⁸⁸ *Bu mühür Rusya Puşkin müzesinde korunuyor. Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_a1seal.htm (02.11.18)*

“Büyük kral Artakserkses”¹⁸⁹

2.9. II Dareios’un Yazıtları

D²Ha= Dareios, Hamadan A

Buluntu Yeri: Ecbatana (Hamadan)

Türü: Altın tablet

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Dareios’u kral yapan, tüm insanlar için kral, tüm insanlar için bir lider olan, büyük tanrı Ahurmazda’dır.

Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, tüm insanların (halkın) kralı, kral Artakserkses’in oğlu, Artakserkses kral Kserkses’in oğlu, Kserkses kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda bana bu insanları verdi. Ahuramazda’nın lütfuyla, ben bu dünyanın kralıyım. Ahuramazda beni, hanedanımı ve bana verdiği krallığı korusun!”¹⁹⁰

D²Sa= Dareios, Susa A.

Buluntu Yeri: Sus /Sütun kaidesi üzerinde (Zarar görmüş)

Türü:

Yazıt:

“Taştan yapılmış sütunlarla bu sarayı (Apadana), büyük kral Dareios yaptı. Ahuramazda ve tanrılar kral Dareios’u korusun!”¹⁹¹

D²Sb= Dareios, Susa B.

Buluntu Yeri: Sus/ Sütun kaideleri üzerinde (Babil dili)

Türü:

Yazıt:

---

¹⁸⁹ https://iranatlas.info/parseh/pe_a1vase2.htm (02.11.18) ; *Artaxerxes için yapılmış bir mermer çömlek, hiyeroglif, Babil, Elam ve eski Pers dilinde yazılmış. Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_a1vase2.htm* (02.11.18)

¹⁹⁰ Lecoq,1997,s.267; A2HC ile benzer bir altın tablet.Bkz. <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2ha/> (02.11.18)

¹⁹¹ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997,s.268; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2sa/> (02.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/PE_d2sa.htm (02.11.18)

“1. 1-2: Ben büyük kral Dareios, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, kral Artakserkses’in oğlu, Ahamenişli.

2. 3-4: Kral Dareios diyor ki: babam Artakserkses bu sarayı neredeyse inşa etmişti. Daha sonra Ahuramazda’nın lütfuyla bu sarayı ben tamamladım.”¹⁹²

D²Sc = Dareios, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Altın tablet

Yazıt:

“Büyük kral Dareios diyor ki: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, beni bu dünyada büyük kral yapan, krallığı bana veren, tüm insanlar için kral, tüm insanlar için lider, tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahuramazda.

Ben büyük kral Dareios, çok insanlara sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde kral, kral Artakserkses’in oğlu, Artakserkses kral Artakserkses’in oğlu, Kserkses kral Dareios’un oğlu, bir Ahamenişli /(kral Dareios oğlu Kserkses, Kserkses oğlu Artakserkses, Artakserkses oğlu bir Ahamenişli).

Kral Dareios diyor ki: Ahuramazda beni, hanedanlığımı ve krallığımı korusun!”

193

D² V=Dareios II, Vazo

Buluntu Yeri:

Türü: Vazo

Yazıt:

“ Dareios, büyük kral”¹⁹⁴

---

¹⁹² Kent, 1950,s.154; Lecoq,1997,s.268; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2sb/> (02.11.18); *İki dilli yazı, Eski Fars ve Babil dilinde, sütunlar bazında, iki nüsha halinde. Bkz. Lecoq, 1997, s.268; Kent, 1950, s.113.*

¹⁹³ https://iranatlas.info/parseh/pe_d2gold.htm (02.11.18) ; *Bu tablet İran Ulusal Müzesinde korunmaktadır. Benzer bir yazıt daha bulunmaktadır. Bkz. Aynı eser.*

¹⁹⁴ https://iranatlas.info/parseh/pe_d2vase.htm (02.11.18)

2.10. II. Artakserkses Yazıtları

A²Ha= Artakserkses II, Hamadan A.

Buluntu Yeri: Ecbatana (Hamadan)

Türü: Siyah diyorit¹⁹⁵

Yazıt:

“1. 1-5: Kral Artakserkses, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, kral Dareios’un oğlu (Dareios oğlu Kserkses, Kserkses oğlu Artakserkses, Artakserkses oğlu Dareios (II), Dareios’un(II) oğlu Artakserkses (II) bir Ahamenişli).

2. 5-7: Bu sarayı Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni kötülüklerden korur ve inşa ettiğim şeyleri yıkmayacak ve zararlardan koruyacaktır.”¹⁹⁶

Not: Ahamenişler döneminde ilk defa tanrı olarak Ahuramazda’dan başka bir tanrı adından söz edilmiştir. II. Artakserkses, Ahuramazda’nın yanında Anahita ve Mithra’yı getirmiştir.

A²Hb= Artakserkses II, Hamadan B.

Buluntu Yeri: Ecbatana (sütun temelleri üzerinde)

Türü:

Yazıt:

“ Taş sütunlu bu saray Ahamenişli, kral Dareios’un oğlu büyük kral Artakserkses tarafından yapılmıştır. Tanrı Mithra beni korusun...”¹⁹⁷

Not: Kral Artakserkses’in tanrı Mithra’dan destek isteyip, Ahuramazda’dan istemediğini görmek ilginçtir.

A²Hc= Artakserkses II, Hamadan C.

Buluntu Yeri: Ecbatana

Türü: Altın tablet

Yazıt:

---

¹⁹⁵ *Diyorit, doğada nadir bulunan oldukça sert bir yapıya sahip olan plutonik bir kaya çeşidi.*

¹⁹⁶ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.269; *Üç dilli, bir sütun tabanının bir parçası; İngiltere’de özel mülkiyette olduğu bildirilmektedir. Bkz. Kent,1950,s.114;*

¹⁹⁷ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.270; https://iranatlas.info/parseh/pe_a2hb.htm (02.11.18) ; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a2hb/> (02.11.18)

“1. 1-7: Büyük tanrı Ahuramazda, bu dünyayı yaratan, gökleri yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artakserkses'i kral yapan, tüm insanların kralı, tüm insanların hükümdarı, tanrıların en büyüğüdür.

2. 7-15: Artakserkses, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı diyor ki: Ahemenişli Hystaspes oğlu Dareios, kral Dareios oğlu Kserkses, Kserkses oğlu Artakserkses, kral Artakserkses oğlu kral Dareios'un oğluyum.

3. 15-20: Kral Artakserkses diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla ben bu büyük ve geniş yeryüzünde kralım. Ahuramazda bana krallığı verdi. Ahuramazda beni, krallığımı ve ailemi korusun!”¹⁹⁸

A²Sa= Artakserkses II, Susa A.

Buluntu Yeri: Susa

Türü:

Yazıt:

“Artakserkses, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, Ahemenişli Hystaspes oğlu Dareios, kral Dareios oğlu Kserkses, Kserkses oğlu Artakserkses, kral Artakserkses oğlu Dareios, kral Dareios'un oğlu.

Büyük büyük büyük babam bu sarayı yaptı. Sonra büyük babam Artakserkses'in saltanatı sırasında yandı. Fakat Ahuramazda, Anahita ve Mithra'nın lütfuyla, sarayı (Apadana'yı) yeniden inşa ettim.

Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni her kötülüğe karşı korusun ve hiçbir zaman inşa ettiğim şeyleri tahrip etmesin.”¹⁹⁹

A²Sb= Artakserkses II, Susa B.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: sütun üstünde

Yazıt:

“Ben büyük kral Artakserkses, krallar kralı, kral Dareios'un oğlu.”²⁰⁰

---

¹⁹⁸ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.270; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a2hc/> (02.11.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_a2hc.htm (02.11.18)

¹⁹⁹ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.272-273; *Üç dilde, her biri 5 satırda, 4 sütun temelinde. Bkz. Kent, 1950, s.113; Susa, Arkeoloji Müzesindedir.Bkz. https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-apadana/susa-apadana-inscription-a2sa-2/* (02.11.18)

A² Sc= Artakserkses II, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Taş

Yazıt:

“1. 0-1: Ben Artakserkses, Hystaspes oğlu Dareios, kral Dareios oğlu Kserkses, kral Kserkses oğlu, Artakserkses, kral Artakserkses oğlu Dareios, kral Dareios’un oğlu ben Artakserkses, bir Ahamenişli.

2. 1-7: büyük kral Artakserkses, , krallar kralı, ülkeler kralı, tüm dünyanın kralı diyor ki: Bu saray ve bu merdiveni... Ahuramazda...”²⁰¹

A² Sd= Artakserkses II, Susa D.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sütun üzerinde

Yazıt:

“ 1. 1-2: Ben büyük kral Artakserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, kral Dareios’un oğlu bir Ahamenişli.

2. 2-4: Kral Artakserkses diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla yaşamım boyunca inşa ettiğim bu sarayı hoş bir cennet olarak inşa ettim. Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni ve binamı kötülüklere karşı korusunlar!”²⁰²

A?P=Artakserkses II ya da III, Persepolis

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü:

Yazıt:

“1-Bu Persli

16- Bu Babilli

2-Bu Medli

17-Bu Asurlu

---

²⁰⁰ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.273; Üç dilli, her biri bir satırda, bir sütun kaidesinde; şimdi Paris Louvre Müzesinde. Bkz. Kent, 1950, s.113; Bir başka Sütun kaidesi ise Tahran Ulusal Müzesinde bulunmaktadır.Bkz. <https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-museum-pieces/a2sb/> (02.11.18)

²⁰¹ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.273; https://iranatlas.info/parseh/pe_a2sc.htm (02.11.18); 7 satırda, şu anda Paris'te Louvre'da bir taş tablet üzerinde. Bkz. Kent,1950,s.113

²⁰² Kent,1950,s.154-155; Lecoq,1997, s.274;Üç dilli, her biri 4 satır halinde, bir kaç sütun. Bkz. Kent, 1950,s.114; Tahran Ulusal Müzede Bkz. <https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-museum-pieces/a2sd/> (02.11.18)

3-Bu Elamlı	18-Bu Arap
4-Bu Parthian	19-Bu Mısırlı
5-Bu Arian	20-Bu Armenian
6-Bu Bactria (Belhli)	21-Bu Kapadokyalı
7-Bu Sogdian	22-Bu Sardinian (Lidya)
8-Bu Chorasmian	23-Bu Ionian
9-Bu Drangian (Zarangili)	24-Bu Denizin ötesindeki Sakalar
10-Bu Arachosian	25-Bu Skudrian
11-Bu Sattagyddian	26-Bu Ionia (şapka giyen)
12-Bu Gandarian	27-Bu Libyalı
13-Bu Sind	28-Bu Ethiopia (Habeşli)
14-Bu Haumavarga Sakalı (Hauma içen Sakalı)	29-Bu Maka
15-Bu Tigrakhauda Sakalı (Sivri Şapkalı Saka)	30-Bu Karyalı” ²⁰³

2.11. III. Artakserkses Yazıtları

A³Pa= = Artakserkses III, Persepolis A,B,C,D

Buluntu Yeri: Persepolis (modern Taht-ı Cemşid)

Türü:

Yazıt:

“**1. 1-8:** Büyük tanrı, bu dünyayı yaratn, gökyüzünü yaratan, insanları yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artakserkses’i kral yapan, tüm insanların kralı, tüm insanların hükümdarı, Ahuramazda’dır.

2. 8-21: Kral Artakserkses, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı diyor ki: Ben Arsames oğlu Hystaspes, Hystaspes oğlu Dareios, Dareios oğlu Kserkses, Kserkses oğlu Artakserkses, kral Artakserkses oğlu Dareios, kral Dareios oğlu Artakserkses, Artakserkses oğlu Artakserkses (III), bir Ahamenişli.

3. 21-23: Kral Artakserkses diyor ki: Bu taş merdiven benim saltanatımda benim tarafımdan inşa edildi.

²⁰³ Kent,1950,s.155; *Bir başka kaynakta bu yazıtın Artaxerxes II’ye ait olduğu belirtilmektedir. Bkz. Lecoq, Pierre, s.271; Üç dilli, güney mezar tahtının taşıcılarında yazan yazıt. Bkz. Kent, 1950,s.114;*

4. 23-26: Kral Artakserkses diyor ki: Ahuramazda ve tanrı Mithra beni, ülkemi ve benim tarafımdan yapılmış olanı korusun!”²⁰⁴

A³ Sc= Artakserkses III, Mühür

Buluntu Yeri:

Türü: Mühür

Yazıt:

“Artakserkses tarafından”

“Ben büyük kral Artakserkses”²⁰⁵

---

²⁰⁴ Kent,1950,s.156; Lecoq,1997, s.275-276; Sadece, aynı metinle 4 kopyadır. Ancak Artaxerxes sarayının terasının kuzey duvarındaki a, e, d her biri 26 satırda; b, 35 satırda, Darius sarayının batı tarafında, merdivenlerin yanındadır.Bkz. Kent,1950,s.114; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a3pa/> (02.11.18)

²⁰⁵ Lecoq, 1997, s.276; https://iranatlas.info/parseh/pe_a3seal.htm (12.11.18)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAZITLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE PERS TARİHİ YAZIMINA KATKISI

Ahameniş döneminden kalan yazıtlar eski Pers dili, Elam ve Babil dili olarak üç dil kullanılarak yazılmıştır. Bu yazıtlar arasında sadece eski Pers dili ile yazılmış olan yazılar da bulunmaktadır.²⁰⁶ Eski Pers yazıtlarında kullanılan dil eski Farsça konuştukları bilinen kralların ana dillerine dayanmaktadır. Fakat “kralın dili” olarak belirtilen yazılarda, arkaik biçimler, yabancı sözcük ve daha başka niteliklerin kullanılması ile “yapay dil” karakterleri de içermektedir.²⁰⁷

Ahameniş imparatorlarının yazıtları çivi yazısı olarak bilinen yazıdır. Kalde, Asur, Elam halkı ve Sümerliler ve İranlılar bu yazıyı benimsemişlerdir fakat Pers çivi yazısı Asur ve Elam çivi yazısından daha kolaydır. Çünkü adı geçen kavimlerin yazısında her bir kelime yerine bir sembol/gösterge kullanılır. Asur yazısı 700, Elam yazısı 300 sembole sahiptir. Fakat İranlılar yalnızca çivi yazılarının 42 sembolünü kullanırlar ve onun alfabesiyle düzenlerler.²⁰⁸ “*Pers çivi yazısı hece değil, sesçil bir alfabe yazısıdır. Rakamlar için sadece ondalık sistem kullanılmıştır.*”²⁰⁹

Pers dilini yazmak için eski çivi yazısında yapılan sadeleştirmenin Arami yazısını bilen saray katipleri tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bu yazı incelendiğinde Arami yazısının sanki çivi işaretleri kullanılarak yazılmış bir şekliyle karşılaşıldığını düşündürecek benzerlikler olduğu ancak işaretlerin Arami yazısına göre biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Eski Pers dilini oluşturmada kullanılan ancak kimler tarafından ve nasıl uygulandığı bilinmeyen çivi yazısının Babil’den gelen katiplerce Pers hükümdarının emri üzerine Elam ve Babil dilleri yerine Pers dilini geçirmek amacıyla, bu yazı sistemini kurdukları sanılmaktadır. Ancak o dönemde Pers yazısının her yere yayılmadığı ve Babil yazısı gibi tüm konularda yararlanılmadığı bilinmektedir. Bunun aksini belirten bir kanıt henüz bulunmamaktadır. Buradan yazıtlarda kullanılan dil ve işaretlerin halk arasında yayılmadığı anlaşılmaktadır.

---

²⁰⁶ Günaltay, 1948, s.311.

²⁰⁷ Wiesehöfer, 2003, s.26

²⁰⁸ Perviz, 1343, s.129

²⁰⁹ Reyhan- Cengiz,, 2015, s.262-263.

Eski Farsça kitabelerde kullanılan dil, o dönemler de dahi çok eskidiği kabul edilen, Dareios ve Kserkses himayesindeki saray görevlilerinin konuşma dilidir. Hatta III Artakserkses'e ait yazıtların bu eski Pers dilini tam olarak bilmeyen yabancı bir kişinin kazıdığı kabul edilmekte, yazıtlardaki dil hataları da bu sebebe dayandırılmaktadır.²¹⁰

İrana tabi memleketlere gönderilen emirler, halkın yazısı ve dilinde olmuştur. Öyle ki Dareios ve Kyros'un kitabeleri Babilde, Babil dilinde; Mısırdaki, Mısır ve Arami dili ve yazısıyla ele geçirilmiştir.²¹¹ Behistun kitabesinin yüksek bir kaya üzerine, yoldan geçenlerin rahatlıkla okuyamayacağı bir yere yazılmış olması düşünüldüğünde de, o zamanlar halkın bu yazıyı okuyamadığı ihtimali kuvvetli görülmektedir. Mısır'da Nil nehri üzerinde ve Elefantin adasında Behistun yazıtının Aramice tercümesini içeren bir papirus ele geçmiştir. Yine Dareios I'in kopyalarından birini içeren eski Babil harabelerinde, Babil çivi yazısı ile yazılmış resmi bir metin olduğu düşünülen bir metin ele geçmiştir. Ele geçirilen Papirüs'ün orjinal kopya olmayıp, Elefantin yahudileri tarafından tercüme edilen esas kopyadan kopyalanmış bir nüsha olduğu ancak Babil diliyle yazılan kopyaya uyduğu görülmektedir. Pers yazısının her yere yayıldığı ve Babil yazısı gibi tüm alanlarda istifade edildiğini ortaya koyan her hangi bir kanıtın bulunmaması, çivi yazısının kolay uygulanabilir olmaması nedeniyle halk arasında Arami dilinin kullanılmış olma olasılığını güçlendirmiştir. Arami dili ve yazısının kullanımının uzun zamandır Ön Asya kavimleri arasında yaygınlaştığı bilinmektedir. Tevrat'ın bazı kısımlarında yahudilerin Ahameniş hükümdarlarına Arami dili ve yazısıyla dilekçeler sunduklarının görülmesi de bunu destekler niteliktedir. Kral yazıtlarının bir kısmına da Aramice yazılmış yazıların eklendiği bilinmektedir.²¹²

Ahameniş krallarının kitabeleri Pers çivi yazısıyla yazılmıştır. Çivi yazısı soldan yazılmış ve görünüşte kitabeleri yazmaya daha fazla çalışılmıştır. Kitabelerin bazısında da Elam, Asur ya da Arami dilleri görülmüştür.²¹³ Çoğunluğu üç dilli olan, bunun yanı sıra iki dilli ve tek dilli olarak da yazıldığı bilinen Ahameniş yazıtları, çoğunlukla Persis'den yani Persepolis, Naqş-ı Rostam ve Pasargad'dan, Elam'dan yani Susa'dan ve Media'dan yani Behistun ve Hamadan'dan ele geçmiştir. Bunlar dışında İmparatorluğun

---

²¹⁰ Günaltay,1948,s. 311.

²¹¹ Perviz,1343, s.129

²¹² Günaltay,1948,s.312

²¹³ Perviz, 1343, s.129

merkezi yerlerinin dışında, Dareios'un Süveyş kanalında olduğu bilinen üç yazıtı, Mısır ve diğer bölgelerden ele geçirilen vazolar ve çeşitli eşyalar üzerinde yazıtlar, Romanya'nın kuzeybatısında Gherla'da bulunan toprak (kırık bir çömlek parçası) üzerindeki yazıtlar, Kserkses'in Van gölü üzerinde bulunan kaya yazıtı, Mühürler ve Babil'den ele geçen yazıt parçalarının da olduğu bilinmektedir. Yazıtlarda Ahameniş gelenek anlayışına göre eski Pers, Elam dili, ve Babil dili şeklinde sabit bir sıralama görülmesi yazıtlarda yer alan çivi yazısının çözülmesi açısından öneme sahiptir. Yazıtların üç türünde de ortak olan içeriklerin olması metinlerin çözülüp okunmasını kolaylaştırmasının yanında diğer çivi yazılarının da çözülmesi ve okunmasını sağlamış ayrıca bu yazıların ardında saklı olan dillerin anlaşılmasını ve böylece yeni ilim disiplinlerinin oluşmasını sağlamıştır. Yazıtların büyük çoğunluğu I.Dareios ve I.Kserkses zamanından yani 6.yy sonu 5.yy ortalarına uzanan dönemden kalmıştır. I.Artakserkses'in hakimiyetinden itibaren yazıtların sayıları azalmış ve sadece tek dilli olarak yazılı, kalıplaşmış karakter ve biçimlerde oluşturulmuştur.²¹⁴

Taht-ı Cemşid, Naqş-ı Rostam, Bisutun ve Sus da Ahameniş krallarından sayısız kitabeler kalmıştır. Onlardan en detaylı ve en önemlisi büyük Dareios'dan bisutun kitabesidir ve bu kitabeler genellikle çivi yazısındadır.²¹⁵

Ahameniş krallarının en önemli eserleri Pasargad da tahtı Cemşid ve Sus'tadır ve onların en eski eserleri Pasargad da görülmüştür. Bilinen en eski eser, eski farsça dilinden ele geçmiştir. Büyük Kyros kitabeleri ve Behistun dağındaki büyük Dareios kitabesi en detaylı eserlerdir. Pasargad'ın en önemli eserlerinden biri büyük Kyros'un mezarıdır. Kyros mezarının yakınında o padişahın bir kitabe ele geçmiştir. Kserkses'in ve büyük Dareios'un en kıymetli eserleri Tahtı Cemşid saraylarıdır. Orada Kserkses'den bir kitabenin görüldüğü Apadana ya da Baram salonu önemli bölümlerden biridir. Diğer yüz sütunlu saray ve Teçar sarayı ya da kış kasrı ve başka saray eserleridir. Taşın yaklaşık dörtte üçü Taht-ı Cemşid'e uzak olan Naqş-ı Rostam'da Ahamenis krallarından bir bölümü ve büyük Dareios'un mezarı yer alır. Bu mezarı dağda yapmışlardır. Dareios'un mezarında o padişahın bir kitabe görülmüştür.

Sus da, önemli bir bölümü Fransa Laouvre müzesinde olan I.Dareios, Kserkses ve II.Ordişir'e ait eserler ele geçirilmiştir.

---

²¹⁴ Wiesehöfer,2003 ,s.27vd.

²¹⁵ Perviz, 1343, s. 131.

Son yıllarda Büyük Dareios'tan Taht-ı Cemşid'de bulunan ve o padişahın üzerinde kendi sınırlarını zikrettiği 4 gümüş ve altın levhanın da aralarında olduğu Ahamenişler döneminden önemli eserler ele geçirilmiştir.²¹⁶

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre incelenmiştir.

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş krallarının, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurdurdukları, bunu yaparken dinlerinde tapınak olmadığı için bütün çabalarını saray ve mezarlara harcadıkları söylenmektedir.²¹⁷ Herodot da Pers dini ile ilgili Perslerin tanrıları adına tapınak ve heykel yapmadıklarına dair bilgiler vermektedir.²¹⁸ Ancak Herodot'un anlattıklarının aksine Pers kralı II. Artakserkses, Anahita ve Mithra'yı Ahuramazda ile denk tutmuş ve kraliyet yazıtlarında Ahuramazda'nın isminden sonra onların isimlerini sıralamıştır. Özellikle Pers İmparatorluğuna başkentlikte yapmış olan Ekbatana ve önemli Pers şehirlerinde Anahita adına tapınaklar inşa ettirmiş ve tanrıçanın çeşitli heykellerini yaptırmıştır.²¹⁹ Ayrıca Dareios'un Behistun yazıtında "Gaumata'nın yıktığı tapınakları eskisi gibi yaptım" şeklindeki bu bilgi Perslerde tapınak mimarisinin varlığını destekleyen bir ifadedir.²²⁰

3.1. Pasargad Yazıtları

Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kalındığı bilinen ilim dünyası, İngiliz araştırmacı Loftus'un 1851 yılında İran harabelerinde yaptığı bir takım araştırmalar ve onun ardından Fransız Mühendis Marcel Dieulafoy'un eşikle bu harabeleri temizleyerek saray kalıntılarını ortaya çıkarması sonucunda aydınlatılmıştır. Ancak Persepolis sarayını tasvir eden ve Behistun kitabesini keşf edip örneğini çıkaran kişi Fransız bilgin Flandin olmuştur. Dieulafoy'un araştırmalarını yaparken bulduğu çini gibi değerli eşyaları ve bir takım kabartmaları Fransa'ya kaçırdığı da söylenmektedir.²²¹

²¹⁶ Perviz,1343, s. 130-131.

²¹⁷ Günaltay,1948,s.319

²¹⁸ Herodotos, 2015, s.75.

²¹⁹ Karatekir, Eray, "Pers Kralı Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) Antik İran Dinleriyle İlişkisi", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, III, S.9, 2016, s.5

²²⁰ DBI, 14. 1. 67-71.

²²¹ Günaltay,1948,s.319

En önemlileri Pasargadda²²², Taht-ı Cemşid ve Sus'ta bulunan Ahameniş krallarına ait eserlerin en eskileri Pasargadda görülmüştür.²²³ Kyros'un, Medleri yenmesinin hatırası olarak Pasargad'da kurdurduğu ve yerli halkın "Taht-ı Mader-i Süleyman" dediği sarayın kalıntıları Kyros'un mezarından sekiz yüz metre uzaklıktaki harabelerde bulunmuştur. Dört sütunlu bir kapı ile iki sıra sütunlu geniş bir salonu olduğu anlaşılan yapının üç direğinde Pers, Elam ve Babil dillerinde "Ben, Ahameniş kralı Kyros'um" yazılmış kitabe yer almaktadır. Bu harabenin doğusunda ki bir başka harabede 1881 yılında Dieulafoy tarafından örneği çıkarılan bir yazıtın, 1885 yılında bilginler tarafından yapılan bir ziyaret de kaybolduğu görülmüştür.²²⁴

Pasargadın en önemli eserlerinden biri büyük Kyros'un mezarıdır. Halk dilinde ona "Kabr-i Mader-i Süleyman" yani peygamber Süleyman'ın annesinin mezarı diyorlar. Bu bina küçük bir odadan oluşmaktadır. Uzun bir sütun üzerinde yer almıştır. Onun yüksekliği 11 metreye yakındır.²²⁵ Mezarda bakımsızlıktan yıkılacak duruma gelmiş olan "yolcu, ben Kyros'um" ifadesi bulunan bir kitabe yer almaktadır. Mezar çevresinde bugün de çivi yazısıyla yazılmış "Ben, Ahameniş kralı Kyros'um" ifadesini içeren bir yazıt bulunduğu bilinmektedir.²²⁶ Garthwaite, Strabon'a göre mezarın üzerindeki bir yazıtta "Ey insan, ben Kyros, Pers İmparatorluğunun kurucusu ve Asya'nın kralıydım. Dolayısıyla bu anıtı bana çok görme." ifadelerinin yer aldığını ancak böyle bir yazıt varsa bile günümüze ulaşmadığını belirtmektedir.²²⁷ Bu bilgi, Strabon'un belirttiği yazıt ile yukarıda bahsi geçen 1885 yılında kayıp olduğu belirtilen yazıt olabilir mi sorusunu akla getirmektedir.

Kyros mezarının yakınında o padişahın bir kitabe /yazıt da ele geçmiştir. Pasargad'daki kabartmalarla Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki yazıtlar hükümdarlığı vurgulayan unsurlardan biri olmuştur. Bu kabartmalardan birinde Asurlu kanatları, Elam giysisi ve Mısırlı tacı olan figürler ve üzerindeki yazıtta "Ben Kyros, kral, Ahameniş" ifadelerinin yer aldığı görülmüştür.²²⁸ Asurlu kanat kabartmalarının olması bu kabartmanın Asur sanatkarları tarafından kazıldığını düşündürmüştür ancak bu iddianın

---

²²² Kyros'un başkenti olan Pasargad, bir çok yapı ve eserin bulunduğu bir şehirdir. Büyük İskender ile Kyros'un bu eski başkentine giden Anaksimenes'in Pasargad adının Pars kalesi anlamına geldiğini söylediği belirtilmektedir. Bkz. Günaltay,1948,s.319.

²²³ Perviz,1343, s.130

²²⁴ Günaltay,1948,s.319-320.

²²⁵ Perviz,1343, s.130

²²⁶ Günaltay,1948,s.321.

²²⁷ Garthwaite,2011, s.40

²²⁸ Garthwaite,2011, s.40-41

doğru olmadığı, giysinin Elam, tacın Mısır, saç ve sakalın ise persvari olmasının Ahameniş sanatına uygun olduğunu gösterdiği belirtilmektedir.

Profesör Herzfeld'ın da Pasargad bölgesinde çivi yazısıyla üzerinde “ben,Büyük Kral Kyros’um” yazılı bir taş bulduğu bilinmektedir.²²⁹

3.2. Taht-Cemşid Yazıtları

Taht-ı Cemşid’de duvar sütunlarının ve sarayın giriş kapılarının üzerinde Ahamenişlere ait yazıtlar bulunmuştur. Bunun yanı sıra Dareios’a ait bir elbise (Bkz. DPb) ve taş havan (Bkz. Dpi) gibi malzemelerin üzerinde de yazıt bulunduğu görülmektedir. Kserkses’in ve büyük Dareios’un en kıymetli eserleri Tahtı Cemşid saraylarıdır. Orada Kserkses’den bir kitabenin görüldüğü Apadana ya da Baram salonu önemli bölümlerden biridir. Diğer yüz sütunlu saray ve Teçar saray ya da kış kasrı ve başka saray eserleridir.²³⁰

Babil, Elam ve eski Farsça dilleriyle çivi yazısıyla yazılmış bu sütun ve kapı üzerindeki yazıtlarda sarayı inşa eden kralın adı ve Ahuramazda’ya karşı olan minnettarlığın belirtildiği görülmektedir.²³¹ Bu yapılardan Teçar sarayı üzerindeki yazıtta, sarayın Büyük Dareios tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir.²³² Dareios bir başka yazıtta atasının adını saydıktan sonra tanrı Ahuramazda’yı övüp, her şeyin onun lütfuyla olduğunu söyleyerek hakimiyet kurduğu memleketlerin isimlerini sıralamıştır.²³³ Yine Dareios Taht-ı Cemşid’deki bir başka yazıtında ülke sınırlarının Sakalardan Etiyopya’ya kadar ve Hind’den Sardes’e kadar uzandığını söylemektedir.²³⁴

Son yıllarda Büyük Dareios’tan Taht-ı Cemşid’de bulunan ve o padişahın üzerinde kendi sınırlarını zikrettiği 4 gümüş ve altın levhanın da aralarında olduğu Ahamenişler döneminden önemli eserler ele geçirilmiştir.²³⁵

Taht-ı Cemşid’de tıpkı Dareios’un olduğu gibi neredeyse aynı nitelikte ve üç dilli Kserkses’e ait yazıtlar da bulunmaktadır. Taht-ı Cemşid’deki binaların en görkemlisi olan Kserkses sarayının kapısı üzerinde “memleketler kapısı” ifadesi olan Elam Babil

---

²²⁹ Günlaltay,1948,s.322. *Bu yazıt çalışmanın yukarıbölümünde yer alan ve Kent’in CMc diye adlandırdığı yazıt olmalıdır.* Bkz.Kent,1950, s.119.

²³⁰ Perviz, 1343, s. 130.

²³¹ Bkz. DPa, XPc yazıtları

²³² Bkz. DPa.

²³³ Bkz. DPe; Günlaltay,1948,s.326

²³⁴ Bkz. DPh; Kent, 1950, s.137.

²³⁵ Perviz, 1343, s. 131.

ve Eski Farsça olmak üzere üç dilli yazıt görülmektedir.²³⁶ Milletler kapısı duvarı üzerinde yer alan yazıtta, Kserkses, Ahuramazda'yı övüp, atasını söyledikten sonra ve yine Ahuramazda'nın lütfu ile milletler kapısını inşa ettirdiğini ve babası ile kendisinin güzel yapılar yaptırdığını söylemektedir. ²³⁷ Taht-ı Cemşid'de Kserkses'e ait olduğu bilinen beş yazıtta 1931 yılında E.Herzfeld tarafından keşfedilen bir başka yazıt daha eklenmiştir.

Taht-ı Cemşid'de bulunan yazıtlar tarihi açıdan iki önemli bilgi vermektedir.İlki Büyük Dareios tahta çıktığı zaman babası Hystaspes ve dedesi Arsames'in henüz yaşadığı bilgisi ve diğeri Dareios'un hayatta iken oğlu Kserkses'i halefi olarak seçtiği bilgisidir.²³⁸

Taht-ı Cemşid'de Artakserkses'e ait bir yazıt da bulunmuştur. Bu yazıt da Artakserkses, babası Kserkses'in o sarayı inşa ettiğini ve ondan sonra kendisinin binayı tamamladığını söylemektedir.²³⁹

3.3. Naqş-ı Rustam Yazıtları

Naqş-ı Rustam'da²⁴⁰ Ahamenis krallarından bir bölümü ve büyük Dareios'un mezarı yer alır. Dağda bulunan bu mezarda kral Dareios'a ait bir kitabe görülmüştür.²⁴¹ Mezarın kapısının yukarı kısmında kralı gösteren kabartma resimde ayakta durduğu görülen kralın sol eliyle bir yay tuttuğu, sağ elini ise Ahuramazda'nın sembolü olan ateş mihrabına uzattığı görülmektedir. Bu tasvirde Ahameniş imparatorluğunu oluşturan memleketleri temsili olarak kralın tahtını alttan tutarak tasvir edilmiş iki sıra halinde dizilen 28 insan görülmektedir.

Naqş-ı Rustam'da Dareios'un mezarında olan ancak diğer kralların mezarında olmayan üç dilli yazıt bulunmaktadır. 1885 yılında alanda inceleme yapan Dieulafoy'un ekibinden Babin ve Houssay'ın bir iskele kurarak yaptıkları araştırmada kralı taşıyan insanlardan yedisinin altında temsil ettikleri satraplıkların isimlerini belirlemişlerdir.²⁴²

²³⁶ Günaltay, 1948, s.325.

²³⁷ Bkz. XPa; Kent, 1950, s.148; Günaltay, s.326

²³⁸ Bkz. XPf; Kent, 1950, s.150; Günaltay, s.326.

²³⁹ Bkz. A¹Pa; Kent,1950,s.153; Lecoq,1997,s. 265; Günaltay,1948,s.326

²⁴⁰ *Ahamenişler döneminde Persepolis'in 6 km kuzey batısındaki sarp kayalarda kendilerini anıtsal olarak çapraz biçimli ve kabartmaların olduğu kaya mezarlara gömdüren kralların defin yeridir.* Bkz. Wiesehöfer, 2003, s.53.

²⁴¹ Perviz, 1343, s. 130-131.

²⁴² Günaltay,1948,s.327.

Dareios'un ele geçirilen yazıtında herşeyin Ahuramazda'nın lütfuyla olduğunu söyleyip onu övdüğü, ünvanlarını saydığı ve her şeyin onun lütfuyla olduğunu söyleyerek hakimiyet kurduğu memleketlerin isimlerini sıraladığı görülmektedir.²⁴³ Yazıtta Dareios'un elde ettiği başarıların görülmesinden ötürü kendi otobiyografisi olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir.²⁴⁴

3.4. Sus Yazıtları

Elam'ın eski merkezi Sus'da çok zaman geçirmiş olan Ahameniş kralları buraya da saraylar yaptırmışlardır. Dareios'un Sus'da yaptırdığı saray Persepolis'deki yapılara örnek olmuştur. Sus'da yapılan kazılarda da saraylar üzerinde yazıtlar bulunmuştur.²⁴⁵ Bu yazıtlar J.de Morgan'ın idaresindeki heyetin yaptığı kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır.²⁴⁶

Sus'ta, önemli bir bölümü Fransa Laouvre müzesinde olan I.Dareios, Kserkses ve II.Ordişir'e ait olduğu bilinen eserler ele geçirilmiştir.²⁴⁷ Bu yazıtlar arasında Büyük Dareios'un Elam Babil ve eski Farsça dillerinde yazılmış olan yazıtları büyük öneme sahiptir. Bu yazıt, büyük Dareios döneminde yapıldığı bilinen ancak I. Artakserkses döneminde yanmış olan ve II. Artakserkses döneminde yeniden inşa edildiği bilinen sarayın kalıntıları arasında bulunmuştur.²⁴⁸ II. Artakserkses bir yazıtında buranın Dareios tarafından yapıldığını ve I.Artakserkses döneminde yanmış olduğunu anlatmakta ve kendisinin yeniden inşa ettiğini söylemektedir.²⁴⁹ Toprak levha üzerine yazılmış olan yazıt, parçalar halinde ele geçirilmiş ve parçaların birleştirilmesiyle okunması sağlanmıştır. Yazıtlardan ele geçirilen parçalar P.Scheil tarafından çözülmüş ve yayınlanmıştır. Ancak yazıtta ait bir kaç parçanın bulunamamasından dolayı eksiklikler vardır. Dareios'un Behistun ve Naqş-ı Rostam yazıtlarından daha sonra yazıldığı düşünülen bu yazıt, Pers dili ve tarihi açısından çok önemlidir. Yazıt, Dareios dönemi imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içerdiği ve dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.²⁵⁰

---

²⁴³ Bkz. DNa

²⁴⁴ <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dna/>>(16.11.18)

²⁴⁵ Garthwaite, 2011, s.46; Günaltay,1948,s.328 vd; Wiesehöfer, 2003, s.51

²⁴⁶ Günaltay,1948,s.329

²⁴⁷ Perviz, 1343, s. 131.

²⁴⁸ Günaltay,1948,s.329

²⁴⁹ Bkz. A²Sa

²⁵⁰ Günaltay,1948,s.330.

Sus'da bulunan bir Yazıtta²⁵¹ (DSf) Dareios İmparatorluğun her yerinden getirilen ve ithal ürünler ile yapılan Sus kraliyet sarayının inşasını anlatmaktadır. Üç dilde yazılmış olan metin (13 eski Pers, 27 Babil ve 12 Elamca) olarak, mermer, kil veya sırlı fayanslar halinde ele geçirilmiştir. Babil (DSa) ve Elam'da (DSz) da bu yazıtta paralel metinler olduğu bilinmektedir. ²⁵² Dareios bu yazıtta sarayın inşasında çalışanları ve ustaları saymakta ve bu saray inşasında kullanılan malzemeler hakkında malumatlar verip bunların nerelerden getirildiğini söylemektedir. Burada Dareios'un, hükümdarlığın unsurlarından olan mimarlık ve sanatı nasıl himaye ettiğinin anlatıldığı görülmektedir.²⁵³

Sus'da yetmişli yılların başında, Dareios'un bir bina girişinde Ahamenişlerin korunmuş ilk yuvarlak heykeli olduğu belirtilen, kralın başsız bir heykeli bulunmuştur. Mısırdaki yapıldığı ve başlangıçta Mısır'da Heliopolis tapınağında durduğu bilinen bu heykelin kralın üzerindeki elbisesinin sağ tarafında üzerinde üç dilli çivi yazısının olduğu görülmüştür. Elbisenin sol tarafında kemer bağı, hançer ve sütun tabanının dört tarafında Mısır hiyeroglifiyle yazılmış daha ayrıntılı bir yazı görülmüştür. Bu detaylı yazı da İmparatorluk halklarının isimlerinin yer aldığı, çömelmiş şekilde imparatorluk halklarının temsilcilerinin resmedildiği görülmektedir. ²⁵⁴

3.5. Behistun Yazıtı

Hamadan'a varmadan 65 mil öncesinde Bağdat'tan Tahran'a giden ana kervan yolunun sol tarafında yükselen bir uçurumda olan bir geçidin yüzeyine yazılmıştır. Yolun yukarısında yaklaşık 225 fit yükseklikte, son 100 fit zorlu kaya tırmanışı, son kısmı barbarların erişimini engellemek için Dareios'un emriyle pürüssüz şekilde kesilmiştir. Yazıtlar doğaya kazınmıştır.²⁵⁵ Dareios'un yazıt için bu yeri seçmesi tasadüf değildir. O dönemlerde yazıtta kullanılan dilleri okuyabilen kişi sayısının çok az olduğu bilindiği gibi yazıtın okuma bilen kişinin bile göremeyeceği yüksek bir yamaca kazılması, Dareios'un burada başka bir amacı olduğunu göstermektedir. Bu yer Bağdat'tan Tahran'a giden ana kervan yolunun bulunduğu, stratejik olarak ticaret yollarının kesişim noktasında yer almakta ve İran bölgesi ile Mezopotamya'yı bağlayan

---

²⁵¹ Bkz. DSf

²⁵² <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsf/>> (19.11.18)

²⁵³ Garthwaite, 2011, s.46

²⁵⁴ Wiesehöfer, 2003, s.52-53

²⁵⁵ Kent, 1950, s. 107-108; Llewellyn-Jones, 2017, s.69.

önemli bir noktada bulunmaktaydı. Dareios'un bütün dünya'ya Behistun sayesinde gücünü duyurabileceği yazıt, onun iktidarının kaydı olarak, meşruiyetini ve tarihi devamlılık duygusunu, hükümdarlığını gelecekte de ifade edebilmesinin kaydı olarak durmaktadır.²⁵⁶

Kayanın adı ayağına yakın olan Bisitun veya Bisutun adındaki küçük bir köyden gelir. "Behistun" ismi ülkenin modern sakinleri tarafından kullanılmadığı halde Avrupalı bilim insanları tarafından kayanın en iyi bilindiği yerdir. Kayanın bilinen en eski ismi, Diodorus Siculus tarafından verilmiştir. Adın modern biçimleri türetilir. Birçok modern yazarın yapıtlarında, Behistun Kayası izole bir tepe olarak tanımlanır, ancak aslına bakılırsa, doğudaki Kirmanşah düzlüğünü saran, uzun ve dar bir aralık olan son tepedir.²⁵⁷ Behistun, Kirmanşah şehrine yaklaşık 32 km mesafede yer alan eski bir köy adıdır. Bu dağın eski Pers adı "tanrıların yeri manasına gelen "Begistan ve Beğistan", Hellen yazıtlarında Begistanun şeklinde görülür. Arap coğrafyacılarının eserlerinde de bu dağın ismi Behistan, Bihistun ve Behistun şeklinde kullanılmıştır. Bu kelime çeşitli yayınlarda Beğistan, Begistan, Behestun, Behestan, Bistun gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Behistun coğrafi şartları nedeniyle insan yaşamının başlangıcından günümüze kadar her zaman dikkat çekmiş ve tarihin her döneminde eserlerde yer almıştır. Günümüzde tarihi alanda yaklaşık 5km ve 3km genişlikteki Behistun ile ilgili tarih öncesinden günümüze milli eserler sözlüğünde 28 eser kaydedilmiştir.²⁵⁸

Heykellerin sol panelinde Dareios'un ayakta duran figürü ve arkasında iki görevli olduğu sağ ayağının altında Gaumata'nın secde eden figürü yerleştirildiği görülmektedir. Gaumata'nın ötesinde boyunları birbirine bir iple bağlanmış, elleri arkalarında bağlı olan 9 tutsak isyancı birlikte durmaktadır. Yukarıda ise Ahuramazda figürü bulunmaktadır.²⁵⁹ Rölyefte resmedilen esirlerin kimliği ek yazısında belirtildiği gibi özgün ülke kıyafetleriyle de tespit edilebilmekte ve fizyonomi ile de belirli bir etnik tip görüntüsünün anlatılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Ayakta duran ilk sekiz figürün Dareios'un iktidarının ilk yılında meydana gelen ve Dareios'un kan gölüne çevirdiğini söylediği ayaklanmaların önderlerini temsil ettiği görülmektedir. Son esir

---

²⁵⁶ Garthwaite, 2011, s.31

²⁵⁷ Frowde, 1907,s.xi.

²⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Armin, Kesrevi, **Bistun**, İran,1386,s.3 (e-kitap)

²⁵⁹ Kent, 1950, s. 107-108; Wiesehöfer,2003, s. 36; Günaltay, 1948, s. 331-332; Garthwaite,2011, s.43

Skunkha'nın ise daha sonraki bir dönemde oraya eklendiği bilinmektedir. Bu yazıtlarda isyanların bastırılma sırasına göre taht üzerinde hak idda eden kişiler tespit edilebilmektedir.²⁶⁰

Eski Farsça yazıtlar, Elam ve Akadca panelin alt kenar boşluğunun serbest kısımlarında, ayrıca aşağıdaki boşlukları sağa, sola ve çapraz olarak soldan aşağıya doğru yer alır. Heykellerin her ikisi de Dünya savaşında otoyoldan geçen askerlerin kurşunlarının hedefi olmuş ve zarar görmüştür.²⁶¹

Bu yazıtların uzun bir zaman kim tarafından yazıldığı anlaşılamamıştır. Başlangıçta 1819 yılında İngiliz araştırmacı Robert Ker Peter bu yazıtı Asur kralı Salmanasser'e dayandırmıştır. Ancak ilk ciddi çalışmayı Henry Rawlinson yapmıştır.²⁶² Yazıtlara ilk olarak 1836-47 de Henry C. Rawlinson ulaşmış ve kopyalamıştır. 1903'te Kolombiya üniversitesi profesörü A.V. Williams Jakson bu yazıtları araştırmış ve ilk defa fotoğraflamıştır. 1904'te İngiliz Müzesinden L.W. King ve R.C. Thompson ve son olarak 1948'de Michigan Üniversitesinden prof. George G.Cameron tarafından heykel panelinin sağındaki Elam metni dahil olmak üzere tüm yazıtı incelemiştir.²⁶³

Bu yazıt eski farsça, Elam ve Babil dillerinde yazılmış üç dilli bir yazıttır. Elam diline ait parça bu yapının sağ üst ve sol aşağı tarafındadır. Elam dilinde ki sol aşağıdaki parça 3 sütundan oluşmaktadır. İlk sütunu 1-21. bendi, ikinci sütun 21-40. bend, üçüncü sütun 40-69.bendleri içermektedir.

Babil dilindeki parça da bu yapının sol yukarısında yer alır. İki yüzeye sahip 69 bendden oluşmaktadır. Bu yapının asıl kısmı Eski Farsça olan parçadır. Bu eserin en altında yer alır ve 5 sütundur. İlk sütun 1-19. bendleri, ikinci sütun 20-35.bendleri, üçüncüsü 36-50. bendleri, dördüncüsü 51-70. bendleri ve beşinci sütun 71-76. bendleri içerir. Bu beş sütunda 414 çivi ve 3600 eski Farsça kelime yer almaktadır. Bunlar yalnızca bu yapının büyük parçalarında bulunmaktadır. Bu eserin küçük parçaları da vardır.²⁶⁴ Dareios'un ve esir düşmanları ile ilgili olan 11 küçük yazıt nitelediği kişiye alanın izin verdiği kadar yakın yerleştirilmiştir.²⁶⁵

---

²⁶⁰ Wiesehöfer, 2003, s. 36

²⁶¹ Kent, 1950, s. 107-108

²⁶² Kesrevi, 1386, s. 40

²⁶³ Kent, 1950, s. 108

²⁶⁴ Kesrevi, 1386, s.6-7

²⁶⁵ Kent, 1950, s.108.

Dareios 5 sütundan oluşan büyük yazıtın ilk sütununda kendisini ve atalarını tanıtarak, Ahuramazda'ya olan bağlılığını belirtmekte Ahuramazda'nın lütfuyla sahip olduğu ülkeleri sıralamaktadır. Ardından Kambyzes ve Gaumata'nın isyanından ve bu isyanı bastırmasından bahsederek Gaumata'nın tahrip ettiği bina ve tapınakları onardığını anlatır. İkinci Sütunda, Babil, Elam, Med, Saka ve Part isyanları anlatılmakta, üçüncü sütunda Part, Merv, yalancı Bardiya ve ikinci Babil isyanları anlatılmaktadır. Dördüncü sütunda ise kralın Gaumata isyanının ardından meydana gelen ayaklanmalardan bahsederek asilerin isimlerini teker teker saymakta ve bu isyancıları esir aldığını belirtmektedir.²⁶⁶

Bu yazıtta Ahameniş kralı I.Dareios'un İmparatorluğunun ilk yılı boyunca gerçekleşen bir dizi isyanın ve o isyanların bastırılmasını içeren Gaumâta'ya karşı kazandığı zaferin ardından gelecek nesillere aktarılacak olan Behistun Dağı'na yazılan bu olayların detayları öğretilmektedir. Elam, Babil ve Eski Farsça şeklinde üç dilde olan Behistun yazıtı, kralın Gaumâta'ya karşı kazandığı zafer ve diğer dokuz asiye temsil eden kabartmadan oluşmaktadır. Bu yazıda Büyük Dareios, atalarının çizgisi boyunca kendisini tanıtır, imparatorluğunun yirmi üç vilayetini numaralandırır ve iktidarı ele geçirmeyi iddia edenleri ve isyancıları mağlup etme şeklini iyice açıklar. Sadece Ahamenişlerin en uzun yazıtı değil, aynı zamanda antik Perslerin en önemli dokümanıdır.²⁶⁷

Yazıtların Dareios ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca bir Elefantın papirüs dökümanlarında Arami versiyonu da bulunmuştur.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Günaltay,1948, s. 332.

²⁶⁷ Baghdibi, Reza, "Darius and the Bisotun Inscription: A New Interpretation of the Last Paragraph of Column IV", **Journal of Persianate Studies** 2, 2009, s.44

²⁶⁸ Kent, 1950, s.108.

SONUÇ

Persler dilleri açısından İrani olarak adlandırılan geniş bir topluluğun koludur. İmparatorluğun merkezi Persia'nın dili, Batı İrani grubunun bir lehçesi olan Farsçadır. Ahameniş Hanedanının çivi yazısı yazıtlarında kullanılan dilin Eski Farsça olduğu görülmektedir. Eski Farsça yazıtlarına genellikle diğer çivi yazısı türlerinde oyulmuş olan Elam ve Akadca çeviriler ve bazen de Aramice bir versiyon veya Mısırca bir hiyeroglif versiyonu eşlik etmiştir. Eski İran dili'nin Ahamenişler devrinde eskimiş bir dil olarak yalnızca resmi fermanlar ile kitabelerde kullanıldığı, halk arasında ve sarayda konuşulan ve özel haberleşmelerde kullanılan lehçenin daha sade olduğu görülmüştür.

Ahameniş döneminden kalan yazıtlar, eski Pers dili, Elam ve Babil dili şeklinde üç dil kullanılarak yazılmıştır. Bu yazıtlar arasında sadece eski Pers dili ile yazılmış olan yazılar da bulunmaktadır. Ahameniş krallarının kitabeleri Pers çivi yazısıyla yazılmıştır. Yazıtlarda kullanılan dil ve işaretler halk arasında yayılmamış, İrana tabi memleketlere gönderilen emirler, halkın yazısı ve dilinde olmuştur. Çoğunluğu üç dilli olan, bunun yanı sıra iki dilli ve tek dilli olarak da yazıldığı bilinen Ahameniş yazıtları, çoğunlukla Persis'den yani Persepolis, Naqş-ı Rostam ve Pasargad'dan, Elam'dan yani Susa'dan ve Media'dan yani Behistun ve Hamadan'dan ele geçmiştir. Taht-ı Cemşid, Naqş-ı Rostam, Bisutun ve Sus'da Ahameniş krallarından sayısız kitabeler kalmıştır. Bilinen en eski eser, eski farsça dilinden ele geçmiştir. Büyük Cyrus kitabeleri ve Behistun dağındaki büyük Dareios kitabesi en detaylı eserlerdir.

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre sıralanmıştır. Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve anlaşılması için çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş krallarının, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurmuşlardır. Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kalındığı bilinen ilim dünyası, İngiliz araştırmacı Loftus'un 1851 yılında İran harabelerinde yaptığı bir takım araştırmalar ve onun ardından Fransız Mühendis Marcel Dieulafoy'un eşiyle bu harabeleri temizleyerek saray kalıntılarını ortaya çıkarması sonucunda aydınlatılmıştır.

Ahameniş krallarının en eski eserleri Pasargad da görülmüştür. Pasargad'daki kabartmalarla Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki yazıtlar hükümdarlığı vurgulayan unsurlardan biri olmuştur. Taht-ı Cemşid'de duvar sütunlarının ve sarayın giriş kapılarının üzerinde Ahamenişlere ait yazıtlar bulunmuştur. Babil, Elam ve eski Farsça dilleriyle çivi yazısıyla yazılmış sütun ve kapı üzerindeki yazıtlarda sarayı inşa eden kralın adı ve Ahuramazda'ya karşı olan minnettarlığın belirtildiği görülmektedir.

Yazıtlarda kral tarafından, Ahuramazda'nın ünvanları sayılarak herşeyin onun lütfuyla olduğu söylenmekte ve hakimiyet kurulan memleketlerin isimlerine ulaşılabilmektedir. Yazıtlar, dönemin imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içermekte ve dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Sarayın inşasında çalışanların ve ustaların sayıldığı bir yazıtta bu saray inşasında kullanılan malzemeler hakkında malumatlar alınmakta, bunların nerelerden getirildiği söylenmektedir. Burada kralın, hükümdarlığın unsurlarından olan mimarlık ve sanatı nasıl himaye ettiğinin anlatıldığı görülmektedir.

Yazıtlarda İmparatorluk halklarının isimlerinin yer aldığı listelere de ulaşılmaktadır. Yine bir başka yazıt olan Dareios'un Behistun yazıtında, isyanların bastırılma sırasına göre taht üzerinde hak idda eden kişiler tespit edilebilmektedir. Bu yazıtta, I. Dareios'un İmparatorluğunun ilk yılı boyunca gerçekleşen bir dizi isyanın ve o isyanların bastırılmasını içeren zaferin ardından gelecek nesillere aktarılacak olan Behistun Dağı'na yazılan bu olayların detayları öğretilmektedir. Yine birçok yazıtta olduğu gibi kral atalarını sıralayarak kendisini tanıtmakta ve imparatorluğunun yirmi üç vilayetini numaralandırmakta ve iktidarı ele geçirmeyi iddia edenleri ve isyancıları mağlup etme şeklini iyice açıklamaktadır.

Yazıtlardan elde edilen tüm bu bilgiler Pers tarihi yazımına önemli katkılarda bulunmuştur. Yazıtlar sayesinde Pers tarihinin belirsiz ya da tartışmalı olan bir çok hususu hakkında bilgilere ulaşılmış, mevcut bilgiler kimi yerde yazıtlarla teyit edilirken kimi yerde yeni tartışmaların doğmasına sebep olmuştur.

Pers tarihine bakıldığında elde bulunan bilgilerin birçoğunun kesin olmaması, henüz yeterli miktarda çalışmanın yapılmamış olması ve konu ile ilgili arkeolojik verilerin sınırlı olması konunun daha ayrıntılı araştırılmasını ve yazılmasını engellemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere konu ile ilgili yazılmış olan eserler hep

yabancıdır. Genelde çeviri olan Türkçe eserler ise çok az sayıdadır ve birçok kaynağın Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Çevirisi olan sınırlı sayıdaki eser ise konunun tam olarak açıklanmasını sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Akademisyenlerin gerekli çalışmalar yaparak bu alanda tercümelerin ve araştırmaların artması durumunda dönem ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecektir. Bu çalışmada da alandaki bu eksiklik bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ARMİN, Kesrevi, **Bistun**, İran 1386, (e-kitap) <<https://pdf.tarikhema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>>
- BAGHDİBİ, Hassan, Rezai, “*Dareios and the Bisotun Inscription: A New Interpretation of the Last Paragraph of Column IV*”, **Journal of Persianate Studies** 2, 2009, s.44-61
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi XVIII, "Persler"** Maddesi, Milliyet, İstanbul, s. 9297.
- CARTER, Elizabeth, “*Suse: Jean Perrot*”, **Journal of the British Institute of Persian Studies**, Piccadilly, Vol. XII, London, 1974, s.217-220.
- CASABONNE, Olivier, “*Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler*”, **Arkeo Atlas Dergisi**, 6, 2007, s.30.
- ÇİMEN, Ali, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timal Yayınları, İstanbul 2010.
- DİAKOV, V.- KOVALEV, S., **İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)**, (Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2008, s. 215.
- EDULJEE, K.E., “*İran and Persia*”, www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/iranpersia/ (22.02.19)
- FROWDE, Henry, **Sculptures and Inscription of Dareios Great on the Rock of Behistun in Persia**, Oxford University Press, Londra 1907.
- FRYRE, R.N, **The History Ancient Iran**, C.H. Beck'sche Yayınevi, Münih 1983.
- GARTWHAİTE, Gene, R. , **İran Tarihi (Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze)**, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.2-3.
- GHASEMİ, Shapour, “*Büyük Kyros Silindiri*”, <http://www.iranchamber.com/history/Kyros/Kyros_charter.php > (24.06.19)
- GÜNALTAY, Şemseddin, **İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s.1.
- HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.84.
- İranatlas. info, “*Hahamenişyan*”, <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm > (16.09.18)
- KARATEKİR, Eray, “*Pers Kralı Büyük Kyros'un (MÖ 559-530) Antik İran Dinleriyle İlişkisi*”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, III, S.9, 2016, s. 36-48.
- KENT, Roland, **Old Persian (Grammar Texts Lexcion)**, American Oriental Society, New Haven, Connecticut, 1950.
- KESREVİ, Armin, **Bistun**, İran 1386, (e-kitap) <<https://pdf.tarikhema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>>.
- KHONJİ, Emir, H. , **Bazhani Tarih-i İran Zemin**, İran, < khonji@irantarih.com >

- KILIÇ, Serap Ö. , “*Pers Eğitim Sistemi*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX/1, 2015, s.181-198.
- KILIÇ, Serap Ö. , “*Pers Hâkimiyeti Altında Batı Anadolu*”, İstanbul, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- KSENOPHON, **Anabasis**, (Çev. Hayrullah Örs), Dünya Edebiyatından Tercümeler-Yunan Klasikleri:61, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962.
- KUHRT, Amelie, **Eski Çağ’da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II**, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- KURT, Mehmet, **Yazılı Kaynaklara Göre MÖ I.Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri**, Murat Kitabevi, Ankara,2007,s.55
- LECOQ, Pierre, **Les inscriptions de la Perse achéménide**, Gallimard,1997,Paris, s.179-186
- Livius.org, Articles on Ancient History, “Persia”, <<https://www.livius.org/category/persia/>> (02.05.17)
- LLEWELLYN-JONES, Lloyd, “The Achaemenid Empire”, **King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE)** Edited by Touraj Daryaee, Ancient Iran Series, Vol. IV, s.63-105, 2017.
- MANSEL, Arif, M., **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- MANSEL, Arif, M., **Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1945,s.188-189.
- MİEROOP, Marc Van de, **Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323**, (Çev. Sinem Gül) , Homer kitabevi, İstanbul 2018.
- DURAN, Muzaffer, “*Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, 34, s.61-86.
- OLMSTEAD, A.T., “*Darius and His Behistun Inscription*”, **Amerikan Journal of Semitic Languages and Literature**, Vol. 55, 4 / 1938, s.396.
- ÖZMAN, Recep, “*İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri*”, **Gaziantep Üniversty Journal Of Social Sciences XIII/4**, Gaziantep,2014, s.1007-1016.
- PERVİZ, Abbas, **Tarih-i Du Hezar Pansed Sale-i İran ,(I)**, I,Elmi,1343.
- RAWLİNSON, Major H.C. , **Persian Cuneiform Inscription at Behistun**, Londra 1846.
- REYHAN, Esma- CENGİZ, Tülin, B. , **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- SCHMIDT, Erich, F. , **Persepolis III (The Royal Tombs And Other Monuments**, The University of Chicago Press, Chicago 1970.
- SEVİN, Veli, **Anadolu Arkeolojisi (Başlangıçtan Perslere Kadar)**, Der yayınları, İstanbul, 2003, s. 269.
- Web site, < <http://m.payam-aftab.com> > (11.06.19)
- WIESEHÖFER, Josef, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci) ,Telos Yayınları, İstanbul 2003.

EKLER VE LİSTELER

Ek 1: Behistun Yazıtında bahsi geçen ay isimleri ve tarihlerinin karşılığı: ²⁶⁹

11.03.522 (14 Viyaxna)	Gaumata'nın İsyanı
01.07.522 (9 Garmapada)	Gaumata kendini kral ilan etti
29.09.522 (10 Bagayadi)	Sikayauvati'de Gaumata'ya karşı Dareios'un zafer ilanı
10.12.522 (23 Açiyadiya)	Margiana'da Frada'ya karşı Dadarshi Zaferi
13-12-522 (26 Açiyadiya)	Dicle yakınlarındaki Niduntubel'e karşı Dareios zaferi
18-12-522 (2 Anamaka)	Zazana'da Niduntubel'e karşı Dareios zaferi
29-12-522 (13 Anamaka)	Vivana'nın Kapishakani'deki Vahyazdata'ya karşı zaferi
31-12-522 (15 Anamaka)	Vaumisa'nın Izala'daki (Asur) Ermenilere karşı ilk zaferi
12.01.521 (27 Anamaka)	Maru'da Phraortes Medlerine karşı Hydarnes'in zaferi
21.02.521 (7 Viyaxna)	Vahyazdata'ya karşı Gandutava'da Vivana'nın zaferi
08.03.521 (22 Viyaxna)	Vishpauzati'de Partlara karşı zafer
08.05.521 (25 Adukanisa)	Kunduru'daki Phraortes'e karşı Dareios'un zaferi
20.05.521 (8 Ouravahara)	Dadarshi'nin Zuzahya'daki Ermenilere karşı kazandığı zafer
24.05.521 (12 Ouravahara)	Artavardiya'nın Vahyazdata'ya karşı Rakha'daki zaferi
30.05.521 (18 Ouravahara)	Dadarshi'nin Tigra'da Ermenilere karşı zaferi
11.06.521 (30 Ouravahara)	Vaumisa'nın Autiyara'daki Ermenilere karşı zaferi
20.06.521 (9 Oaigarci)	Dadarshi'nin Uyama'da Ermenilere karşı zaferi
11.07.521 (1 Garmapada)	Patigrabana'da Partlara karşı Hystaspes'in zaferi
15.07.521 (5 Garmapada)	Artavardiya'nın Vahyazdata'ya karşı Parga'daki zaferi
27.11.521 (22 Vrkazana)	Babil'de Arkha üzerine Intaphernes'in zaferi

²⁶⁹ Lecoq, 1997, s. 93-94.

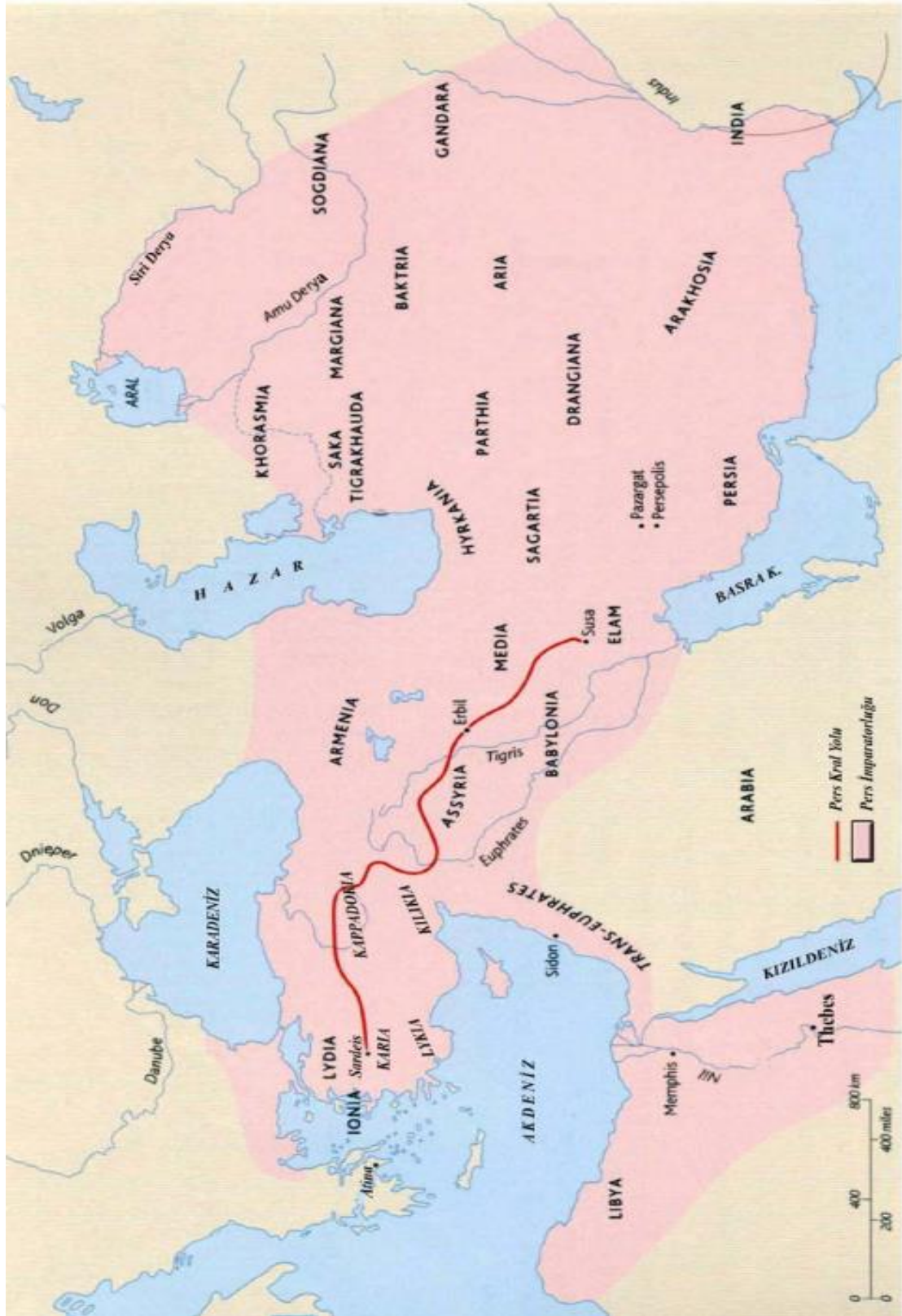
Ek 2: Ahameniş Kral Listesi²⁷⁰

Teispes (Anzanlı)	yaklaşık 650-620
I. Kyros (oğlu)	yaklaşık 620-590
I. Kambyses (oğlu)	yaklaşık 590-559
II. Kyros, Büyük (oğlu)	559-530
II. Kambyses (oğlu)	530-522
Bardiya (Smerdis) (kardeşi)	522
I. Dareios (Hystaspes'in oğlu, Ahemenes soyundan Arsames'in torunu)	522-486
Kserkses (oğlu)	486-465
I. Artakserkses (oğlu)	465-424/423
II. Dareios (oğlu)	423-405
II. Artakserkses (oğlu)	405-359
III. Artakserkses (oğlu)	359-338
IV. Artakserkses (Arses, oğlu)	338-336
III. Dareios (kardeş torunu)	336-330
Makedonyalı İskender	330-323

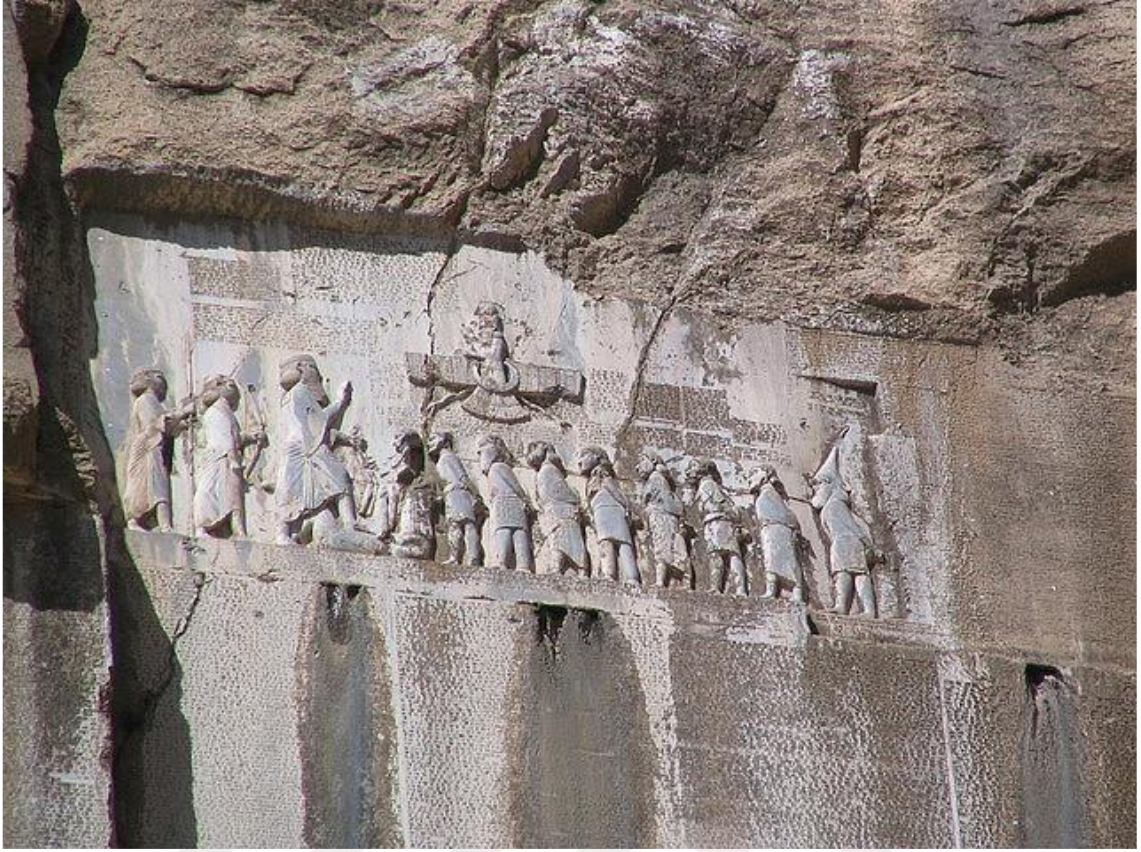
---

²⁷⁰ Khurt, 2010, s. 355.

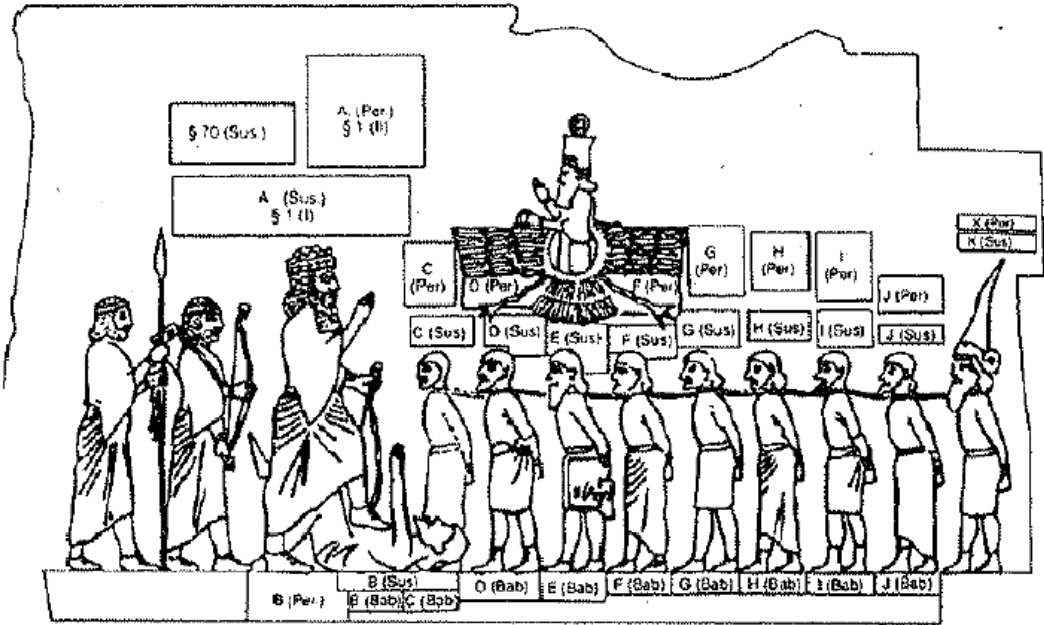
Ek 3: Pers İmparatorluğu Haritası²⁷¹

²⁷¹ Kılıç, Serap Ö. , 2011, s.211.

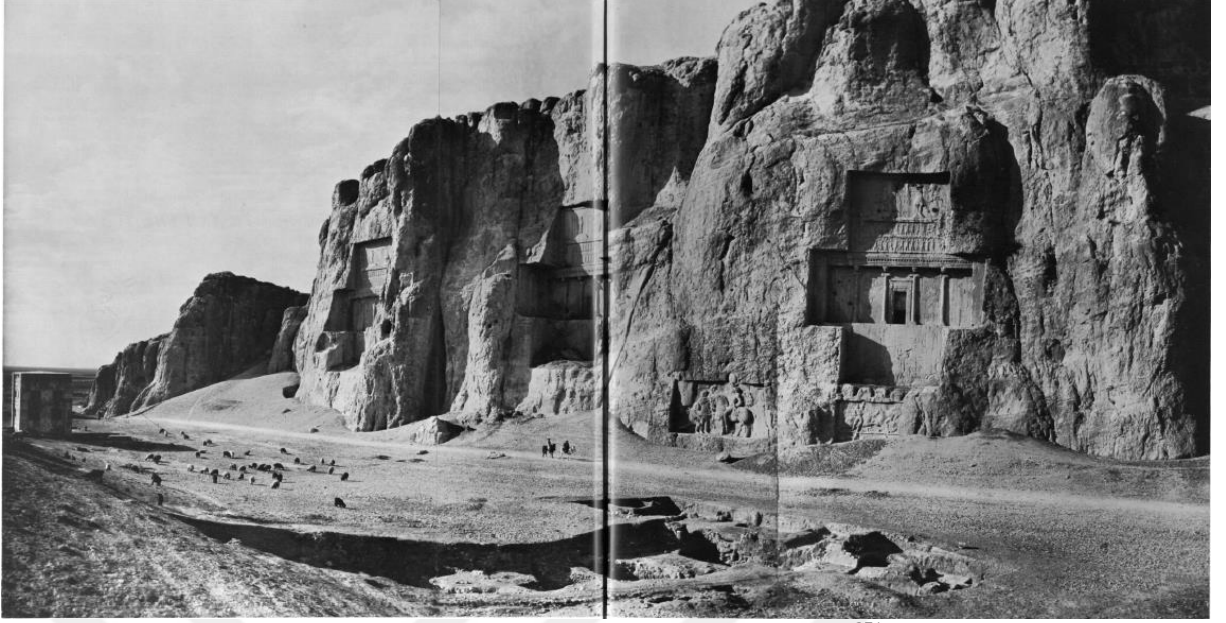
Resim 1: Behistun Kitabesi²⁷²

Resim 2: Behistun Kitabesinin kopyası²⁷³

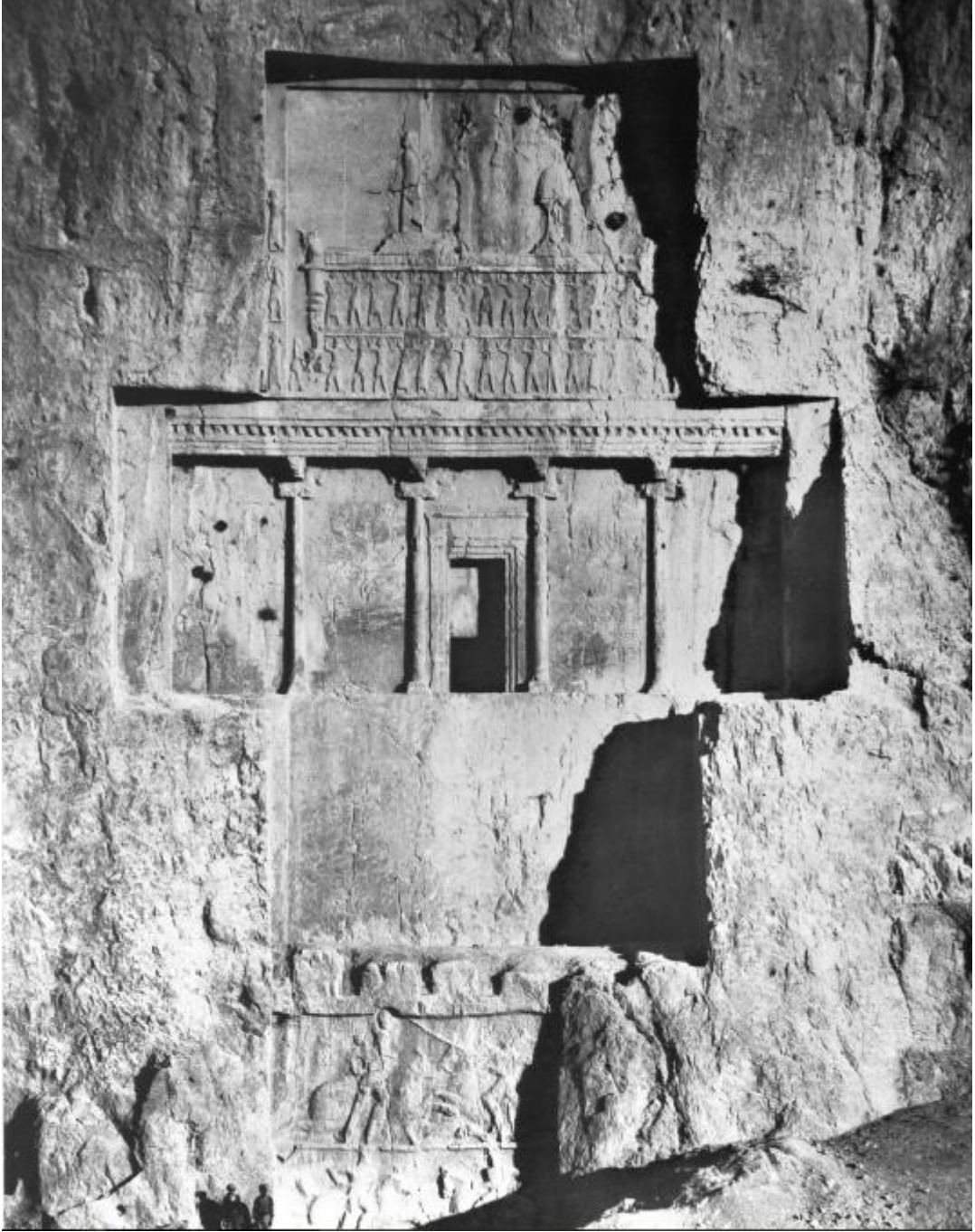
²⁷²Casabonne, Olivier, "Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler", *Arkeo Atlas Dergisi*, 6, 2007, s.30.

²⁷³Khurt, 2010, s. 356.

Resim 3: (Sağdan başlayarak) Dareios I, Artakserkses I ve Dareios II mezarları.²⁷⁴

²⁷⁴ Schmidt, Erich, F. , **Persepolis III (The Royal Tombs And Other Monuments)**, The University of Chicago Press, Chicago 1970, s.6

Resim 4: Büyük Dareios'un Mezarı.²⁷⁵

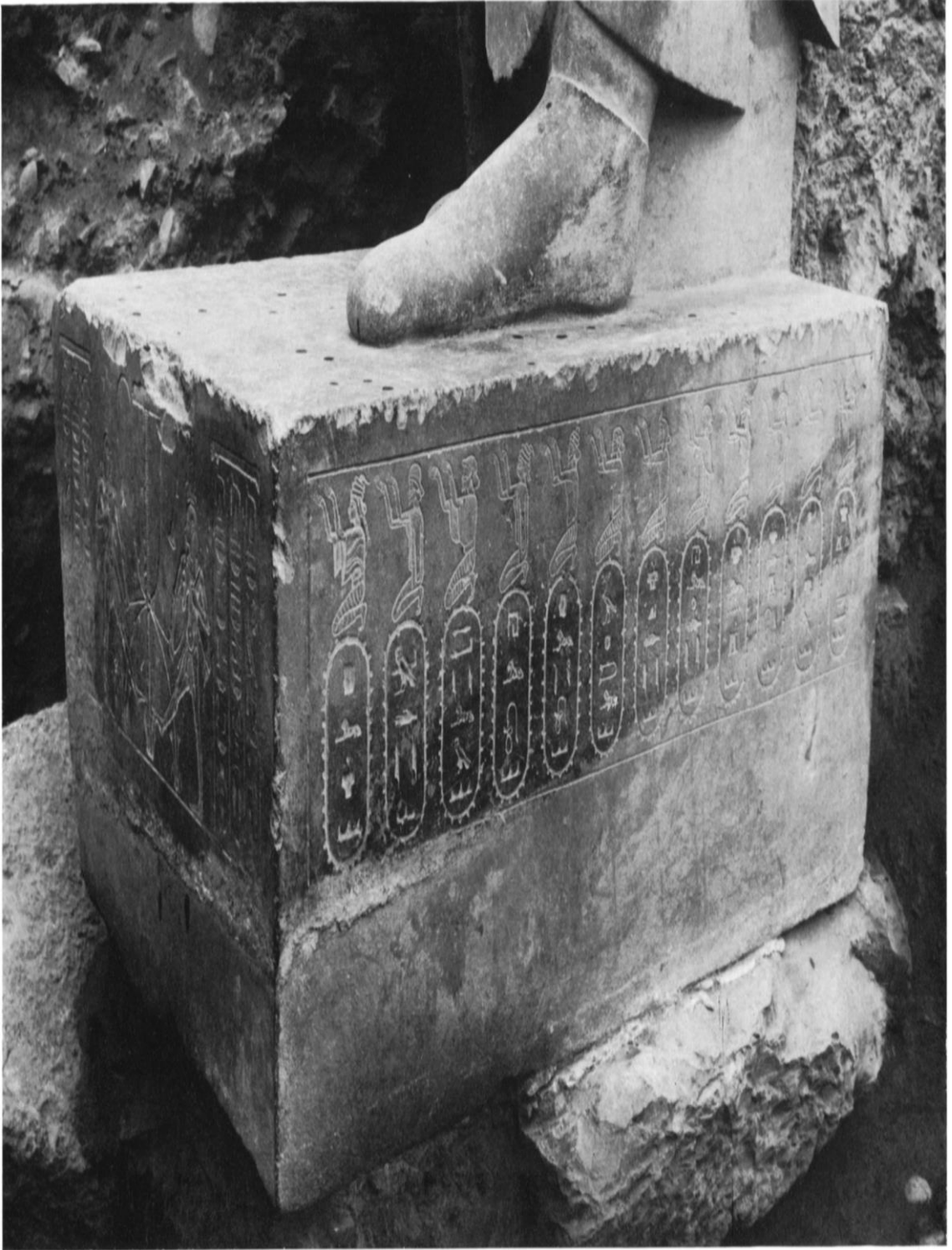
---

²⁷⁵ Schmidt, 1970, s.234

Resim 5: Sus Apadanası; Büyük Dareios'un devasa bir heykeli.²⁷⁶

²⁷⁶ Carter, Elizabeth, " Suse: Jean Perrot", **Journal of the British Institute of Persian Studies**, Piccadilly, Vol. XII, London, 1974, s.217.

Resim 6: Büyük Dareios heykelinin tabanı.²⁷⁷

---

²⁷⁷ Carter, 1974, s.217.